

YENİ TÜRK EDEBİYATI ÇALIŞMALARI

Editör: Dr.Öğr.Üyesi Şaziye DURUKAN

YENİ TÜRK EDEBİYATI ÇALIŞMALARI

Editör

Dr.Öğr.Üyesi Şaziye DURUKAN

yaz
yayınları

2024

**YENİ TÜRK EDEBİYATI
ÇALIŞMALARI**

Editör: Dr.Öğr.Üyesi Şaziye DURUKAN

© YAZ Yayınları

Bu kitabın her türlü yayın hakkı Yaz Yayınları'na aittir, tüm hakları saklıdır. Kitabın tamamı ya da bir kısmı 5846 sayılı Kanun'un hükümlerine göre, kitabı yayınlayan firmanın önceden izni alınmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, yayımlanamaz, depolanamaz.

E_ISBN 978-625-6642-77-5

Temmuz 2024 – Afyonkarahisar

Dizgi/Mizanpaj: YAZ Yayınları

Kapak Tasarım: YAZ Yayınları

YAZ Yayınları. Yayıncı Sertifika No: 73086

M.İhtisas OSB Mah. 4A Cad. No:3/3

İscehisar/AFYONKARAHİSAR

www.yazyayinlari.com

yazyayinlari@gmail.com

info@yazyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

Reşit Hanadan’ın “Taş Yerinde Ağırdır” Üçlemesinde Kurmaca ve Gerçeklik Açısından Kişi Analizleri	1
<i>Salih OKUMUŞ</i>	
Samed Vurgun’un “Vakıf” Dramında Tarihi Şahsiyetler	59
<i>Nergiz GAHRAMANLI</i>	
Ahmed Suzî Divanında Dervişlik Portresi	89
<i>Muhammet AKGÜL</i>	

"Bu kitapta yer alan bölümlerde kullanılan kaynakların, görüşlerin, bulguların, sonuçların, tablo, şekil, resim ve her türlü içeriğin sorumluluğu yazar veya yazarlarına ait olup ulusal ve uluslararası telif haklarına konu olabilecek mali ve hukuki sorumluluk da yazarlara aittir."

REŞİT HANADAN'IN “TAŞ YERİNDE AĞIRDIR” ÜÇLEMESİNDE KURMACA VE GERÇEKLIK AÇISINDAN KİŞİ ANALİZLERİ

Salih OKUMUŞ¹

1. GİRİŞ

Taş Yerinde Ağırdır, Kosova Türk edebiyatının önemli temsilcilerinden romancı Reşit Hanadan'ın² bölgede yaşanan tarihi ve sosyal gerçekliği ele aldığı romanıdır. Üç cilt halinde yayımlanan roman, bir seri romandır. Bunlar; *Taş Yerinde Ağırdır* (2002), *Böyle Olur Rumeli'nin Harmanı* (2003) ve *Elveda Hüdavendigâr Diyarı* (2013)'dir.

Nehir romanı da denilen bu tarz, tarihi romanlar ile sosyal problemlerin anlatıldığı ve uzun bir zaman dilimini içeren anlatılarda daha çok kullanılır. Geriye dönüşlerle neredeyse bir asrı geçen bir zaman diliminde geçen *Taş Yerinde Ağırdır*, II. Dünya Savaşı'nın etkileri ile Balkanlarda yaşayan Müslüman halkın çektiği sıkıntıları anlatır. Savaş bütün Balkanları etkisi altına alır, cephe gerisinde yaşananlar, özellikle Türk toplumunun

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Ordu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ordu. salihokumus@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7990-2469.

² *Reşit Hanadan; Yazar, öğretmen, Gazeteci ve siyasetçi. Çağdaş Kosova Türk edebiyatının yetiştiği önemli yazarlardadır. Hikâye ve romanlarıyla bilinir: Eserlerinde daha çok savaş, köy hayatı, sosyal problemler, geçim sıkıntısı, gurbet, cehalet, taassup ve eğitim gibi konuları ele alır. Romanlarında Balkan Harbiyle başlayan göçleri gerçek hayat hikâyelerine ve gözlemlerine dayandırarak anlatır. Sosyal gerçekçi bir bakış açısına sahiptir. Romanda kullandığı kişi ve mekanları yakın çevresinden seçer. Önemli Eserleri: Yazgı (1982) Duygu Tutsağı (1985), Yıldızlı Ev (1989) Sel (1987), “Taş Yerinde Ağırdır” (2002), “Başka Olur Rumeli'nin Harmanı” (2003), “Elveda Hüdavendigâr Diyarı” (2013), Rumeli Deryasında Boğdular Bizi (2017), Erken Çöker Karanlık Buralara (2021) Daha geniş bilgi için Bknz: (Okumuş, 2015:102-103; 2021:499).*

çektği ağır sıkıntılar bir köy hayatı üzerinden verilir. Romanda öne çıkan köy hayatı, baskı ve şiddetin yol açtığı göç yeşil yol, toprak reformu gibi devlet planları üzerinde anlatılır. Savaşın sonra bölgede kurulan Yugoslavya Halk Cumhuriyeti'nin kuruluş sancıları bölgede yaşayan Müslüman halkı da derinden etkiler.

Roman, 1941 yılının Nisan ayında Balkanlar'ın Alman, İtalyan, Macar ve Bulgar orduları tarafından işgaliyle başlar. Bu tarihi gerçeklik 1943 yılında Yugoslavya Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasına kadar devam eder. Hatta Savaş sırasında Almanlarla birlikte hareket eden Sırp Kralına bağlı askerlerle de mücadele edilir. Savaş birçok Balkan ülkesini etkiler. Savaşın ardından Tito'nun önderliğinde Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti kurulur, ancak iç karışıklıklar 1946 yılının sonuna kadar devam eder. Kosova da Yugoslavya içerisinde kalır, bağımsızlığını elde edemez. Muhtar Cumhuriyet olarak kalır. Müslümanlar Tito ile birlikte savaşa katılmalarına rağmen maalesef kendi kaderlerini tayin etme hakkını elde edemez. Vaat edilenlerin hiçbir gerçekleşmez, hatta ellerindekilerden de olurlar. Sosyalist düzenden umduklarının gerçekleşmemesi onlarda büyük bir hayal kırıklığına sebep olur. Roman boyunca bu hayal kırıkları çeşitli şekillerde ortaya konur. Savaş sırasında malını, mülkünü, eşlerini, evlatlarını, yakınlarını kaybeden halk bundan sonra da huzuru bulamaz. Giderek artan baskı ve şiddet olayları sosyal barışın da çökmesine neden olur. Nihayet canının tehlikeye düşeceğine kanaat getiren Müslüman halk çareyi Türkiye'ye göçmekte bulur.

Reşit Hanadan'ın seri roman halinde yazdığı *Taş Yerinde Ağırdır* romanı, Kosova'nın Prizren şehrinin Mamuşa kasabasında yaşayan Müslüman Türk halkını konu alır. Yazar, II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Sosyalist düzenin baskılarına, eziyetlerine dayanamayıp ellerinden gelen son çare olarak Türkiye'ye göç eden insanların dramını anlatır. İlk iki ciltte bölgede yaşayan Müslüman halkın uğradığı şiddetli baskıları ve

yaşadığı zulmü konu alan eser, son ciltte ise göç hareketini başlatarak sonlandırılır.

Romanda anlatılan tarihi olaylar, kişiler, devlet adamları, komutanlar ile olayların geçtiği yerler ve savaş hepsi birer tarihi gerçekliği ifade eder. Olaylara eşlik eden bazı gerçek kişiler de bu gerçekliği doğrular niteliktedir. Özellikle gerçek kişilerin varlığı kurmaca bir anlatı için oldukça önemlidir. Yazarın romana gerçekliği sokması Yugoslav yazınındaki sosyal gerçeklikten, hem de bizzat yaşadığı baskı ve göç olgusundan kaynaklanır.

Romanlar toplumun aynasıdır ve gerçek hayatı yansıtır. Bu bakımdan edebi eserler çağına ışık tutar. Her eser içinde barındırdığı gizlerin arkasında devrinin gerçekliğine sahiptir. Bu gerçeklik çoğu zaman olay, kişi, zaman ve mekânlar üzerinden verilirken şahıs kadrosunun önemi ortaya çıkar. Çünkü yazar, yarattığı çok yönlü, inandırıcı ve derinlemesine çizilen kişiler sayesinde dikkati çeker ve kalıcı olur.

Bu romanda anlatılan konu, zaman ve mekân gibi şahıs kadrosu da gerçektir. Buna göre kahramanların neredeyse tamamı gerçek hayattan alınmıştır. Ancak birkaç tanesi kurgu gereği romana ilave edilmiştir. Romanın şahıs kadrosu incelendiğinde Tarihi şahsiyetler, devlet adamları, bürokratlar, siyasetçiler, generaller, askerler, Balistler, Milisler, Naziler, Büyükelçilik görevlileri gibi pek çoğu gerçek kurum ve isimleri işaret eder. Bilhassa Kral, Hitler, Tito, Enver Hoca, Lenin, Stalin, Mustafa Kemal, Milovan Cilas, Kral Petar, Fuat Köprülü, Adnan Menderes, Celal Bayar, ABD Başkanı Truman gibi devrin devlet adamları ile savaşı idare eden Göring, Ribbentrop, Keitel, Kaltenbrunner, Rosenberg, Franck, Frick, Strichen, Sauckel, Yodl (İdam); Hes, Funk, Alman subayı Kurt, Sırp Komutan Pavle, Zekeriya Hociç, Mate Guden gibi generaller yer yer ismen zikredilse bile romanın tarihi dokusunu ve gerçeklik olgusunu hatırlatmaya yeter. Ayrıca Yugoslavya kraliyet Ordusu, Alman,

İtalyan, Macar ve Bulgar Orduları, İskender Bey SS Tümeni, Yunanistandaki E Grubu ordu Birlikleri, Partizanlar, Balistler, karşı devrimciler, Çetnikler, Ustaşlar da o devrin tarihi gerçeklerini yansıtan ifadelerdir.

Anlatıma esasına dayalı eserlerde vakanın yürüyebilmesi için insan veya insan karakteri verilmiş varlıklara ihtiyaç duyulur. Vakanın zuhurunda rol alan şahıslar metin içerisinde yüklendikleri fonksiyonlar bakımından büyük önem taşırlar. Bunlar farklı boyutlara sahip karakterlerdir, çoğu zaman sanatkâr düşüncelerini bunlara emanet ederek söyler. Yazar her ne kadar şahıs kadrosunu itibari âlemde yaratsa da gerçek dünyadan izler taşımasına engel olamaz. Hatta bazen etrafında gördüğü insanlardan hareket eder, gözlemlerini romana yansıtır. Bazen de birkaç karakteri birleştirerek onlardan yeni bir kahraman yaratır. Yazar bütün bu gerçeklik üzerine kurgusal bir dünya kurar ve romanında yer vereceği şahısları da Mamuşa'da yaşayan bildiği, tanıdığı, ya da daha önce burada yaşamış, hikâyelerini büyüklerinden dinlediği kişilerden oluşturur. Bu kişiler bazen Bakkal Hamdi ve Hoca Efendi gibi tek bir kişi iken, bazen de 2-3 kişiden oluşabilir. Yani bu kişilerin başlarından geçen olaylar bir kahramanın başından geçmiş gibi anlatılır.

2. VAK'ANIN ZUHURUNDA ROL ALAN ŞAHISLAR

Kullanılan mekânların azlığına rağmen şahıs kadrosu oldukça zengindir. Sadece vakanın zuhurunda rol alan şahıslar bile ondan fazladır. Dekoratif unsur olarak romanın akışında yer yer karşımıza çıkan irili ufaklı çok sayıda kahraman bulunur. Yazar şahıs kadrosunu seçerken çevresindeki tiplerden yola çıkar, oluşturduğu karakterlere olması gereken özellikleri yüklemeye çalışır. Kullandığı şahısların olaylarla ve konularla ilişkilerini dikkatli bir şekilde yürütür. Ancak onların olaylar karşısındaki

tutum ve davranışları kadar psikolojik derinlikleri de önemlidir. Bu konuda yazarın çok başarılı olduğu söylenemez. Olay genel olarak Murat, Çavuşoğlu ve bu ikisinin arkasında adeta yıkılmaz bir dağ gibi duran Hoca Efendi ile Yelena'nın arasında geçer. Murat'la Hoca Efendi bir cenahı, Çavuşoğlu ile Yelena da diğer cenahı oluşturur. Bütün olaylar bu iki cenah arasında geçer. Çavuşoğlu'nun etrafında Kel Ali, Kambur Veli, Alaman Maksut ile Çingene Sülo yer alır. Murat'ın etrafında başta Hoca Efendi olmak üzere neredeyse bütün köylü onunla birlikte görülür. Mekân olarak Mamuşa seçilmiştir.

Vakanın zuhurunda rol alan şahıslar dikkatle incelendiğinde, Murat, Çavuşoğlu, Hoca Efendi, Yelena, Arif Ağa, Bakkal Hamdi, Kel Ali, Kambur Veli, Alaman Maksut, Çingene Sülo, Gülbahar, Bilal ve Zeynep isimlerini sayabiliriz. Ancak bunların içerisinde önemli olan, asıl çatışmanın merkezinde bulunan isimler ise, Murat, Hoca Efendi; Çavuşoğlu, Yelena biçiminde sıralanabilir. Arif Ağa klasik bir köy ağasını, Bakkal Hamdi de köyün zenginini temsil eder. O düşmanla iş birliği yapan ve yeni sistemde alaşağı edilecek yegâne kişidir. Kel Ali, Kambur Veli, Alaman Maksut, Çingene Sülo, Çavuşoğlu'nun yardımcıları ve emir eri konumundadırlar. Gülbahar ise zevk ü sefayı temsil eder.

Romanın ana kişileri veya merkezi kişiler Murat, Çavuşoğlu, Hoca Efendi ve Yelena'dır. Ancak romanda oldukça kalabalık bir yardımcı kişi listesi bulunur. Hatta bunların bazıları işlevleri, romanda kapladıkları yer bakımından zaman zaman ana kişi konumuna da yükselir. Bunlar; Arif Ağa, Bakkal Hamdi, Kel Ali, Kanbur Veli, Alaman Maksut, Çingene Sülo, Gülbahar, Bilal, Zeynep ve Savcı Kâmil Efendidir. Biz bu çalışma da yardımcı kişileri de çoğunun romanda kullanılan gerçek kişilere ışık tutması nedeniyle vakanın zuhurunda rol alan şahıslar başlığı altında ele alacağız.

Romanda kullanılan kahramanlar içerisinde tip olarak dikkatimizi çekecek isimler ise, Çavuşoğlu, Yelena, Kel Ali, Kanbur Veli, Alaman Maksut, Çingene Sulo ve Gülbahar'dır. Karakter seviyesine ulaşabilen kahramanlar ise, Murat ve Hoca Efendi'dir. Romanda ayrıca konunun ilerlemesi ve bir bütünlük arz etmesi için kurgusal tiplere de yer verilir. Bunlar Bilal ve Zeynep'tir.

Yazarın Sözü'nü Emanet Ettiği Şahıslar yani "yansıma kahramanlar" arasında Murat ve Hoca Efendi'yi görürüz. Ancak yazar genellikle sözü'nü özetleme tekniğiyle kendisi söyler. Bunu daha çok tarihi konulardaki bilgi ve açıklamalarında kullanır. Bu aslında Tanzimatçıların yaptığı yazarın metne müdahalesini akla getirir. Bu durum bazen açıklama ve bilgi vermek biçiminde cereyan ederken bazen de okuyucuyu yönlendirme, kendince mağdur olan ya da ahlaklı olanın yanında yer alma biçiminde sonuçlanır. Bazı durumlarda ise, söyleyeceklerini Murat ve Hoca Efendi'nin ağzından ifade eder. Bilhassa Hoca Efendi'nin saygınlığından faydalanarak toplumda daha etkili olmak arzusunu taşır.

Yazar, yaşadığı dönemi tarihi bir fonla yansıtmaya çalışırken oluşturduğu kahramanlarıyla da okuyucusuna istediği mesajları rahatlıkla ulaştırır. Romanlar toplumun aynasıdır. Bu eser de olay, mekân ve şahıs kadrosu bakımından kendi dönemine ışıktutacak bir gerçekliğe sahip ender romanlardandır.

Şimdi romanda yer alan şahısları incelemeye çalışalım:

2.1. Murat: Murat, gerçek hayattan alınan bir karakterdir. Yazar kendi babası Feyzullah ile II. Dünya savaşı sırasında köylerinde yaşayan Remzi Morina'nın hayatından aldığı kesitleri birleştirir. Böylece Murat karakterine can verir. Remzi'nin gerçek hayatta yaşadıkları bilhassa Tito ile görüşmesi III. Ciltte romana konu olur.

Murat zengin, varlıklı, soylu bir ailenin oğludur. (s.47) Babası Arif Ağa oldukça varlıklı, sözü muteber bir adamdır ve köyün ileri gelenleri arasında yer alır.

Romanın başında yazar, Behçet’le olan bazı diyaloglarından Murat’ın her ne kadar partizan safında savaşsa da komünist anlayışı eleştirmekten geri durmayacağını sezdirebilir. Murat halka yapılan eziyet karşısında asla susmaz, elinden geleni yapmaya çalışır. Hatta Tito ile görüşmeye gitme cesaretini bile gösterir.

Murat yakışıklı, boylu poslu, güçlü kuvvetli bir delikanlıdır. Yazar Murat’ı ilk kez bize Çavuşoğlu’nun gözünden tanıtır. Çocukluğu Murat’la birlikte geçen Çavuşoğlu, Murat’la ilk karşılaşmasında yaptıkları kavgaları, yaramazlıkları, hırsızlıkları ve Şerife’ye olan aşklarını hatırlar. (s.27, 46, 47) Her ne kadar kendisinden hazzetmese de Murat’ı yakışıklı ve güçlü kuvvetli biri olarak görür:

“Ne yalan söylemeli, yakışıklıydı da Murat. Boyu posu yerinde, güçlü kuvvetliydi de... Köyde değil, tüm bu yörede bile, yakışıklılıkta yanma yaklaşabilecek bir babayiğit daha yoktu.” (s.46-47)

Ancak ilerleyen sayfalarda Murat’ı anlaşılması zor, dik kafalı, başına buyruk biri olarak tanımlar. (s.46, 60) Yine de hakkını yemez, ondan mert ve kendi doğruları olan bir adam diye söz eder. Ayrıca onun yoksulu ve ezilmişleri koruduğunu, haksızlığa uğrayanların da yanında durup onları gözettiğini anlatır:

“Ama çok iyi biliyordu ki, Murat denen bu adamdan yararlanmaları epey zor olacaktı. Bir sefer oldukça dik kafalı ve kendini beğenmişin, biriydi. Üstelik başına buyruktu. Bir başka yanı da vardı ki, bunu söylemeye dili varmıyordu ya, doğrusunu söylemek gerekirse mert adamdı da... Yoksulu, ezilmiş, haksızlığa uğrayanları gözetir, yanlarında olurdu. İşte bu huyları ondan

gerektiğinde yararlanılmasını zorlaştıracak, belki de imkânsız kılacaktı. (...) Böyle davranması, huyları, görüşleri Murat'ın çetin bir ceviz olduğunu ortaya koyuyordu.” (s.46-47)

Çavuşoğlu'nun zorunlu öşürün toplanıp öngörülen miktarın doldurulmasına ve bu arada ek listede istenenlerin de bir an önce toplanmasına dair tutanağına Murat'ın karşı çıkması ve hiçbir şekilde imzalamaması, bu duruma çok sinirlenmesi onun yoksul ve ezilmişlerin yanında olduğunu gösteren bir başka bölümdür. Çünkü Çavuşoğlu buğday, un, mısır ne bulursa hepsine el koyacaktır.

Latif Bey'in “*Murat'ın Çavuşoğlu denen namussuza nasıl uyduğuna şaşarım*” demesi üzerine Dudu Hala'nın; “*Bakma sen Çavuşoğlu'yla gezip durduğuna. Yine de bizleri düşünür o...*” (c.2, s.50) demesi köylünün ona ne kadar güvendiğinin göstergesidir.

Murat halk tarafından sayılan, sözü dinlenen biridir. Özellikle halkın Çavuşoğlu ile olan bütün anlaşmazlıklarında Murat bir çözüm yolu bulur, işi tatlıya bağlar. Halk zor durumda kalacağını bilse de Murat'ın sözünü dinler, ona inanır. Romanda yer alan şu cümleler bu durumu açıkça ortaya koymaktadır:

“Avluya girdiğinde, galeyana gelen kalabalığı yarıp önlerine çıktı. Yerde yatmakta olan Kambur Veli'yi yerden kaldırdı, sonra da koluna girerek mandıranın kapısına doğru sürükledi. Kapının arkasında bekleyen Kel Ali'yle Alaman Maksut aceleyle Murat'ın sürükleyerek getirdiği arkadaşlarını alıp içeri çektiler. Çavuşoğlu Murat'ın çıkıp gelmesine sevinmişti. Hele kalabalığı yatıştırmaya çalıştığını görünce biraz rahatlar gibi oldu.” (c.2, s. 96).

Romanın diğer ciltlerinde de Murat'ın halkın yanında olduğunu ve halkın üzerindeki etkisini gösteren çok bölüm vardır. Çavuşoğlu'nun yaptığı haksızlıklar ve kanun dışı uygulamalara karşı çıkar hatta üst yönetimi bile karşısına almaktan çekinmez.

Defalarca üst yönetimle konuşmaya gider. Çavuşoğlu ile arasında geçen şu konuşma örnek olarak gösterilebilir:

“-Bari sen anla beni Murat. İşler bildiğin gibi değil. Harmanı ateşe verenin ocağını söndürecekler, beni anlıyor musun? Yüzde yirmilik indirimi bile güç halle kabul ettirebildim kendisine. Milletin açlıkla karşı karşıya kalabileceğini söyledim.

-Ne dedi peki?

Çavuşoğlu başını yere eğdi. Usul bir sesle:

-Ot yesinler dedi...

-Ot yesinlermiş ha? Bir de halk idaresi diyorlar kendilerine. Utanmadan halkı temsil ettiklerini söylüyorlar. Ne biçim halk idaresiymiş bu, anlayamadım gitti. Ben gidiyorum öyleyse. Ne haliniz varsa görün. Benden bu kadar.” (c.2, s.160).

Bir başka bölümde de Arif Ağa'nın; *“Şehirden döndükten sonra bir tuhaf oldu oğlan nedense... Köy Halk Kurulu'na da uğramaz oldu artık. Soğudu mu ne...” (c.2, s.186)* sözlerinden Murat'ın haksızlığa ve zulme karşı olan tepkisi rahatça anlaşılabilir.

Çavuşoğlu'nun söyledikleri de Murat'ın kendilerine karşı tavrını açıkça ortaya koymaktadır:

“-O nankörden hayır yok. En hassas durumlarda kaçıyor bizden nedense. Yardımcı olmaması bir yana, köstek olmaya çalışıyor hem de... Murat'ı defterden sildim gayrı. İlk toplantıda partiden ihraç etmezsem. (...)

Alaman Maksut:

-İş anlaşıldı, diyerek söze katıldı. Murat çalışmalarımızı sabote ediyor. Köyün en zengini, toprağı en çok olanı. Üstelik bir de parti üyesi... Köylüye örnek olması gerekirken çalışmalarımıza çelme takıyor, tekerimize çomak sokuyor. Köstek olmaktan başka yaptığı bir iş yok.

Duyduğuma göre sürüsünün yarısını da satmış. Bu kolektivizasyon meselesini bir yerden öğrenivermiş.” (c.2, s. 309)

Murat zaten çok bir bağı olmadığı, uzun zamandır uğramadığı partiden de ihraç edilir.

Murat'ın cesaretini, gözü karalığını, halkının yanında oluşunu gösteren en önemli olaylarda biri de Belgrad'a gidip orada eski komutanlarını bularak onlardan hesap sormasıdır. Ayrıca Tito ile görüşmeye gitmesi de büyük bir cesaret örneğidir. Romanda bu düşüncelerin anlatıldığı bölüm şu şekildedir:

“Babasının Hoça'dan döndüğü günün akşamı, yemekten sonra evdekilere Belgrad'a gitmeyi kararlaştırdığını söylediğinde ne kadar da üzölmüşlerdi. Şerife'nin ağzını bıçak açmamıştı. Anası, babası, kardeşi, çocukları, Hoca Efendi, konu komşu, diğerk köylüler bir anlam verememişlerdi Belgrad'a gitmeye niyetlenmesine. 'Ne işin var Belgrad'ta bre Murat? Kaybolup gidersin orada...' dediklerinde 'adaleti, hakkımızı aramaya gidiyorum...' yanıtını vermişti kendilerine. Hoca Efendi, İshak Baba, diğerkleri 'adalet sen istediğinde tecelli etmez hemen...' diye boşuna söylenip durmuşlardı. Hatta İshak Baba'nın 'yetmiş kusur yıl arayıp dururum adaleti. Ama bulamadım hala...' yolundaki sözlerine de kulak asmamıştı. Kararını vermişti bir kez. Belgrad'a gidecek, Nazilere karşı savaşırken 'ileri aslanlarım!...' deyip kendilerini cepheden cepheye süren, sürerken de 'biz ölsek bile çocuklarımız özgür, eşit ve refah içerisinde yaşayacaklar...' diyen komutanlarını bulacak, sonra da yakalarına yapışıp 'bu mu sizin vaad ettiğiniz özgürlük, eşitlik ve refah?' deyip onlardan hesap soracaktı. Olmazsa ne yapıp edip yoldaş diye hitap ettikleri Tito'nun kapısını dahi çalacaktı. Zaten kaybedecek neleri kalmıştı ki, bu saatten sonra. Savaşta da o cepheden bu cepheye kelle koltukta koşmamışlar mıydı? Hakkını arıyor diye kötülemek isterlerse kendisini varsın kötülesinlerdi.

‘Ağlamayan bebeğe anası bile süt vermezmiş’ lafını boşuna söylememişlerdi eskiler besbelli. Çavuşoğlu’yla hır mır etmekle, köyde pineklemele olacak iş değildi bu. Belgrad’a kararların alındığı, emirlerin yazılıp verildiği o büyük şehre gitmeli, ordaki sorumlulara derdini anlatıp çare bulmalıydı. Çavuşoğlu gibi acımasız birinin insafına kalıp yaşamaktansa ölmek daha iyiydi. Ama önce derdini anlatacak, kendini dinleyecek birilerini bulmalı, olup biteni, maruz kaldıkları zulmü anlatmalıydı. Yoksa cephelerde kelle koltukta yıllarca verdiği mücadele boşa gitmiş olacak, bunun bir anlamı kalmayacaktı.” (c.2, s. 227)

Çavuşoğlu romanın başka bir yerinde Murat’ın öfkelenişinde ne kadar kızgın olabileceğini ve asla gözünü budaktan ayırmayacağını da ifade eder:

“Öfkelenişinde, bir şeye canı sıkıldığında bir aslan kesildiğini, gözünü budaktan sakınmadığını da çok iyi biliyordu.” (s.27)

Yazar’ın, Hoca Efendi’nin okuduğu ezanı dinledikten sonra Murat’ın ruh hâlini anlattığı cümleler de onun bazı değerlere sahip olduğunu gösterir:

“Hoca Efendi’nin o yanık sesiyle okuduğu ezanı dinledi zevk alarak. Bu ezan sesi, içerisinde anlayamadığı bir yumuşaklık, ruhunun derinliklerinde o ana kadar duyumsamamış olduğu birtakım ürpertiler oluşturmuştu.”

Romanda Murat ayrıca Hoca Efendi ve Yelena tarafından da tanıtılır.

Hoca Efendi romanın çeşitli yerlerinde Murat’ı mert, dürüst, namuslu, merhametli, gizemli, mağrur ve her kadının etkilenebileceği kadar yakışıklı bir erkek olarak tarif eder.

Murat partiye girip girmemekteki tereddüt yaşayınca danışmak üzere Hoca Efendi’nin yanına gider, durumu anlatıp fikrini sorar. Hoca Efendi düşüncesini belirtmeden önce, ona ne

kadar güvendiğini “*Seni iyi tanırım. Doğduğun günü bile bilirim. Elimde büyüdüğün sayılırsın. Mertsin, dürüstsün, merhametlisin...*” (s. 113) diyerek ifade eder ve onu yüreklendirir. Sonra ailesinden bahseder. Dedesi, amcası ve babasının ne kadar namuslu, mert insanlar olduklarını anlattıktan sonra Murat’ın da onlara çektiğini söyler.

“Dedeni de tanıdım. Amcanı da... Balkanlar’da, Arap çöllerinde, Sibiryâ buzlarında, Çanakkale’de geçen sekiz yıldan sonra dönüp gelmişti köye... Yaman, mert, dürüst, namuslu adamdı rahmetli amcan. Baban da aynı öyledir. Sen de onlara çekmişsin.” (s. 114)

Ayrıca Yelena’yı ziyarete gittiğinde onun tacizlerinden bunaldıktan sonra da teselli için Hoca Efendi’nin karşısında diz çömeldiğinde de onu yakışıklı ve namuslu biri olarak tarif eder. Ona cevap vermemesini de fazilet ve erdem olarak gösterir:

“Hoca Efendi ne diyeceğini bilemedi. Bir süre lâmbanın titrek ışığı altında daha da gizemli, çekici, mağrur bir hal alan delikanlıya bakıp durdu. İçinden “kadın denen şeytanın kendini günahattan alıkoyması zor bir erkek...” diye düşündü. Sonra kaşlarını çatarak kendi “şehirdeki kadın da doğrusunu söylemek gerekirse, ağzının tadını bilen biriymiş...” diye söylendi.” (s.197)

Miloş da Murat’ı görünce benzer düşüncelere kapılmış bir ara kendi kendine;

“Kabahati de yokmuş hani Yelena’nın bu adama gönlünü kaptırmakla. Ağzının tadını biliyormuş doğrusu!...” diye düşünmekten kendini alamadı. ‘Kadın olsam ben de kendimi zor tutardım vallahi. Nikola’nın işi zor, hiç şansı yok bence. Yelena’ya kendini zorla beğendirmek istiyor ya, emelini gerçekleştirebileceğinden hiç emin değilim.” (c.3, s. 169) diyerek över.

Hoca Efendi’nin tabakasını çıkarıp ince kıyılmış tütünden sarıp yaptığı sigarayı Murat’a uzatınca Murat’ın kendisine olan

saygısından sigarayı almaması da Murat'ın olumlu kişilik özelliklerinden biri olarak gösterilebilir.

Bir başka bölümde Murat'ın belki ihtiyaçları vardır diye düşünerek Bakkal Hamdi'nin evine şeker, çay gibi maddeler götürmesi onun nasıl biri olduğunu gösteren bir başka durumdur.

Yelena 9 Mayıs Zafer kutlamaları için köydeki kutlamalara katılır. Burada hakkında çok şey duyduğu Murat'la ilk kez karşılaşır. Yelena'nın Murat'la ilk karşılaştığına hakkında duyduklarından fazlası olduğunu itiraf eder. Murat'ı oldukça yakışıklı ve baş döndürücü bir erkek olarak gören Yelena, bakışlarını onun yüzünden ayıramaz. Göz göze geldiklerinde içi cız eder, ayaklarının bağı çözülür:

“Yelena tokalaşmak için elini uzatan Murat'ın yüzünden ayıramamıştı bakışlarını. Göz göze geldiklerinde içi cız etmiş, ayak bağları koyuverir gibi olmuştu. Elini karşısındaki genç adamın elinden bırakması gelmiyordu. Yaşamında belki de ilk kez bu kadar yakışıklı, baş döndürücü bir erkek görüyordu. Mavi gözleriyle kendi güzelliği, zarafeti, alıcılığı karşısında aynı şekilde afalladığına tanık olduğu Murat'ın gözlerine öylecene, kendinden geçmiş bir halde bakakaldıktan sonra biçimli dudaklarını aralayıp:

- Tanıştığımıza memnun oldum, diyebildi.” (s.155)

Ziyafet sırasında uzun süre Murat'ı adeta yiyecekmiş gibi bakışlarını gözlerine sabitleyen Yelena, vedalaşırken Murat'tan ne kadar etkilendiğini anlar. Onu dünya yakışıklısı bir delikanlı olarak tarif eder. Hatta birkaç yıl önce Almanlar tarafından öldürülen nişanlısı Marko'ya benzetir ve kendisini şehre davet eder. Murat'ın Yelena'nın karşısındaki utangaç tavırları gözden kaçmaz.:

“Yerlerinden kalktılar. Biraz sonra aşağıya indiklerinde, Köy Halk Kurulu binası önünde el sıkışıp vedalaşırlarken

Murat'ın elini eline aldığında bir tuhaf oluvermişti Yelena. Başına vuran şarabın da etkisiyle karşısındaki dünya yakışıklısı delikanlıya buğulu bakışlarla bakarken birkaç yıl önce Almanlar tarafından öldürülen nişanlısı Marko'yu görür gibi oluyordu. Elini Murat'ın güçlü elinden çekmeden önce:

-Hakkınızda çok olumlu sözler işitmiştim. Resmi bilgi ve belgeler de bu olumlu sözleri onaylar nitelikte. Bu kısa görüşmemizde bütün bunların ne denli doğru olduklarına bizzat tanık oldum. Tanıştığımıza çok memnun oldum. En kısa zaman içerisinde İl Komitesi'ne teşekkür edip bizleri ziyaret ederseniz şeref vermiş olursunuz. Sizi bekleyeceğim.”

Murat utangaç bir şekilde:

- Bu iltifatlarınız için teşekkür ederim, dedi. Ziyaretinize gelmeye çalışacağım.” (s.166-167)

Murat Yelena'yı ziyarete gittiğinde Yelena'nın kendisine olan ilgisi ve yakınlığı aşikâr olur. Yelena Murat'ı burada da oldukça yakışıklı, güçlü kuvvetli, ancak mahcup bir delikanlı olarak görür. Dalgalı siyah saçları, bir kartalınkini andıran bakışları kadını delirtmektedir:

“Yine aynı kuş hafifliğiyle yerine geçip oturduktan sonra beyaz gömleğinin düğmelerini "bugün amma da sıcak..." deyip çözerken karşısında mahcup tavırlar içerisinde oturan genç ve yakışıklı adamı süzmeye başlamıştı. Bu arada masaya çıkardığı kadehlere rakı koyarken göğüsleri az önce düğmelerini çözdüğü gömleğinin açık yakasından dışarıya fırlayacaklarmışçasına titreşip duruyorlardı. Kadehlerden birini doldurmuştu ve şimdi de diğerini doldurmakla meşguldü. Sağ gözünün ucuyla Murat'a baktı kendini alamayarak. Dalgalı siyah saçları, sert bakışları ve bir kartalınkine benzeyen burnuyla köydeki o ilk görüşünden daha yakışıklı, daha delirtici bulmuştu delikanlıyı. İnce, beyaz gömleğinin altından adaleleri

iyicene belli oluyordu. Kanının kaynamaya başladığını hissetmişti. Genç adamın üzerindeki utangaçlığı halâ üzerinden atamamış olduğunun farkındaydı. Kadehlerden birini nazik bir şekilde Murat'a uzatırken "bir iki kadeh içince açılır..." diye düşündü. Elindeki kadehi delikanlıya doğru uzatıp "şerefe" dedikten sonra Murat'inkiyle tokuşturdu. Murat da aynı şekilde karşılık vermişti kendisine. Bu arada kadehleri tokuştururlarken bakışları karşılaştığında Murat elinde olmayarak gözlerini önüne indirivermişti." (s.191)

Bu sohbet sırasında Yelena bakışlarıyla Murat'ı taciz etmeye devam eder. Bir süre sonra içkinin de etkisiyle, Murat'ın yanına gelerek kendisini onun kucığına bırakır. Murat bu çekici, reddedilmez kadının pençelerinden kendisini zor kurtarır. Odadan dışarıya çıkarken Yelena'nın öfkesi ile karşılaşır:

"Bugüne kadar etrafımda pervane olup dönmelerine karşın hiçbir erkeğe yüz vermemiştim. (...) Samimi olmak gerekirse, hoşlanmıştım sizden. Ama siz... Belki de birdenbire size gösterdiğim yakınlık, ilgi sizde benim kolay, her önüne gelenle yatıp kalkan bir kadın olduğum izlenimi yaratmış olabilir. (...) Bu yaptığımızı asla unutmayacağım, diye inledi. Bir gün mutlaka" diyerek onu tehdit eder. (s. 189-192)

Murat bu tehdide rağmen Yelena'yı reddedecek kadar dindar, iradesine sahip dürüst bir delikanlıdır. Zaten bu olayın ardından teselliyi Hoca Efendi'de arar, içine düştüğü durumdan onun kılavuzluğuyla kurtulmaya çalışır.

Çavuşoğlu da bu durumla ilgili şunları söyler:

"(...) Yelena'nın Murat'ı gördüğünde yelkenleri suya indirip oğlana vurulabileceği kuşkusu, endişesi içini kemirmeye başlar. Ama, endişelenmesine yer yoktu, çünkü Murat kendi bildiği, çocukluğundan bu yana tanıdığı Murat'sa Yelena'nın Murat'ı tavlama da başarıya ulaşamayacağından yüzde yüz emindi. Murat böyle

karılara tenezzül edecek, yüz verecek cinsten değildi.”
(s.132)

Murat’ın zihninden bu konuyla ilgili geçen şu ifadeler aslında bize ileride olacakları sezdirmektedir:

“Yine gelenleri karşılamak için avlunun kapısına kadar gidip gitmemekte tereddüt etti bir süre. İçindeki bir ses, ‘fırsat bu fırsattır Murat, kalkıp Yelana’yı karşıla... Yoksa sen de Hoca Efendi’nin hapiste çürümesini mi istiyorsun? Vicdan azabından kurtulamazsın sonra... Gururuna kapılıp ona yenik düşme!...’ der gibiydi. Bir başka sesse buna, ‘gururuna sahip çık Murat. Sana zorla sahip olan hafif meşrep bir kadının makamı ve güzelliği karşısında yenik düşecek biri değilsin sen!’ deyip caydırmaya çalışıyordu sanki onu. Bir süre iki arada bir dereye kaldıktan sonra ‘sahi ya, Hoca Efendi de kendi yaşamı söz konusu olsa dahi, onun yüzünden zina işleyip günaha girmemi istemez... İyisi mi vazgeçeyim bu fikrimden...’ deyip boş veriyordu her şeye.” (c.3, s.30)

Burada Murat’ın ikilemi görülmektedir. Her ne kadar kendisini hafif meşrep bir kadına yenik düşecek biri gibi görmese de sonunda bu kadına yenik düşecektir. Başlangıçta sırf Hoca Efendi’nin hapishaneden kurtulması için Yelena ile birlikte olsa da daha sonra kendisi de Yelena’ya kapılır. Onunla zaman geçirmek hoşuna gider. Murat iki çocuklu bir babadır ama bu onun Yelena ile olan ilişkisini engelleyemez. Yelena bütün kadınlık silahlarını kullanarak onu kendine bağlar. Murat her ne kadar kendisine zorla sahip olan bu kadın hakkında başlangıçta bir nefret duysa da bu nefret zamanla aşka dönüşür. İçinde başlayan büyük savaş bir hesaplaşmaya dönüşür:

“Murat bundan aşağı yukarı iki buçuk yıl önce, bir kış gecesini, köylülerin Çavuşoğlu’na isyan edip Köy Halk Kurulu binasını bastıkları o geceyi anımsadı. Çavuşoğlu’na ait o küçük odada Yelena’nın kendisine, kolları ve bacaklarından karyolaya bağlatıp hayvani

duygular ve tuhaf davranışlar içerisinde kendinden geçmiş bir halde sahip oluşunu anımsadı ister istemez. Gerçi unutmak istemişti o olayla ilgili her şeyi ya, Yelena kendi açmıştı işte her nedense konuyu. Karşısında o kötü olaydan özür dilemeye çalışan, belki de utancından yanakları al al olmuş güzel kadına bakıp durdu bir süre. Belki duyduğu utançtan, belki de içtiği şarabın etkisindendi bu. Bilemedi. Bildiği tek şey, karşısında tüm şuhluğuyla kendisine bakan bu kadının bilip tanıdığı Yelena'dan bambaşka bir kişiliğe büründüğüydü. Şimdi içinden 'yoksa yeni bir oyun mu oynuyor Yelena?' diye düşünmekten de alamıyordu kendini nedense. Hele az önce Hoca Efendi'yle ilgili olarak telefonda konuştuğu o sözler, başsavcıdan Hoca Efendi'nin salıverilmesini istemesi... İnanası gelmiyordu tüm bunlara ya, içinden 'nasılsa yarın her şey belli olacak, açığa çıkacak...' diye düşünüyordu. Hoca Efendi'nin rüyasında zinayla ilgili söyledikleri geldi aklına sonra. İçi titredi bir anlığına. O günahı işlemek üzereydi elinde olmadan, hiç istemediği halde. Ama gerçekten arzulamıyor muydu hiç Yelena'yı? Bu soruya, doğrusunu söylemek gerekirse gerçekçi bir yanıt vermekte zorlanıyordu" (c.2, s. 61).

Aşk iyiden iyiye kendini hissettirmeye başlayınca Murat'ın Yelena'yı aklından çıkaramaması, özellikle yalnız olduğu zamanlar sürekli onu düşünmesi dikkati çeker:

"Bir süre kuzunun kadife tüylü başını okşayıp durdu. Aklına Yelena gelmişti nedense bu sırada. Son zamanlarda böyle yalnız, duygularıyla baş başa kaldığında hep aklına geliyordu nedense Yelena." (c.2, s. 511).

Hatta Yelena ile yaptığı bir konuşmada "beni seviyor musun?" sorusuna verdiği cevap, Yelena'ya duyduğu aşkın derinlerde bir yerde nasıl yeşerdiğini gösterir: "-Ne yalan söyleyeyim, kalbimin derinliklerindeki bir yerde galiba sen de varsın. Bunu itiraf etmem gerekir" (c.2, s. 517 2).

Murat daha önce bahsedildiği gibi dindar, kendine hâkim bir insan olsa da Yelena'nın türlü oyunlarına karşı koyamaz ve ona teslim olur. Murat dinen uygun görülmeyen bir ilişki yaşar. Başlangıçta bunu Hoca Efendi için yaptığına inansa da gerçekte nefsine hâkim olamadığı anlaşılır.

Murat'la ilgili bilgilerin bir kısmını, özellikle askerde gösterdiği yararlılıkları da Yelena'nın Çavuşoğlu'na Murat'ı Köy Kurulu'na alması için verdiği dosyadan öğreniriz. Bu dosyada Murat'ın askerde gösterdiği kahramanlıklar, cesareti ve çabukluğuyla yaptığı katkılar üzerinde durulur. Komutanlarının güvenini ve övgüsünü kazanır. Hatta Tito'nun katıldığı bir toplantıda onu ve yanında bulunanları koruyacak birime seçilir. Dosyada Murat hakkında şunlar yazmaktadır:

“- İşte burada, bu dosyanın içindeki kâğıtlarda yazıyor Murat. Gidişinden dönüşün kadar. Bütün yaptıkların, davranışların, görüşlerin, düşüncelerin, hepsi...

-Ne yazıyormuş? diye sordu gayri ihtiyari bir şekilde Murat.

- Alıp bir okusan, sen de şaşırıp kalırsın Murat. Çok güzel şeyler yazıyor. Burada yazılanlara bakılırsa, sen bu işler için biçilmiş kaftan, bu rejimin arayıp da bulamadığı bir insansın...

Elindeki dosyayı açıp içindeki sayfaları evirip çevirdikten, önce kendi kendine bir şeyler okuduktan sonra, aradığını bulmuş, bu kez sesli sesli okumaya, sonra da özetle anlatmaya başlamıştı.

- Srem Cephesi'nde Almanlara karşı girişilen bir saldırıda bir generalle birlikte altmış Alman askerinin tutsak edilmesinde önemli rol oynamışsın...

Murat şaşırıvermişti. Gerçekten de Çavuşoğlu'nun söylediği gibiydi. Bir şey diyemedi. Çavuşoğlu okuyup özetlemeye devam etti:

- Belgrad'ın, Saraybosna'nın Nazi artıklarından kurtarılma operasyonlarında da önemli kahramanlıklar göstermişsin. Bosna-Hersek'te, Vişegrad kasabası önündeki, çok stratejik bir mevkiye bulunan Drina Köprüsü'nü tutan Alınanlarla onların yerli yoldaşları Çetniklerin köprüden atılması sırasında hayatını hiçe sayıp müthiş bir kahramanlık göstermiş, köprüünün ele geçirilmesinde kilit rol oynamışsın.

Murat'ın şaşkınlığı daha da artıyordu Çavuşoğlu'nun elindeki dosyaya bakıp okudukları karşısında. Yüzüne ciddi bir tavır takınarak devam etti Çavuşoğlu:

- Bu arada, Yugoslavya Halk Kurtuluş Antifaşist Kurulu'nun 29 Kasım 1943 yılındaki ikinci toplantısına katılan, başta Tito olmak üzere, Parti'nin ve Halk Kurtuluş Hareketi'nin diğer önemli simalarının güvenliklerini korumakla görevlendirilen grubun içerisinde de yer almışsın. Bak işte bu çok önemli ...

Murat yerinde doğrulup Çavuşoğlu'na baktı. Şaşkınlığı Çavuşoğlu okudukça daha da artıyor, bütün bu bilgilerin derlenip toplanarak nasıl da Çavuşoğlu'nun eline geçtiğine şaşıyor, akıl, sır erdiremiyordu. Devam etti Çavuşoğlu:

- Bosna-Hersek'te, Srebreniça dolaylarındaki bir Müslüman köyünü kuşatıp oradaki halkı bıçaktan geçirip boğazlamaya hazırlanan Çetniklerin bozguna uğratılıp halkın kurtarılması konusundaki gayretin, cesaretin ve fedakârlığın da takdire değer... Bu çatışmada başına gelen bir şarapnel parçasıyla yaralanmışsın bile...

Çavuşoğlu okudukça Murat geçmişe dalıyor, Çavuşoğlu'nun anlattıklarını dinledikçe, başından geçenleri sanki bir kez daha yaşıyor gibiydi. Çavuşoğlu, dosyanın sonuna doğru bazı bölümleri alçak sesle, kendi kendine hızlı hızlı okurken bir yerde durdu, kaşlarını çatarak Murat'a döndü:

-Ama, dedi bir yerde büyük bir hata da yapmışsın!.. Seni, bunca kahramanlıkların, yararlılıkların, cesaretin karşısında Parti'ye daha savaş esnasında niye almadıklarını şimdi anlıyorum.

Gülümsedi Murat. Çavuşoğlu'nun sözü nereye getireceğini, ne diyeceğini biliyordu.

- Drina Köprüsü'nün ele geçirilişi sırasında tutsak edilen Almanlar arasında, Nazi saflarında savaşan birkaç Müslüman Boşnak da varmış. Onları kurşuna dizen partizan infaz grubunun arasında yer almayı reddetmişsin!" (s. 57-59).

Murat hakkında fikri olanlardan biri de Nikola'dır. Nikola Murat'ı daha çok asker kimliğiyle tanır, cephede gösterdiği yararlılıklardan bahseder. Bu bilgiler aslında onun doyasında yer almaktadır. Muhtemelen Nikola da buradan öğrenmiştir. Nikola Murat'ı şu sözlerle tanıtır:

"-Partizan Hatırası Nişanına sahip... Bunu herkese vermezler. Halk Kurtuluş Savaşı'nda üstün yararlılıklar gösterdiği belli. Üstelik parti üyesi de... Köy Halk Kurulu'na da üyeymiş. Daha da önemli olanı, kendisine, Yoldaş Tito'yu Kasım 1943'te Bosna'nın Yayçe şehrinde düzenlenen AVNOY toplantısında koruyan askeri birlikte görev verilmiş olması... Terhis olmadan önce, Yugoslav Halk Ordusu'nda subay rütbesiyle kalması teklif edilmişse de bunu kabul etmemiş" (c.2, s. 148).

Murat, politikaya sıcak bakmayan biridir. Politikayı kendi mizacına uygun bulmaz. Askerlik görevini yerine getirmiş şimdi ailesiyle birlikte zaman geçirmek, onlara yardım etmek arzusundadır. Sorumluluklarını bilecek kadar düşünceli ve kararlıdır:

"Askerdeyken, cephedeyken, sadece evine, ailesine dönmeyi, karısına, çocuklarına kavuşmayı düşleyip durmuştu hep. Parti üyesi olmak, politikayla uğraşmak,

yukarıdan gelecek katı emirlere boyun eğip onları her ne pahasına olursa olsun uygulamak ona göre değildi. Mizacına uymazdı bu. Böyle bir şey hiç mi hiç aklının köşesinden bile geçmemişti. (...) Bu iş, parti işi bana göre değil diye düşünüyorum.” (s.60)

Murat, vefalı bir gençtir. Askerden dönmesine rağmen anası, eşi, çocukları ve Hoca Efendi’ye hediyeler alacak kadar düşüncelidir. Çocuklar için birkaç çakı, bıçak; annesi ve eşi için yemeni ve Hoca Efendi için de tespih alır (s.18-21). Murat, sigara ve içki müptelası biri değilse de gençken eğlencelerde, savaş sırasında ve daha sonraları bunları kullandığı anlaşılmaktadır. Köyde sigara içmek sanki normal bir gelenek halini almıştır. İki kişi bir araya gelince cezveler ocağa atılır, sigara tablaları ortaya çıkar. Hoca efendi bile sigara içmektedir. Murat oldukça dindar biri olmasına rağmen içki konusunda bilhassa Çavuşoğlu ve Yelena’ya karşı direnç gösteremez. İsteksizce bile olsa içki içer.

“- Olur mu Murat? diye çıkıştı. Dönüşünün şerefine içelim. Ne o, yoksa içkiyle aran mı bozuldu?

Sustu Murat. Yanıt vermedi Çavuşoğlu'nun bu sorusuna. Önceden düğün derneklerde içmeyi severdi. Savaş esnasında, cephedeyken de ara sıra bulduklarında barut kokusuyla birlikte gelen ölüm korkusunu defetmek amacıyla birkaç kadeh attıkları da olurdu ya, aslında içkiyle arası pek de öyle barışık olmamış, kendini bu merete tapacak kadar kaptırmamıştı. Yine de Çavuşoğlu'nun şişedeki erik rakısıyla doldurduğu maşrapayı almazlık etmedi. Hem efkârlıydı da üstelik. Biraz efkârını dağıtmış oldurdu. Maşrapaları kadeh yerine tokuşturdular.” (s.55)

Ayrıca s.59 ve 165 ve 189’da da Yelena ile birlikte içki içtiği görülmektedir.

Murat’ın sezgileri ve içgüdüleri de oldukça güçlüdür. Geleceğe yönelik tasavvurları doğru çıkar. Murat savaştan sonra

toplumun yaşadığı sorunlar nedeniyle yeni kurulan düzeni sorgulamaya başlar. Güzel günleri beklerken her geçen gün durumun biraz daha kötüleşmesini, romanın ilerleyen bölümlerinde yaşanacak baskı ve şiddet olaylarının habercisi olarak görür.

“Öyle görünüyordu ki, yarınlar kolay, hoş, güzel olmayacaktı. İçinde kıpırdanmaya başlayan bir şeyler, sezgileri, içgüdüleri kendisine her şeyin düşündüğü, anlatıldığı gibi hoş ve güzel olmayacağım söylüyordu. Yol boyunca, camiye kadar bu düşünceler içerisinde yürüyüp durmuştu. Berber dükkânı önünde çömelmiş sohbet etmekte olan birkaç köylü seslenmemiş olsaydı, halâ düşünüp duracaktı.” (s.30-31)

2.2. Çavuşoğlu: Çavuşoğlu karakteri, II. Dünya Savaşı sırasında Mamuşa’da yaşamış dört beş kişiden oluşur. Yazar, kimini yakından tanıdığı, kimini ise çevresinden, büyüklerinden duyup öğrendiği bazı kişilerin gerçek yaşam öykülerinden Çavuşoğlu tipini oluşturur. Bu bakımdan Çavuşoğlu gerçekte tek bir kişi olmasa da aslında o da romandaki birçok kahraman gibi Mamuşa’da yaşayan/yaşamış insanlardan vücut bulmuş ve romanda onların gerçek hikâyelerini yansıtmıştır.

Çavuşoğlu bir isim değil lakaptır. Babası Feriz Çavuş’un askerde aldığı bu unvan nedeniyle Çavuş’un oğlu manasında kendisine layık görülmüştür. Çavuş askeri bir terimdir, kendisine verilen emir üzerine hareket eder. Çavuşoğlu’na gerçek bir isim verilmeden böyle bir unvanla çağırılması romanda cereyan eden olayların emir erliğini yapmasından kaynaklanmış olabilir. Yazar belki de Çavuşoğlu’nun geçmişte bu toplumda bir yerinin olmadığına işaret etmek ya da bu tarz kötülükleri ancak bir isimsiz yapabileceğini anlatmak için böyle bir yol seçmiştir.

Çavuşoğlu fiziksel özellikleri bakımından genç, güçlü kuvvetli biridir. Biraz şişman ve bir ayağı da savaş da aldığı yara nedeniyle aksamaktadır. Gönül eğlendirdiği Gülbahar onu şu

sözlerle tarif eder: “*Fena erkek de sayılmazdı hani. Genç, güçlü kuvvetliydi. Biraz şişmancaydı ve de sol ayağı zaman zaman azıcık aksıyordu ya bu kadarı da olacaktı artık.*” (s.73)

Çavuşoğlu, zamanında Bakkal Hamdi'nin yanında yanaşmalık yapan çulsuzun biri iken komünist rejim sayesinde köy kurulunda kendisine yer bulan ve daha çok başkalarının/amirlerinin dediğini yapan bir görev adamıdır:

“Gaddar, acımasız, merhametsiz bir yanaşmaydı Çavuşoğlu. Daha düne kadar, büyük toprak sahiplerinin, hatta bir ara az önce dövdürdüğü Bakkal Hamdi'nin yanında çalışıp yanaşmalık yapmış biri bir süreden beri varlığını sürdüren komünist rejim sayesinde köydeki yönetimi ele geçirmişti. Bundan köylünün, hele hele bir zamanlar, daha doğusu savaşın başlangıcına kadar yanlarında çalıştığı kişilerin epey çekekleri vardı.” (s.29) *“Çark yenilenmişti. Ve kendisi de dönen bu yeni çarkın dişlerinden birisi, bu gücün temsilcisi, bu adaletin uygulayıcısı, bu yönetimin saygın bir mensubuydu artık”* (s.48)

İnisiyatif alamayan, korkak bir yapısı vardır. Gücünü bulunduğu makamdan alan gaddar, acımasız, merhametsiz ve kindar bir kişiliğe sahiptir. (s.26, 29) Yezitten de beterdir. (s.52) Öç, intikam ve nefret doludur. Geçmişin acısını çıkarmanın peşindedir. (s.48) Adaleti kuralına, kitabına göre değil, isteğine ve keyfine göre, istediği kadar, adamına göre dağıtır, düşmanlarına gücünü göstermekten büyük zevk alır. (s.48) Köyün Allah'ı gibi davranır. Komünist Partisi'nin köydeki sekreteridir (s.26).

“Daha düne kadar Bakkal Hamdi'nin yanında bir yanaşmayken, bugün koskoca köyün başına getirilen bir yönetici olup çıkmıştı. Artık, işgal zamanında muhtarken astığı astık, kestiği kestik, bir sözü iki edilmeyen; mal mülk sahibi, bir eli yağda, bir eli balda olan, birkaç günden beri de Köy Halk Kurulu binasına dönüştürülen evinin alt

katındaki nezarethanede inim inim inlemekte bulunan Bakkal Hamdi'nin yaşamı dünkü yanaşmasının iki dudağı arasından çıkacak bir çift sözüne bağlıydı. Adaleti kuralına, kitabına göre değil, isteğine, keyfine göre, istediği kadar, adamına göre dağıtacak; gücünü de düşmanları olan dünkü zenginlerin, sosyalizm devrimi, rejim karşıtlarının kafaları üzerine bir balyoz gibi indirecekti. Bunun başka yolu yordamı yoktu. Hele Murat'ı da kendi saflarına çekebilirse, işi daha da kolaylaşacaktı. Sonra Bakkal Hamdi'ye yaptığı gibi sürüm sürüm süründürecek düşmanlarını.” (47-48)

Hoca Efendi Çavuşoğlu ve yönetimini, “*Köy biri sakat, biri kambur biri kel üç kişiye kalmıştır.*” sözüyle kinayeli bir şekilde ifade eder. Onların cahilliğine vurgu yapar.

Çavuşoğlu o kadar acımasızdır ki hiç kimseyi tanımaz. Öyle ki kendisini büyüten akrabalarının bile gözünün yaşına bakmaz. Hiçbir değeri tanımaz. Zarife Halanın oğulları ile büyümüş, beraber yemiş içmişlerdir. Ama Çavuşoğlu bunları unutmuş onlara hak etmedikleri muamele de bulunmaktan geri durmaz. Buğday almak için gözünün önünde Zarife Halayı itip yere iterler, halasının oğlu olan Hüsmen'i öldüresiye döverler. Bu da yetmezmiş gibi Hüsmen ile Ethem'i tutuklatır. Bunun üzerine Hüsmen'in karısı Zarife Hala ona şunları söyler:

“-Utan utan!... Diye bağırmaya başladı. Anacığın öldüğünde nah şu kadcık kadarken yanımıza alıp büyüttük seni. Gelinlerimiz yıkayıp temizlediler. Yedirdik, içirdik, giydirdik, Şimdi de utanmadan silahlı adamlarınla evimizi basıp çoluk çocuğumuzun nafakası olan buğdayımızı almak istersin. Bu kadar vefasızlık olur mu? Hiç Allah korkusu yok mu sende!” (s.275)

Yazar, Çavuşoğlu'nun geçmişte yanlarında kalıp yemeklerini yediği, suyunu içtiği, hatta sıcak bir damı paylaştığı akrabalarına karşı olan vefasızlığına dikkat çeker. Çavuşoğlu şiddete eğilimi olan biridir. Hatta bir defasında da birlikte

büyüdüğü Ethem’e silah çeker, adeta bir düşman gibi Ethem’in karşına dikilir. Bu tip insanların kimseden korkmayacağı ve hiçbir şeyi de affetmeyecekleri muhatapları tarafından iyi bilinir:

“Çavuşoğlu’nun uzaktan akrabaları olmasına, küçükken anası ölüp öksüz kaldığında, babası da kim bilir nerelerdeki sonu gelmeyen harplerde bir oraya bir buraya giderek savaşıp durduğundan kimsesiz kalınca yanlarına alıp büyütmelerine karşın bu hatalarını affetmeyeceğinden kuşkuları yoktu.” (s.311)

Çavuşoğlu köy kurulu başkanı olduktan sonra hem kişilik hem de giyim kuşam bakımından çok değişir. Parlak çizmeleri, belindeki palaskası, silahı ile tam bir kabadayı gibi etrafta dolanır, yardımcılara durmadan emirler yağdırır. Savaşta bacağından yaralanmış, bu nedenle aksak aksak yürür. (s.48) Çavuşoğlu’nun kısa zamandaki bu değişikliği herkesi çok şaşırtır.

“Parlak çizmeleri altındaki döşemenin tahtaları gıcırdayınlardı ağırlığından. Bu sırada sol ayağındaki sızı yine başlamıştı. Sızladığında bacağı kasılır gibi oluyor, yürütmesini güçleştiriyordu. Böyle durumlarda ister istemez aksamak zorunda kalıyordu. Pek belli olmasa da içinde biriken öfke ve kini, öç ve intikam duygularını kabartmaya yetiyordu bu aksaması. Savaşta bacağına yediğı bir Alman kurşunu neden olmuştu bacağının bu hale gelmesine. Bu yüzden, daha savaş bitmeden yarasının tedavi edildiğı hastaneden çürük damgasıyla taburcu edilir edilmez evine gönderilmişti.” (s.48)

Çavuşoğlu, içki, eğlence ve kadına oldukça düşkündür. Evli ve kızı, oğlu olmasına rağmen yardımcısı Sülo’nun karısı Gülbahar’la olan ilişkisi herkes tarafından bilinmektedir. Ayrıca Yelena’ya olan hayranlığı da gözlerden kaçmaz. Hatta onunla birlikte olmak için can atar.

Çavuşoğlu dini inancı olmayan bir kişidir. Dini inançlara da inançlı olanlara da saygısı yoktur. Köyde okunan ezanlara,

kılınan namazlara tahammül edemez. Hocayı da “yobaz” olarak niteler (s. 49). Hatta köyde kadınların başörtüsünü yasaklamaya kadar giden uygulamalarda bulunur. Köyde okunan Kur’an’a karşı kendisinin ve yardımcılarının verdiği tepki bunu gözler önüne serer:

“Çavuşoğlu’yla yardımcıları Köy Halk Kurulu binasındaki odada sohbete durup içkilerini yudumlarken gecenin sessizliğinde yeri göğü dolduran bu mevlit ve Kur’an sesleri karşısında köpürüp duruyorlardı. Ne var ki, partizan saflarında savaşırken vurulup ölenlerin ruhlarına okunan mevlitlere karşı seslerini çıkarmadılar. Ama, sıra, SS’lerce seferber edilip Almanların saflarında partizanlara karşı savaşırken vurulup ölen Behramgillerin Saffet ve Düldüllerin Vehbi’yle, Bakkal Hamdi’nin oğlu Recep’in ruhlarına okunan mevlitlere gelince kendilerini tutamayıp küplere bindiler.” (s.87)

Romanın değişik bölümlerinde Çavuşoğlu’nun bu tip ifadelerine rastlamak mümkündür: “Aptestine de sana da... diye çıkıştı Çavuşoğlu. Aptestsiz kılsan ne çıkar ki...” (s.105) sözleri de onun dini inançtan ne kadar yoksun olduğunu gösteren ifadelerdir.

Çavuşoğlu, köy halkının yaşayışına, dini inançlarına karışmayı kendisine vazife bilir. Özellikle hasat zamanı işlerin aksayacağı gerekçesiyle orucu ve namazı yasaklar:

“Çavuşoğlu’yla tayfasının hasat işlerinde çalışanlarınsa oruç tutup namaz kılmak gibi bir zorunlulukları yoktu. Hatta, aralarında bir ikisi oruç tutmak için sahura kalkmak istediklerinde, Çavuşoğlu kendilerine “ne orucu bre? Buraya oruca mı yoksa iş yapmaya mı geldiniz? deyip hışımla öyle bir terslemişti ki, ne diyeceklerini bilemeyerek başlarını eğip susuvermişlerdi” (c.2, s.92).

Çavuşoğlu her fırsatta köylüyü aldatmaktadır. Öşürü tamamlayamayan kişilere buğday satıp aynı buğdayı öşür diye

geri alır. Tam kendine göre bir düzen kurup bu düzenin çarkları arasında halkı ezer. Hileye hurdaya göz yumar. Çünkü bağlı bulunduğu düzen bun gerektirmektedir.

“Öşürün bir miktarını saklayan Çavuşoğlu’nun, bunu Çingene Sülo aracılığıyla soyup soğana çevirdiği köylüye sattığı belliydi. Seyit’e de ödemek zorunda kaldığı öşürü götürüp teslim edebilmesi için buğday satmışlardı işte. Hem de sarı liralara” (c.2, s.240).

Çavuşoğlu açıktan buğday alıp satma işini birçok kez yapar. Seyit de Çavuşoğlu’ndan parayla buğday alanlardan biridir. Bir defasında da Seyit’e bilezik karşılığı mısır, buğday satar. Halbuki o mısır, buğday birkaç ay önce Seyit’ten aldıkları mısır, buğdaydır. Murat onun bu hilelerini Çavuşoğlu’nun yüzüne şu şekilde ifade eder:

“-Neler yapıyorsun ki? Partiye sadakatinden bahsediyorsun. Hepsî yalan. Dürüstlükten bahsediyorsun. Bu da palavra. Sen köylünün elindeki son lokmaya da devlet adına el koyarken, kendi ambarlarını dolduruyorsun. Sen hiç devlete öşür verdin mi? Hiçbiriniz vermediniz. Böyleyken... Sayımda bile milletin yanında olmadın.” (c.2, s.286).

2.3. Hoca Efendi: Hoca Efendi de gerçek hayattan alınmış bir karakterdir. Anılan tarihlerde Mamuşa’da yaşamış, daha sonra ailesi ile birlikte Türkiye’ye göç ederek Bursa’ya yerleşmiş olan İsmail Efendi’nin yaşadıkları bu karaktere can verir. İsmail Efendi’nin çocukları Hafız ve Alaaddin İsmailoğlu bugün bile Mamuşa’da yüksek bir saygınlık görürler. İsmail Efendi Üsküp’te medrese eğitimi almış, gerçek bir âlimdir. Çocuklarını da kendisi gibi yetiştirir. Bir süre Mamuşa’da da hocalık yapar. Romanda Hoca Efendi’nin başından geçenler de bizzat İsmail Efendi’nin yaşam öyküsünden alınmıştır.

Romanda ismi zikredilmeyen kahramanlardan biri de Hoca Efendi’dir. Meslek unvanıyla çağrılır. Ancak burada

Çavuşoğlu'ndan farklı olarak saygınlık kazandırmak amaçlanmaktadır. Bu nedenle gerçek isimden ziyade unvanı kullanılmıştır kanaatindeyiz.

Hoca Efendi, altmış yaşlarında, kırmızı suratlı ve tombul bir adamdır. Bir kızı vardır ve oğlunu çocuk yaşta kaybetmiştir. Yüzünden sanki nur fışkıran beyaz sakallı, her zaman temiz ve özenli giyinen bir adamdır. Boyu kısa olmasına rağmen gücü kuvveti yerindedir. Bilgili, anlatımı düzgün, insanlar üzerinde etki bırakabilen saygın biridir:

“Altmış yaşlarında olması gereken Hoca Efendi'nin kırmızıya çalan yüzü tombul tombuldu. Boyu kısa, ama daha gücü kuvveti yerindeydi. Kısa kesilmiş, her zaman tertemiz, taranmış beyaz ve yuvarlak sakalı onu daha da güvenilir, inanılır kılıyordu. Başındaki sarığı, sırtındaki cübbesi, nur fışkıran yüzüyle masallardaki bilge dedeleri andırıyordu. Konuşurken, bir şeyler anlatırken olaylara vakıf biri olduğu izlenimi bırakıyordu dinleyenlerin üzerinde” (s.42).

Hoca Efendi güleç yüzlü, her daim yüzünde gülümsemesi eksik olmayan ve karşısındakine huzur veren biridir. Onun yanında insan kendisini güvende hisseder: *“Hoca Efendi gülüyordu. Gözleri, ağzı, dudakları, kısacası çehresinin her yeri gülümsüyor, gülümsemesi karşısındakine huzur, tarif edilemeyecek bir güven veriyordu” (s.109).*

Hoca Efendi, komşusu Arif Ağa ile iyi arkadaşdır. Aynı yaşıdadırlar. Yedikleri içtikleri ayrı gitmez. Birlikte zaman geçirmekten hoşlanırlar. Hatta birbirlerine “ahret kardeş” diye hitap ederler.

“Komşusu da olurdu Hoca Efendi Arif Ağa'nın. Evlerini bir ev ayırırdı. Arif Ağa'yla aynı yaşıydılar. Yedikleri, içtikleri ayrı gitmez, birbirlerine “ahret kardeş” diye çağırırlardı. Camiye birlikte gidip gelirlerdi. Kahveler gelmiş, höpürdetmeye başlamışlardı” (s.41).

Hoca Efendi, Murat'ın çok değer verdiği hatta babasından bile daha çok güvendiği biridir. Her şeyini ona danışır, çıkmaz işler başına geldiğinde ilk ona koşar. Partiye davet edildiği sırada ne diyeceğine karar veremeyen Murat Hoca Efendi'nin kapısında soluğu alır. Yelena'nın tacizleri karşısında bunaldığında da yine ona içini döker. Murat onu sürekli okuyan, bilgili, sözüne itimat edilir biri olarak görmektedir.

“- Sen ki, akıllı bir insanın Hoca Efendi. Bir şey söyle. Dağlar kadar kitap okuyup devirmişsin. Denizlerdeki sular kadar mürekkep yalayıp yazmışsın. Sen bilemeyeceksin de kimler bilecek? Bir akıl ver bana!”
(s.112.)

Hoca Efendi elinde tespih sürekli zikir çeker. Hatta bazen sadece tespihini şakırdatmak bile ona tat verir. Ayrıca iyi bir sigara içicisidir. Hatta tiryakidir bile denilebilir. Bu durum Hoca Efendi'nin yaptığı işle bağdaşmayacak bir haldir. Ancak Hoca Efendi'nin sigara içmesi romanda hiç yadırganmaz. Çünkü sigara içmek erkekler için gündelik işlerden biri imiş gibi kabul edilir. Hoca Efendi hangi ortama girse, nereye misafir olsa tabakasını ortaya koyar, tütünler sarılır ve kahve eşliğinde tütürülür. Bu sanırım biraz da Mamuşa'daki geleneklerden kaynaklanan bir durum olsa gerektir:

“Hoca Efendi tabakasını çıkardı, bir sigara sarıp yaktıktan sonra... (s.92); “Hoca Efendi, sigarasını bitirip küllükte söndürdükten sonra...” (s.93);” Sonra da çimenler üzerine bağdaş kurup oturan Veysel'e “merhaba!” diyerek sigara sarıp yakması için tabakalarını uzattılar birbiri ardına. Veysel saygısını ifade etmek amacıyla uzatılan tabakalar arasından ilkin Hoca Efendi'ninkini alıp açtı, içindeki altın sarısı tütünden sigarasını sarmaya başladı (s.200)”; “Hoca Efendi tabakasını çıkarıp altın sarısı, ince kıyılmış tütünden sarıp yaptığı sigarayı Murat'a uzattı. Murat, kendisine olan saygın-lığından uzatılan sigarayı almayınca bu kez kendi

ağzına götürüp yaktı. Sigarayı bir iki kez çekip tüttürdükten sonra...” (s.111); “Hoca Efendi sigarasını bitirmiş, izmaritini de önündeki derenin azgın sularına doğru fırlatıvermişti” (s.111).

Hoca Efendi aynı zamanda ileri görüşlü, tecrübeli biridir. Olayların akışına göre kendilerini, halkı çok zor günlerin beklediğini sezinlemektedir. Aynı zamanda insan sarrafıdır. İnsana baktığı zaman derdini, sıkıntısını hemen anlar. Mesela, Murat’ın partiye davet edildiğinde aklı karışır. Bunu hemen sezinleyen Hoca Efendi Murat’a bir derdi olduğunu, bunu kendisine söylemesini ister. Yine kendisinin salıverilmesinden sonra Murat’la görüşmesinde Murat’ın duruşundan kendi ifadesiyle “o haltı yediğini” anlamıştır.

Murat’ın kendisine akıl danışmasında Hoca Efendi’nin bir özelliğini daha görmek mümkündür. Hoca Efendi toplumda kendisine akıl danışılan, bilgisine, tecrübesine inanılan, yol gösterici, önder bir kişiliktir.

Hoca Efendi aynı zamanda korkusuzdur. Köyde Çavuşoğlu ve arkadaşlarından çekinmemektedir. Cami vaazlarında Çavuşoğlu’nun hoşuna gitmeyecek şeyleri korkusuzca söyler, bir an bile tereddüt etmez. Çavuşoğlu Kambur Veli’yi ajan olarak camiye gönderdiğinde başına olumsuz şeylerin geleceğini bilse de doğru bildiği şeyleri söylemekten çekinmez:

“Konuşurken bu kez bakışları nedense hep en arkadaki safta kendisini dikkatlice dinler gözüken Kambur Veli’ye takılıp kaldı. Biliyordu ki, Kambur söylediklerini gidip bir bir Çavuşoğlu’na anlatacaktı. Ama anlatsındı. Çavuşoğlu da elinden geleni ardına komasındı” (s.106).

Hoca Efendi tutuklanacağını, eziyet göreceğini bilse de inanmadığı bir şey olan kolektivizasyona girmeyi reddeder, tutuklanıp kendisine en ağır işkenceler yapılsa da sonuna kadar

direnir, hatta ölümü bile göze alır. Ancak sonraları karısı kocası kurtulsun diye kolektivizasyona girdiği için kendisi de mecburen katılmak zorunda kalır.

Hoca Efendi kesin kuralları olmasına ve bildiğini yapmaktan çekinmemesine rağmen siyasetle davranmasını da bilir. Köylünün geleceği için bazı konularda sistemle birlikte hareket etmekten geri durmaz. Bu yüzden Murat'a partiye girmesini öğütler. Eğer girmezse meydana Çavuşoğlu gibi fitne fesatçı, münafık, çıkarıcı, cahil kişilere bırakacaktır, bu da başlarına bin türlü belanın gelmesine neden olur. Eğer Murat partiye girerse hiç olmazsa aralarında köylüye karşı yapmayı düşündükleri kötülükleri, zulmü yerinde ve vaktinde öğrenip buna karşı çıkabilir, onları durduramasa bile kötü niyetlerini geciktirebilir. Aynı zamanda bu şekilde şehirdekilerin de köyde olan bitenden haber alması sağlanmış olur (s.114).

Hoca Efendi'nin korkusuzluğunu gösteren bir başka durum da cami vaazında mülkiyet hakkını anlatmasıdır. Komünist düzen mülkiyet hakkına asla izin vermez. Hoca'nın vaazı direkt düzene karşı yapılmış bir isyandır adeta ve hoca bunu korkusuzca yapar. Hatta zamanının yöneticilerini de keskin bir şekilde eleştirir, onları adaletten sapmış, zulümden, kötülükten başka bir şey bilmeyen kişiler olarak görür. Komünizmin asla adil bir düzen olmadığını vurgular.

Civarda yaşanan baskı ve şiddet din adamlarını da endişeye sevk eder. Hoca Efendi ile komşu köyün papazı Lazar Efendi ile olanları istişare ederken bunların kafa kafaya verip bir şeyler konuştuğunu gören komşu köyün halk kurulu başkanı olan Vuk'a onlara yaklaşıp ne konuştuklarını sorar. Lazar Efendi korkusundan ses çıkarmaz. Ancak hoca efendi; *“-Ne konuştuğumuz malum, sizin cahilliklerinizi, halka yaptığınız baskıları konuşuyorduk. Allah'ın bildiğini kuldan niye saklayalım*

ki!” (c.3, s.156) diyerek yine cesaretle ve korkusuzca doğru bildiğini haykırır

Bir başka sefer, kendisini tutuklamaya gelen Ali Haydar gibi kuvvetli birine kafa tutar ve kırbacını eline dolayarak çektiği gibi onu atından düşürür. Karşısında kim olursa olsun korkusu yoktur. Ancak bu tarz zor durumlarda bile hiç kimseden hoşgörüsünü esirgemez. Kendisini tutuklamaya gelen, sakalına yapışıp çamura fırlatan Ali Haydar’a bile el uzatır, eğilerek mendiliyle kirli yüzünü silmeye çalışır.

Hoca Efendi yüce gönüllü birdir. Hapishanede kendisine o kadar kötü davranılmasına, en ağır işkencelere ve insanlık dışı çeşitli uygulamalara maruz kalmasına rağmen hep affedici olur. Hapishaneden çıkarken söyledikleri onun bu özelliğinin en önemli göstergelerinden biridir: *“-Kusursuz insan olmaz, diye konuştu. Önemli olan, insanın kusurunu görüp farkına vararak bir daha yapmaması. Benden yana hakkım helal olsun.”* (c.3, s. 70)

Hapishanede koğuş arkadaşları tarafından çok sevilir ve saygı görür. Onlara her konuda yardımcı olur, dersler verir. Onun sayesinde bazı kişiler namaza bile başlar. Hapishaneden çıkıp köye ulaşan Hoca Efendi’yi büyük bir coşku ve kalabalıkla karşılayan köylünün yaklaşımı onun köyde ne kadar sevildiğini ve saygı gördüğünü gösterir. Yazar bu durumu şu cümlelerle anlatır:

“Haber ovada çalışanlara da yayılmıştı kısa bir süre içerisinde. Duyan işini bırakıp köye sökün ediyordu daha mesai sona ermemesine karşın. Soluğu Hoca Efendi’nin avlusunda alıyordu. Irgatbaşılarının ‘yevmiyelerinizi keseriz...’ diye tehdit savurmalarına aldıriş eden yoktu. Duyan duymayana ‘hey bre Hoca Efendi’yi salıvermişler...’ deyip haber verdikten sonra köye koşuyordu” (c.3, s.78).

Hoca Efendi toplum tarafından saygın, bilgili ve güvenilir biri olarak görülür. Zaten bu yüzden bizzat halk tarafından her daim danışılan, dertlere çare aranan kişidir. O toplumun hem manevi önderi hem de yol göstericisidir. Ekonomik anlamda büyük bir sıkıntı yaşayan köy halkının kendi maaşını ödeyemeyeceğini bilmesine rağmen ücretsiz olarak bu görevi ölünceye kadar sürdürmeyi kabul eder. Yine kolektivizasyon meselesinde köylüyle birlikte davranır. Cezaevi çıkışı köy Kurulu kararı ile mahallenin çalışma grubu bünyesinde kendisine verilen göreve itiraz sırf halkla birlikte olmak için etmez. Bu konuda yakın arkadaşı Arif Ağa'nın

“Eee, ne dersin bu işe, itiraz edecek misin?” sorusuna: “-Niye edeceğimşim bre Arif Ağa? dedi. Siz ovadayken, zaten ne yaparım ben camide tek başıma! Cemaatim neredeyse ben de oradayım. Doğrusu da budur. Anca beraber kanca beraber...” (c.3, s.106) diyerek cevap verir. Bu cevaptan da anlaşılacağı üzere Hoca Efendi geleceği görebilen iyi bir yönetici gibi davranır. Halkla beraber hareket etmenin birlik ve beraberlik için önemli olduğunu ve bu sayede güç kazanacaklarını göstermeye çalışır.

Son ciltte artık sosyal yapı giderek bozulur, insanlar çaresizlik içerisinde Türkiye'ye göçmeye başlar. Hoca Efendi ise, göçe karşıdır. Ne kadar zorluk yaşansa da ata topraklarını asla terk etmek istemez. Evde göç konusu açıldığında verdiği tepki onun göç konusuna yaklaşımını da açıkça ortaya koyar:

“(..) ‘Hanım hanım nasıl alırsın göç kelimesini ağzına?!’ diye söylenmekten kendini alamamıştı. ‘Oğlumuz Mustafa’nın mezarı buradayken... İki canız nasılsa. Yüce Rabbimiz alnımıza ne yazdıysa gelecek başımız...” (c.3, s. 422).

Mezarlar toprakların tapularıdır. Beş yüz yılı aşkın süredir bu topraklarda büyük bir medeniyet inşa eden atalarımızın emaneti bu kadar kolayca terk edilemez. Geleceği gören uflu

geniş insanların yaklaşımı da ancak böyle olabilirdi. Ayrıca göçü bizatihi yaşayan ve beş altı yıl kadar Salihli’de kalan yazar da ata toprağının asla terk edilemeyeceğini anlayıp ailesiyle beraber Mamuşa’ya geri döner. Hoca Efendiye bu cümleleri söyleten biraz da yazarın kendisidir diye düşünebiliriz.

2.4. Yelena: Yelena, romanın önemli kahramanlarından. Hem makamı hem de güzelliği ve çapkınlığıyla tanınır. Diğer bazı kahramanlarda olduğu gibi Yelena da gerçek hayattan bire bir alınmıştır. Yelena, II. Dünya Savaşından sonra Yugoslavya’da kurulan yeni düzenin Prizren yöneticisidir. Komünist Partisinin İl Başkanı Sırp kökenli Çıça karakterinden uyarlanmıştır. Zaten Komünist Partisi Başkan Yardımcısı olarak gördüğümüz Yelena da romanın sonraki ciltlerinde başkan olarak karşımıza çıkar.

Yelena da tıpkı Çıça gibi Sırp asıllıdır. Yazar onu bize Çavuşoğlu’nun İl Kuruluna yaptığı ilk ziyarette tanıtır. Mavi gözlü sarışın genç ve güzel ve zarafet sahibi bir kadındır (s.127, 155, 189). Bukleli altın sarısı saçları omuzlarına kadar iner. Kırmızı yanaklı ve dudakları sürekli kızıla boyanmıştır (s.127, 189). Buğulu bakışları insanı derinden etkileyecek kadar çarpıcı ve cüretkârdır. Yazar onun güzelliğini adeta bir peri kadar güzel diyerek tarif eder. İri, canlı ve sert göğüsleri, uzun bacakları, hoş tatlı sesiyle birleşince iç gıcıklayıcı ve baş döndürücü bir afete bürünür (s.126, 189). Oldukça çapkın olan Yelena’nın hoşuna gidenlere karşı davranışları ve tavırları rahat ve samimidir. Kızgınlığını görenler bu güzelliğin bir alev parçasına nasıl dönüştüğüne çok şaşırır. Giyimiyle de kendinden söz ettirir. Özellikle giyindiği dar pantolonu vücudunun güzelliğini tamamen ortaya çıkarır, bakanlar gözlerini ondan ayıramazlar. Siyah çizmelerini gıcırdata gıcırdata kendinden emin adımlarla yürür, yürüdükçe kalçaları titreşir, insanı tahrik eder hatta bundan da büyük bir zevk alır:

“Biraz sonra Yelena da kapıda görünmüştü. Üzerinde bembeyaz bir gömlek vardı. Siyah, oldukça dar pantolonu beline, bacaklarına yapışmış gibiydi. Aktın sarısı saçları bukle bukle omuzlarına düşmüştü. Ayağındaki cilalanmış siyah çizmelerini gıcırdata gıcırdata kendinden emin adımlarla Çavuşoğlu'nun yanına yaklaştı. Maria'yla Çavuşoğlu yerlerinden fırlayıp kalkmışlardı Yelena tüm güzelliği, zarafetiyle kapıda görüldüğünde. Mavi gözlerinden ışıklar saçılıyordu sanki. (...) Çavuşoğlu "günaydın Yoldaş Yelena" derken, gözlerini karşısındaki bir peri kızı kadar güzel olan Yelena'nın çehresine dikmişti. (...) Kalçalarını oynata oynata çalışma odasına girdi. Çavuşoğlu da yürüdükçe kalçaları titreşen Yelena'nın ardına düştü. Yelena çantasını masasının üzerinde bıraktıktan sonra tekrar aynı tahrik edici yürüyüşüyle kapıya kadar geldi. (...) Mavi gözleri çakmak çakmaktı. Bukleli altın sarısı saçları alnına, yanaklarına, omuzlarına düşüyordu. Yanakları al aldı ve kızıla boyadığı dudakları kirazı andırıyorlardı (s.126, 127, 189).

Çavuşoğlu bu ziyarette Yelena'yı bir amir olarak değil, sevilmesi, okşanması gereken bir kadın, güzelliğine karşı koyulamayacak bir içimlik su olarak tasvir eder (s.131). Ona göre Yelena bir erkek delisidir.

Yazar, Yelena'yı bir de 9 Mayıs bayramı için geldiği Mamuşa'da karşımıza çıkarır. Güzelliği ve giyimi herkes tarafından şaşkınlık ve hayranlıkla izlenir. Söylenenlere göre çok güzel olan bu kadın en gaddar erkeklere bile taş çıkartacak acımasızın biridir. Güzel, çekici, alımlı ve zarif görünüşü, açık kıyafetleri, rahat tavırları ve yürüyüşüyle herkesin dikkatini çeker:

“Daha çok Yelena'nın üzerindeydi bakışları. Bu kadar güzel, çekici, alımlı, zarif bir kadını belki de ilk kez görüyorlardı yaşamlarında. Evet, yakası açık gömlekli, daracık pantolonlu, siyah çizmeli bir kadını ilk kez

görüyorlardı. Delikanlılar, orta yaşlı erkekler kendisine yiyecekmiş gibi bakarlarken, kadının bu açık saçık kıyafeti, serbest yürüyüşü, belini kıvırtması karşısında dut altında toplanmış siyah feraceleri içerisindeki kadınlar da başlarını ters yöne çevirirlerken kendisini protesto eder gibiydiler” (s.155).

Murat’la karşılaştığında ondan çok etkilenir. Yemekte çapkın bakışlarıyla adeta yiyecekmiş gibi uzun uzun Murat’ın yüzüne bakar. Yelena gerçekten güzel, alımlı ve aynı zamanda beğendiği erkeğin bakışlarıyla aklını başından alabilecek kadar çapkın bir kadındır.

“Murat da aynı şekilde etkilenmişti hakkında çok şeyler işitip ilk kez gördüğü bu kadının bakışları karşısında. Gerçekten güzel, alımlı bir kadındı ve bakışlarıyla insanın aklını başından alıyordu. Dedikleri kadar vardı. (...) Gözleri, üzerinden hiç ayrılmayan Yelena’nın bakışlarıyla karşılaştığında gayri ihtiyari bir şekilde başını önüne eğip kendisine yiyecekmiş gibi bakmakta olan bu genç ve güzel kadının bakışlarından kurtulmaya çalışıyordu. Ama boşunaydı bu çabası. Biraz sonra başını tekrar yukarıya kaldırdığında, kadının bir saniye bile üzerinden çekmediği bakışlarıyla karşılaşıyordu yine. Bu, Murat üzerindeki utangaçlığı atana kadar bir süre böyle devam etti (s.155).

Yazar, Murat’ın Yelena’yı ziyarete gittiği gün daha sohbetin başında yine onun güzelliği ve çapkınlığından bahseder. Fiziki yapısı, giyimi, kuşamı, etkileyici kokusu, buğulu bakışları üzerinde durur. Yelena daha Murat içeri girer girmez, Başkan Yardımcısı sıfatından sıyrılıp kadınlığına bürünür, Murat’ı elde etme çabası içine girer. Yelena ile aralarında oluşan yakınlaşmadan korkan Murat, bir an evvel oradan kaçmaya çabalar.

“Artık İl Komitesi Başkan Yardımcısı sıfatından sıyrılıp kadınlığına bürünürmüşü. Kendisi için çok ender bir durumdu bu. Belki de dört yıldan beri yaşamadığı bir

duygu vardı içerisinde. (...) Bu kez Murat baktı kendini alamayarak göz ucuyla yanındaki genç ve güzel kadına. Üzerinden yayılan hoş koku burun deliklerinden sanki beynine yayılıyor, üzerini anlayamadığı hoş bir duygu kaplamaya başlıyordu. Bukle bukle altın sarısı saçları bembeyaz alnına, karşı koyulamaz güzellikteki çehresinin yanlarına, mavi gözlerinin, kulaklarının üzerlerine düşen Yelena'nın, ağzındaki çikolatayı çiğnerken dudakları açılıp kapandıkça yanaklarında gamzeler oluşuyor, buysa güzelliğine güzellik katıp damarlarındaki kanın kaynamasına neden oluyordu” (s. 190).

Yelena'nın mavi gözlerinden yansıyan buğulu bakışları işve, arzu doludur. Onun mavi gözleri ve şuh bakışları karşısında etkilenmeyecek hatta bakışlarını kaçırmayacak erkek yoktur. Murat'ta o bakışlardan etkilenmiş adeta yenilgiye uğramış bir asker gibi gözlerini yere eğmek zorunda kalmıştır.

Güzelliğiyle nam salan Yelena avcılığıyla da bilinir. Kafasını taktığı hiçbir erkek ondan kurtulamaz eninde sonunda onun ağına düşer. Gönüllü baş eğmeyenler zorla ram olurlar. Murat'ın Yelena'yı ziyarete gittiği bir gün odasında adeta ona esir olur. Zor bela kendisini bu afetin elinden kurtarır.

“Yelena artık daha fazla dayanamayacağını anlamıştı. Başını, yanındaki genç adamın omuzuna yaklaştırıp dayadı tepkisini ölçebilmek için. Bukle bukle altın sarısı saçları genç adamın omuzlarına, başına, yüzüne değmişti. Olumsuz bir tepki göstermediğini görünce bundan cesaret alarak sağ eliyle genç adamın ayaklarına doğru uzattığı bacağı örtten eteğinin ucunu biraz daha geriye çektiikten sonra elini genç adamın sol dizindeki elinin üzerine koyup bir süre bekledi. (...) Dudaklarının birleşmesine ramak kalmıştı. (...) Kendisine buğulu, delirtici, baştan çıkartıcı, arzu dolu bakışlarla bakmakta olan genç ve güzel kadın her haliyle teslime hazır olduğunu söylemek ister gibiydi. (...) Kendisini büyüleyen, aklını başından alıp götüren bu bakışların etkisinden mutlaka kurtulması gerekiyordu. (...)

Son bir gayretle bakışlarını bu büyüleyici bakışlardan kaçırmaya, elini de genç kadının avucunun içinden kurtarmaya çalıştı. (...) Beni mazur görünüz. Yapamayacağım...” (s.193).

Yelena’nın Murat’tan vazgeçmeye niyeti yoktur. Murat’ın adını her duyduğunda gözlerinden bir ışıltı yayılır, tavırları değişir. Yelena’nın Murat’a duyduğu bu ilgi ve yakınlığı kıskanan Çavuşoğlu’nun aşağıdaki ifadeleri hem Çavuşoğlu’nun kıskançlığını hem de Yelena’nın Murat’a duyduğu tensel aşkı aşikâr eder niteliktedir:

“Murat’ın adını ağzına aldığı anda gözlerine vuran ışıltıyı fark edebilmişti Çavuşoğlu, ne diyeceğini bilemedi. Komisyon çalışmasındaki zararlı tavrını söylemişti ya, kadının bunu pek önemsemediği belliydi. Murat’ı iyicene karalayıp kadının gözündeki köşeye sıkıştırmaya can atıyordu ama, sorarken aldığı tavır, Murat’ın adını anarken gözlerine vuran o ışıltı, kadının nedense Murat’a karşı koyulmaz bir ilgi ve yakınlık beslediğini ortaya koymaktaydı. Yoksa, kendisine her uğrayışında Murat’ı sorması, sorarken de bir tuhaf olup kendisine uğramasını söylemesini istemesi başka türlü nasıl yorumlanabilirdi ki...” (c.2, s.155).

Yelena genç güzel bir kadın olduğu kadar, Murat da yakışıklı, güçlü kuvvetli bir delikanlıdır. Tıpkı Yelena gibi çevresindeki kadınlar tarafından beğenilir. Yelena da onun yakışıklılığına, çekiciliğine biraz da dik duruşuna vurulur. Yelena’nın şu sözleri Murat’ın onda nasıl bir etki bıraktığını gözler önüne serer:

“-Nişanlım Marko’nun Nazi Almanlar tarafından öldürülüşünden bu yana aradan dört yıl geçti. Bu süre içerisinde elime daha erkek eli değmedi. Matemini tutmaya çalıştım Marko’nun... Ayaklarıma kapananlar, önüme dünyanın servetlerini serenler oldu. Hepsini reddettim elimin tersiyle iterek. Kadınsal duygularım

körelmiş, kadın olduğumu dahi unutmuştum sanki... Ta ki seni görünceye kadar... Sen bana, tekrar kadın olduğumu anımsatıverdin. Bilmiyorum... Nedenini bilmiyorum. Belki de Marko 'ya benzemenden kaynaklanıyor bu ilgilim" (c.2, s.169).

Yelena roman boyunca il binasında dört, Mamuşa'da bir kere olmak üzere toplam beş kere karşımıza çıkar. Bunların üçü Çavuşoğlu, biri Murat, diğeri de Hoca Efendi ve Murat ile birlikte olan görüşmeleri kapsar. Yelena, son görüşme hariç, neredeyse hepsinde görüşmenin başında resmi işleri çabucak halledip kadınlığına bürünen bir görüntü çizer. Makamının kapısını kapatıp gelen misafiriyle birlikte içki içmekten büyük keyif alır. Bilhassa Çavuşoğlu ve Murat'la olan sohbetlerinde içki mutlaka vardır. Köydeki ziyafette de içki, masanın en mühim içeceği olur (s.155, 189-191). Son ziyarette ise, Yelena'nın en sert ve acımasız tarafıyla karşılaşılır. Murat'ı dahi gözü görmez, Hoca Efendi'yi tehdit ederek odadan kovar (s.372-373).

Ancak Yelena Murat ile olan ilişkisinden sonra zamanla çok büyük bir değişim yaşar. Hayata bakışı değişir. Olaylara daha yumuşak ve adil bakmaya başlar. Herkesi yok edilmesi gereken bir düşman gözüyle görmenin ne büyük bir hata olduğunu fark eden Yelena, kendisindeki değişimi şu şekilde açıklar:

"-Şimdiye dek bir hayal dünyasında yaşıyordum meğerse. Marko'mun öldürülüştünden sonra herkese, her şeye düşman kesilivermişim nedense. Sosyalist değerleri algılamak istemeyen veya algılamakta zorluk çeken her şeye, herkese yok edilmesi gereken bir düşman gözüyle bakıyordum. Şimdi bakıyorum da ne kadar büyük bir hata ve yanılğıya kapılmış olduğumu anlıyorum. Anladıkça da kendimden utanı ister istemez değişiyorum Murat" (c.3, s.137).

Yelena Murat'a zorla sahip olduğu için de pişmandır. O Murat'ın kendisini sevmesini arzu eder. Eğer Murat da böyle bir

sevgi yoksa bu sevdadan vazgeçebileceğini sezdirir. Bu değişim tensel arzunun gerçek bir aşka evrildiğine de işaretir:

“Evet, tam da Murat’ın düşündüğü gibiydi Yelena. Aklına bundan iki buçuk yıl önce yaşadıkları o nahoş olay gelivermişti yine. Utanıyordu anımsadıkça karşısındaki yakışıklı adama Köy Halk Kurulu binasındaki odada zorla sahip olunuşu. Oysa, karşısındaki dünya yakışıklısı bu genç adam, kendisine Naziler tarafından öldürülen direnişçi nişanlısı Marko’yu anımsatıyordu. Ona bakarken Marko’yu görür gibi oluyordu. Bu yüzden, Murat’ın kendisini gerçekten sevmesini, yüreğinde kendisine karşı bir kıpırtı hissetmesini o kadar istiyordu ki... Marko’nun sevdiği gibi... Sevmek denen şey her neyse karşılıklı olmalıydı. Sırf Hoca Efendi’yi zindandan, ölümden kurtarabilmek için kendisiyle yatmaya razı olması... Bu gerçeğin bilincindeydi Yelena. Hayır böyle bir şeyi kabul edemezdi... (...) Kararını vermişti artık. Zorla sahip olmaya çalışmayacaktı Murat’a. Eğer yüreğinin bir köşesinde olsa dahi, kendisini arzuladığına dair tek bir kıpırtının var olmadığı kanısına varırsa, aralarında hiçbir şey yokmuş, onu bu gece buraya sırf sohbet etmek için çağırmışçasına canı istediğinde kalkıp gitmesini sineye çekecek, ona karşı en ufak bir kin ve nefret duymayacak ve tüm bunları, bu duygularını karşısına geçip açık açık söyleyecekti. Birisinin veya birilerinin zannettikleri gibi hafif meşrep, erkek delisi, her gün elbise değiştirir gibi sevgili değiştiren bir kadın olmadığını gösterecekti. Böyle biri değildi o. Olamazdı da... Onuru, aldığı terbiye, bulunduğu mevki ve makama da yakışmazdı böyle bir şey...” (c.2, s.59).

2.5. Arif Ağa: Arif Ağa, Murat’ın Babasıdır. Oldukça varlıklı, sözü muteber bir adamdır ve köyün ileri gelenleri arasında yer alır. Hoca Efendi ile aynı yaşlarda, cami cemaati arasında yer alan inançlı biridir. Hoca Efendi’nin komşusudur. Çok iyi anlaşılan bu ikili birlikte vakit geçirmekten de hoşlanırlar.

Yazar, Hoca Efendiden bahsettiği bir yerde Arif Ağa'dan da şöyle bahseder:

“Komşusu da olurdu Hoca Efendi Arif Ağa'nın. Evlerini bir ev ayırırdı. Arif Ağa'yla aynı yaşıydılar. Yedikleri, içtikleri ayrı gitmez, birbirlerine "ahret kardeş" diye çağırırlardı. Camiye birlikte gidip gelirlerdi. Kahveler gelmiş, höpürdetmeye başlamışlardı” (s.41).

Ayrıca Hoca Efendi, Murat'la yaptığı bir sohbet sırasında onun ailesinden bahseder. Bu sırada Arif Ağa'yı da namuslu, mert ve cesur biri olarak tanıtır:

“Dedeni de tanıdım. Amcanı da... Balkanlar'da, Arap çöllerinde, Sibiryazı buzlarında, Çanakkale'de geçen sekiz yıldan sonra dönüp gelmişti köye... Yaman, mert, dürüst, namuslu adamdı rahmetli amcan. Baban da aynı öyledir. Sen de onlara çekmişsin.” (s.114).

Hoca Efendi'nin kızını istediklerinde söyledikleri de Arif Ağa'nın nasıl bir insan olduğunu bize gösterir: “(...) Sonra Arif Ağa da çocukluğundan bilip tanıdığı dürüst, mert, namuslu bir aileden gelmeydi ve kendisi de öyleydi. Üstüne üstlük dini bütün, hali vakti de yerinde biriydi” (s.245).

Devrimden sonra komünistler büyük ağaların topraklarına el koyup toprakları işleyen köylülere dağıtırlar. Arif Ağa'ya da Dilaver Ağa'nın toprakları düşer. Arif Ağa'nın bunun bir hak olduğunu düşünüp arazinin parasını Dilaver Ağa'ya göndermesi onun hak ve hukuka ne kadar riayet ettiğini gösterir. Gerçi ağalar o toprakları çok da haklarıyla elde etmezler, fırsat buldukça halka eziyet eder, hile ve zora dayalı yöntemleri kullanmaktan asla kaçınmazlar. Ancak Arif Ağa bu yaklaşımı ala kabul etmez, başkasının malının üzerine konmayı da reddeder. Kendisine idarece verilen tarlaların ve yanında çalışan emekçilerin parasını mutlaka öder. Kimseye borçlu kalmak istemez. Köy kurlunun kesin talimatlarına rağmen böyle bir yol izleyen Arif Ağa,

dürüstlüğü, adil oluşu ve duruşu ile köy halkı tarafından da sevilir ve sayılır.

2.6. Bakkal Hamdi: Bakkal Hamdi, Mamuşa'da Hakkı Dükkancı (Morina) namıyla bilinen ve bakkal işleten biridir. Savaşın sonra yaşanan baskı ve şiddet olaylarına dayanamayarak 1958 yılında Türkiye'ye göç eder. Bursa'ya yerleşen ailenin çocukları halen Orseven Markasıyla ürettikleri soba ve fırın ticareti yapmaktadır.

Bakkal Hamdi, köyün muhtarı, saygın kişisi, söz sahibi ve zenginleri arasında yer alan birisidir. İşgal döneminde İtalyanlarla, Almanlarla kurduğu çıkar ilişkisi, yaptığı ticaret ve çevirdiği kirli işler sayesinde arazilerini büyütür, sürüsünü çoğaltır, malına mal katıp daha da güçlenir:

“Askeri yönetimi kendi elinde tutan İtalya sivil yönetimi emrindeki Arnavutlara devredince işler açılmış, bu arada atıldığı ticarete Allah "yürü ya Hamdi kulum, fırsat bu fırsattır" deyince o da yürümüştü. Ne suçu vardı ki bunda? İşte bunu bir türlü anlayamıyordu. Kimsenin malını zorla alıkoymamış, malını da kimseye zorla satmamıştı. Kazandığı parayı mala yatırmış, malı da kârıyla satıp tekrar paraya çevirerek bu şekilde ticaretine devam etmiş, servetine servet katıp zengin olmuştu. Mussolini'nin 1943 yılının Eylül ayında Müttefikler karşısında teslim olup İtalyanların bölgeden çekilmeleri üzerine korkuya, telaşa kapılmış, ancak Almanlar imdada yetişip İtalyanların yerini alarak ortaya çıkan boşluğu doldurmuşlardı” (s.52-53).

Yazar romanın başka bir bölümünde de Bakkal Hamdi'nin çevrede ve devlet katındaki forsunan bahseder. Bilhassa Alman ve İtalyan askerlerinin erzağını temin eder. Hatta Selanik'e kadar büyük bir dağıtım ağı oluşturduğundan bahseder:

“İki kusur yıl öncelerine kadarki durumu malumdu. Bakkal Hamdi denildiğinde akan sular dururdu. Bir eli

yağda, bir eli baldıydı. Ve hatırı, saygınlığı vardı insanlar arasında. Sadece insanlar arasında mı? Devlet katında bile... İtalyan, Alman subayları önünde saygıyla eğilirlerdi. Şehirdeki İtalyan komutan gıda sıkıntısına düştüğünde kendisini arayarak ‘Aman Hamdi, ne olur çaresine bakıver...’ deyip yalvarırdı. 1943 yılının Eylül ayında İtalyanlar çekildikten sonra onların yerini Almanlarla da ilişkileri aynı şekilde sürdürdü. 1944 yılının sonlarında Almanların çekilişine kadar... Kısacası köyde, yöre de bir Bakkal Hamdi vardı ki, adamları Üsküp’e Üsküp de neymiş ki, ta Selanik’e kadar gidip mal alır, malı da Prizren’e getirirlerdi” (s.118).

Ancak Almanların yenilgiye uğramasıyla Bakkal Hamdi için kötü ve kara günler başlar. Tarlaları, bağları, bahçeleri, sürüleri elinden alınır. Köy Halk Kurulu vasıtasıyla Çavuşoğlu, Kel Ali ve Kambur Veli arasında pay edilir (s.50). Ayrıca oğlu Recep’in SS ordularına asker olarak yazılması da rejimin hiddetini üzerine çekmesinde etkili olur:

“Yıllardır kazandıkları, babasından kalanlarla birlikte elinden alınmış, ailesi perişan olmuş, dövülmüş, aşağılanmıştı. İşte, birkaç aydan beri de elinde kalan son kalesi durumundaki evi de zorla alınmıştı.” (s.52)

Bakkal Hamdi biraz kindar bir adamdır. Kendine yapılanları kolayca sineye çekmez. İntikam almak için planlar yapar. Destan ve damadı Azem ile iş birliği yaparak üretimi sabote eder, ambarları ateşe vermeye çalışır. Amacı kendisine işkence ederek malını mülkünü elinden alan Çavuşoğlu’ndan intikam almaktır. Ancak bunda başarılı olamaz. Yakalanıp ölesiye dövüldükten sonra mahkemeye çıkarılır, sosyalist devrime, halk yönetimine, devlete ihanet suçlamasıyla yargılanarak on yıl ağır hapis cezasına çarptırılır. Cezasını çekmek üzere Niş Hapishanesi’ne gönderilir. Burada oldukça zor günler geçirir.

2.7. Kel Ali: Toplumda var olan gerçek bir tiptir. Ancak yazar bu tipi belirli bir kişiden romana aktarmaz. Kel Ali, denilebilir ki, toplumdaki bazı asalak tiplerden birkaçının bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Kel Ali oldukça yalaka ve çıkarıcı bir tiptir.

Kel Ali, kırk yaşlarında ufak tefek, sıska bir adamdır. Çavuşoğlu'nun çocukluk arkadaşı ve köydeki en güvendiği yardımcısıdır. Bu bakımdan yardımcı karakter olarak hareket eder ve karşıt güçler arasında yer alır. Ayrıca köy kurulu üyesi olan Kel Ali, güç bakımından da Çavuşoğlu'na bağlıdır, kendi başına karar veremez. Asıl görevi Çavuşoğlu'nun ayak işlerini görmek ve onu pohpohlamaktır.

“Ufak tefek, sıska bir adamdı Kel Ali. Yaşı kırkın üzerindeydi. Daha çocukluklarında köydeki zenginlere birlikte çobanlık yaptıkları Çavuşoğlu'yla içtikleri su ayrı gitmezdi. Çavuşoğlu bu göreve getirilince yanına almıştı Kel Ali'yi. Bir numaralı damı, sağ kolu olmuştu artık Kel Ali Çavuşoğlu'nun. (...) Çavuşoğlu bunları söylerken yardımcısı durumunda olduğunu söyleyip pohpohladığı, bu sayede ayak işlerine koştuğu Kel Ali'nin omzuna bir şaplak patlattıktan sonra devam etti (...) Çocukluk arkadaşı Kel Ali'nin bu pohpohlayıcı sözlerinden memnun bir halde...” (s.67, 68).

Çavuşoğlu'nun yardımcısı olmak ona birtakım avantajlar da sağlar. Bakkal Hamdi'den alınan mal-mülk bölüşülürken önemli miktarda kendisine de pay düşer. Kısacası rejimin kalkındırdığı adamlar arasında sayılabilir:

“Savaşın sonuna kadar gariban, yoksul, kimsenin yüzüne bakmaya tenezzül etmediği biriyken, çocukluk arkadaşı Çavuşoğlu'yla yarenliği geliştirince birdenbire kaderi değişmiş, iş güç sahibi, rejimin arkaladığı biri olup çıkıvermişti. Üstüne üstlük, Bakkal Hamdi'nin malını mülkünü paylaşırken, Bahçelik'te kocaman bir tarlaya, Luka'da su altında çayıra, Boya'da içerisinde ceviz,

şeftali, erik, ayva gibi çeşitli meyve ağaçlarının da bulunduğu bir bağa, sağmal iki ineğe de sahip olmuştu” (s.68).

2.8. Kambur Veli: Kambur Veli de tıpkı, Kel Ali gibi yalaka ve çıkarıcı bir tiptir. Belirli bir kişiyi temsil etmez. Köy Kurulu üyesi ve Çavuşoğlu’nun yardımcılarında biridir. O da rejim tarafından zenginleşenler arasındadır. İçten pazarlıklı ve kindar biri olan Kambur Veli, başkanının sözünden asla çıkmayan zalim biridir.

2.9. Alaman Maksut: Alaman Maksut gerçek bir karakterdir. Savaş sırasında Almanlara esir düşmüş ve uzun zaman Kosova’ya dönememiştir. Almanlar Müslüman askerlere daha sıcak davranır, onları kamplara, ağır işlere göndermek yerine çiftliklerde çalıştırır. Alaman Maksut, gerçek hayatta Mamuşa’da hayat sürmüş Hacı Sinan’dır.

Köye sonradan gelmiş, içkiye, karıya ve kıza düşkünlüğü münasebetiyle Çavuşoğlu tarafından hızlıca Köy Kuruluna alınıp kendisine yardımcı yapılmıştır. Mizacen birbirine çok yakın bu ikili genelde içki sofralarında ve kadın-kız muhabbetlerinde hep birlikte görülür. Askerliği sırasında esir alınarak uzun bir süre Almanya’da bir çiftlikte çalışır. Burada rahat bir yaşama kavuşur, hatta evin kızı ile yakınlık kurar. Bira içmek en büyük zevkleri arasındadır. Uzun süre dönmediği için ailesi kendisinden ümidi kesmiş, öldüğünü düşünerek mevlit bile okutmuştur:

“1941 yılının Nisan ayı başlarında Almanlar Yugoslavya’ya saldırdığında Maksut Yugoslavya’nın kuzeyinde, Avusturya’yla sınırı oluşturan bölgenin ucundaki Maribor kentinde askerliğini yapmak-taydı. Almanların saldırıları karşısında bozguna uğrayıp tek kurşun bile sıkamadan teslim olan Yugoslav Kraliyet Ordusu’nun bir mensubu olarak, daha savaşın ilk günlerinde Maribor’a doğru hızla ilerleyen Alman öncü birlikleri tarafından çok sayıda asker arkadaşıyla birlikte

tutsak edilmişlerdi. Tutsak edilişlerinin hemen ertesi günü de trene bindirildikleri gibi ölesiye çalıştırılmak veya toplama kamplarında yakılıp öldürülmek üzere Almanya'ya gönderilmişlerdi. Ne var ki, şansı yaver gitmiş, özellikle de Müslüman oluşu imdadına yetişmişti Maksut'un. Trende kendilerine refakat eden Alman askerlerinin başındaki Kurt adında bir subayla yol boyunca nasılsa yakınlaşmış, sohbet esnasında Müslüman olduğunu öğrenen Kurt kendisine çok iyi davranmış, Münih'e vardıklarında da çalışması için kendisini alıp babasının çiftliğine götürerek yaşlı babasına teslim etmişti” (s.211).

2.10. Çingene Sülo: Çingene Sülo Gülbahar’ın kocasıdır. Koy Kurul üyesi ve Çavuşoğlu’nun haber kaynağı olarak dikkati çeker. Olanı biteni Çavuşoğlu’na yetiştirir. Esmer, hırpani kılıklı bir adamdır. İçkiyi çok sever, içki şişesi cebinde sabaha kadar bekçilik yapar.

Çingene Sülo, Çavuşoğlu’nun diğer yardımcılarına nazaran daha ılımlıdır. Burada olması da sanki karısı Gülbahar münasebetiyledir. Köy kurulunda ayak işlerine koşulur, bir salahiyeti bulunmaz. Gülbahar gelmeden eline bir şişe içki verilerek dışarıya salınır.

Çingene Sülo ayrıca millete yardım eder gibi görünse de onları aldatır. Öşürünü tamamlayamayan kişilere onların daha önce vermiş oldukları mısır ve buğdayı satarak onların öşürlerini tamamlatır ve mısır ile buğdayı onlardan geri alır. Romanda böyle işleri hep Çingene Sülo’nun yaptığı görülür.

2.11. Gülbahar: Çingene Sülo’nun karısıdır. Yirmi iki yaşlarında oldukça güzel, çekici, fıkır fıkır, ölüyü mezarından kaldıracak derecede oynak bir kadındır. Esmer, yeşil gözleri ve dolgun dudaklarıyla adeta eğlence ve cinsel fanteziler için romanda özel bir yere oturtulur.

“Yirmi iki yaşlarında, oldukça güzel, şuh ve çekici bir kadındı Gülbahar. Gözleri yeşil, dudakları biçimli ve dolgundu. Güldüğünde yanaklarında kendisini daha da hoş ve çekici, şuh kılan gamzeler oluşurdu. Az esmer yüzüne düşen kumral saçları dalga dalgaydı. Güldükçe ortaya çıkan dişleri inci gibi pırıldıyorlardı. Taranmış, allanıp pullanmıştı. Dolgun göğüsleri, gömleğini yırtacakmışışçasına dışarıya fırlamışlardı. Bu haliyle bir Çingene karısı olduğunu söylemeye bin şahit isterdi” (s.71).

Fiziksel özellikleri bir çingeneden öte sanki bir artiste benzetilir. Yeşil gözleri, biçimli dudakları, inci gibi dişleriyle adeta bibloları andırır. Boyu, posu, diri göğüsleri ve cinsellik fişkırان duruşuyla çevresindeki her erkeğin isteyeceği türden bir kadındır. Zaten Çavuşoğlu da sırf bu yüzden onu dilinden düşürmez: “(...) Çingene Sülo’nun karısı Gülbahar... Ondaki şuhluk kimsede yoktu. Güzel, çekici, fıkır fıkırdı. Ölüyü mezarından kaldırır dedikleri cinstendi” (s.68) cümleleriyle ona olan hayranlığını dile getirir.

Çok güzel bir kadın olan Gülbahar, kadife gibi bir sese sahiptir. Bu nedenle köydeki ağaların beylerin gözdesi, eğlencelerin de aranan ismidir. Önceleri Bakkal Hamdi’nin eğlencelerinde boy gösterirken savaştan sonra Çavuşoğlu’nun kapatması haline döner. Geceleri gizli gizli buluşurlar. Uyanık, zeki bir kadındır. Hem kendi zevkinin peşinde koşar hem de para kazanmayı amaçlar. Kocasını elinde çevirir. Ayrıca düğün, bayram, kutlama gibi her türlü eğlence onun tarafından kurulur. Özellikle nişanlarda kurulan kadınlar meclisi onunla coşar, kadınlar onunla eğlenceye doyar. Yazar onun hayata bakışını şu cümlelerle anlatır:

“İki yıl öncesine dek, hünerlerini, cilvelerini Bakkal Hamdi gibi o günlerin ileri gelenlerine sergiliyordu. İki yıldan beri de Bakkal Hamdi’nin yerini Çavuşoğlu’yla yanındakiler almıştı. Artık hünerini bunlara gösteriyordu.

Onun için karşısında oynayıp çaldığı, türkü söylediği kişinin kimliği değil, parası, cebinin derin olup olmadığı önemliydi. Ha Bakkal Hamdi olsundu, ha Çavuşoğlu. Fark etmezdi. Önemli olan cebi derin, dolu olmasıydı. Gerisi palavraydı. Yoksa bu dünyanın başka türlü çilesini çekmek kolay olmasa gerekti. Ne kadar zamandır oynadığını kendisi de tam olarak bilmiyordu. Belki on beş yıl, belki de yirmi yıl... Tek bildiği karşısında kendisini seyreden insanları elinden geldiğince eğlendirmek, hoş etmekti. Ve bunu gayet iyi becerdiğinden de emindi (s.73).

Gülbahar kadınlık özelliklerini sonuna kadar kullanan bir kişidir. Eğlenceye ve zevke düşkündür. Gözüne kestirdiği hiç kimse onun elinden kurtulamaz. Onu isteyenler olduğu gibi onun da istediği, arzuladıkları vardır. Özellikle genç erkeklerden hoşlanır. Çavuşoğlu'nun kızı Zeynep'e âşık olan Bakkal Hamdi'nin oğlu Bilal'e kancayı takar. Gizli buluşmalarına şahit olduktan sonra Bilal'i Çavuşoğlu'na şikâyet etmekle korkutarak ona sahip olur. Bilal'i zorla da olsa baştan çıkarıp onunla kadınlık hislerini tatmin eder. Bundan da büyük bir zevk alır.

2.12. Bilal: Bakkal Hamdi'nin oğludur. Çavuşoğlu'nun kızı Zeynep'i sever. Romanın ikinci bölümünde ortaya çıkar, son bölümde Zeynep'in getirdiği “*Hükümet tarafından buğday toplanacak*” haberinin köylüye ulaştırarak, buğdayın saklanmasına yardımcı olur. Bilal romandaki hikâyenin içine biraz entrika katmak amacıyla kurgulanmış bir tiptir. Gerçeklik yanı yoktur. Romanda Gülbahar ile ilişkisi olur. Her ne kadar Zeynep'i sevse de Gülbahar onu baştan çıkarmayı başarır. Bunda Gülbahar'ın kendisini Zeynep'le görmesinin ve yokluk içinde olan Bilal' yiyecek bir şeyler vermesinin de etkili olduğu söylenebilir. Fakat kendisi de bu ilişkiden memnun gibidir:

“Yoksa'nın ardındaki korkuyu biliyordu Bilâl. Sustu, bir şey söylemedi ya, Gülbahar'la sevişmekten pişman olmadığı ortadaydı. Bir ara kendisini bulutlarda uçuveriyor zannetmişti” (c.2, s.40).

2.13. Zeynep: Çavuşoğlu'nun kızıdır. Bakkal Hamdi'nin oğlu Bilal'i sevmektedir. Bir gece babasının gizli buğday toplama planını Bilal'e ulaştırarak köylünün buğdayını saklamasına ve önlem almasına yardımcı olur. Zeynep de tıpkı Bilal gibi kurgudan ibarettir. Okuyucunun heyecan ve merak duygusunu arttırmak amacıyla planlı bir şekilde romana sokulur. Zeynep, babası Çavuşoğlu gibi değildir. Babasından gizli bir şekilde köydeki insanlara yardım etmektedir. İhtiyacı olanlara evlerinden yiyecek götürür. Bilal'e tam anlamıyla bağlıdır. Romanın sonunda babasının, Bilal ile ilişkisini öğrenmesi üzerine Bilal'den başkasının olamam diyerek Bilal'le birlikte olur.

2.14. Savcı Kâmil Efendi: Kâmil Efendi gerçek bir kişiliktir. Babası yukarıda adı geçen Hoca Efendi'den önce Mamuşa'da imamlık yapmış saygın bir âlimdir. İstanbul'da medrese tahsili görmüş, bilgisine ve itikadına güvenilen bir zattır. Oğlunu da kendisi gibi yetiştirir. Kâmil Efendi 1930'larda Üsküp'te medrese tahsili alır. Ardından Belgrad'a gider hukuk eğitimine başlar. Ancak savaş şartlarında okula devam edemez. Bunun üzerine Hırvatistan'a geçerek eğitimini burada tamamlar. O zamanlar, Hırvatlar Hitlerle ittifak kurduklarından Hırvatistan savaştan pek etkilenmez. Savaştan sonra hızla yükselip önemli makamlara gelir. Kâmil Efendi'nin köylüye de sürekli yardımları dokunur. Onları yalnız bırakmaz, fırsat buldukça köyü ziyaret eder. O da mevcut düzendeki haksızlıkların, zulmün farkındadır. Çavuşoğlu'nun kendisine saldırdıkları iddiasıyla haklarında dilekçe verdiği Dudu Hala, İshak Baba gibi insanların suçsuz olduğunu bildiği için iddianın düzmece olduğuna inanır ve dilekçeleri yırtar. Murat'a da önceden ellerindeki sürüyü bir an önce satmalarını ve köydeki herkese de bunu haber vermesini söyler. Murat nedenini sorduğunda açıklama yapmasa da gerçek sonradan anlaşılır. Mevcut yönetim daha sonra kişilerin ellerindeki her şeye el koyacaktır. Romanın sonunda Kâmil Efendi görevinden alınarak Niş savcı yardımcısı olarak atanır.

Murat'la son görüşmesinde ona dikkatli olmasını tavsiye eder. Bundan sonra Tito'nun sağ kolu olan ve ülkenin ikinci adamı konumundaki Sırp Rankoviç'in Müslümanları Türkiye'ye göçe zorlayacağını söyler:

“-Halkımızın üzerinde kara bulutlar dolanıyor Murat, dedi. Dikkatli ol. Artık gelen günler geçen günlerden çok daha kötü olacak gibime geliyor. Görünen odur ki, Tito'nun sağ kolu, ülkenin ikinci adamı olan Rankoviç sudan bahanelerle Müslümanların önde gelen hatırı sayılır ailelerini Türkiye'ye sürmeyi aklına koymuş. İşin daha da kötüsü, Tito'nun da kim bilir hangi çıkarlar uğruna, Sırp milliyetçilerinin bu akıl almaz zararlı davranışlarına gözlerini kapayıp kulaklarını tıkamış olduğudur. Beni bile Niş'e sürdüler. Allah yardımcımız olsun!...” (c.3, s.413).

Burada anlatılan göç hareketliliği ve Rankoviç gerçek hayattan alınmıştır. Osmanlı'nın Balkanlardan ayrılmasıyla başlayan göç, II. Dünya Savaşından sonra da 1960'ların başına kadar hızlı bir şekilde devam eder. Tito'nun Rankoviç'e müdahalesi ve Müslümanların çeşitli haklar elde etmesiyle göçten vazgeçilir. Özellikle Türkçe eğitimi, Türkçe basın yayın faaliyetleri, dernekler bölgede yaşayan Türk ve Müslüman halkı yeniden bir araya getirir.

3. DEKORATİF UNSUR DURUMUNDAKİ ŞAHISLAR

Anlatma ve göstermenin esas olduğu edebi metinlerde sanatkâr bazen düşüncelerini nakledebilmek için insan kalabalığına ihtiyaç duyar. Mesela bir şehrin caddesinde onca kalabalığa rağmen kendi yalnızlığını yaşayan roman kahramanının nakledilmesi başka insanların varlığıyla anlaşılabilir. Tiyatro ve sinema gibi göstermenin esas olduğu türlerde bu ihtiyaç figüran adını verdiğimiz insan unsurlarıyla

giderilir. Roman ve hikâyelerde aynı ihtiyaç dekoratif unsur durumundaki şahıslarla sağlanır. Bu tip şahısların sadece maddi varlıkları önemli olduğundan onların kişisel tanıtımları, psikolojik derinlikleriyle ilgili ayrıntılara girilmez.

Roman dekoratif unsur durumundaki şahsiyetler açısından oldukça zengindir. Devlet adamları, generaller, komutanlar, askerler, Murat'ın ailesi, komşuları, köy halkı, Balistler, çalgıcılar, çobanlar, işçiler; il komitesi üyeleri, müftülük ve savcılıkta görevli kişiler gibi çok sayıda kişi vardır. Bunların birçoğu roman kahramanlarının oradaki işlerinin yerine getirilmesine yardımcı olurlar. Vakanın yürütmesinde fon olarak yer alırlar. Genellikle haklarında çok bilgi verilmez, betimlemeleri yapılmaz. Ancak bazı durumlarda yazarın kendisine saygıyla baktığı Savcı Kâmil Efendi gibi kişiler hakkında az da olsa bilgiler verilir. Bunlar vakaya yön vermedikleri, bizzat olayların içerisinde yer almadıkları için burada sadece isimlerini zikrederek geçeceğiz. Ancak kolaylık sağlaması bakımından meslek ya da sıfatlarına göre tasnif etmenin daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

3.1. Devlet Adamları: Kral, Hitler, Tito, Enver Hoca, Lenin, Stalin, Mustafa Kemal, Milovan Cilas, Kral Petar, Fuat Köprülü, Adnan Menderes, Celal Bayar, ABD Başkanı Truman.

3.2. Generaller: Göring, Ribbentrop, Keitel, Kaltenbrunner, Rosenberg, Franck, Frick, Strichen, Sauckel, Yodl (İdam); Hes, Funk, Alman subayı Kurt, Sırp Komutan Pavle, Zekeriya Hociç, Mate Guden.

3.3. Asker Grupları: Yugoslavya Kraliyet Ordusu, Alman, İtalyan, Macar ve Bulgar Orduları, İskender Bey, SS Tümeni, Yunanistan'daki E Grubu ordu Birlikleri, Partizanlar, Balistler, Çetnikler, Ustaşlar ve karşı devrimciler.

3.4. Terhis Olan Askerler: Azem, Corce, İhsan, Sadri, Ali.

3.5. Savaşta Ölen Askerler: Dudu Halanın Oğlu Derviş, Celal, Mehmet, Durmuş, Hikmet, Recep (Bakkal Hamdi'nin Oğlu), Döldüllerin Vehbi, Behramgillerin Saffet, Barda ölen Sami, Rasim, Gafur.

3.6. Savaştan Geri Dönen Askerler: Kamburların Sadri, Topalların İhsan, Değirmencinin Ali, Salih.

3.7. Balistlerden Yakalananlar: Molla İdris, Uk Sadik, Ayet Gırguri, Osman Bunyaku, Ramadan Aguş, Yakup Malişeva.

3.8. Arabacı: Süloların Behçet.

3.9. Prizren Esnafı: Paçacı Remzi, Ayakkabıcı Ziya, Yemenici Fehmi, Bıçakçı Ali Dayı.

3.10. Murat'ın Ailesi: Eşi Şerife, Çocukları Hasan ve Hüseyin, Annesi Hafize Ana, kardeşi Ferhat ve Dayısı Davut, Davut'un karısı Elmas, Murat'ın dedesi ve amcası.

3.11. Hoca Efendi'nin Yardımcıları (Softalar): İdris Hoca, Yemen Gazisi İshak Baba, Muezzin Aluş.

3.12. Köy Halkı: İshak Baba'nın karısı Şefkiye, çocukları Vehbi, Şevki ve Seyfi; Latif Bey, karısı Zühre, büyük oğlu Süleyman, gelinleri; Dudu Hala, oğlu Durmuş, gelini Dürdane, torunu Şehzade; Bakkal Hamdi'nin eşi Gülşah; Kel Ali'nin karısı, anası ve kızı, Şemsiye; Hoca Efendinin karısı Hatice ve kızı Ayşe; Çuvalcı Zeynel (Savaşta ölen askerlerden birinin babası); Değirmenci İlyas, oğlu, kızı ve yeğeni İsmet, Değirmenci İlyas'ın oğlunun yengesi, Değirmenci İlyas'ın üç yaşındaki torunu; Behram Ağa, eşi Zarife Hala, Hüsmen, Ethem, Selman, Hüsmen'in eşi Zehra, diğer gelinler ve çocuklar (Behramlar Bakkal Hamdi'nin eşinin ailesidir); Demirci Hayri ve oğulları Bekir, Cemil, Seydi ve küçük oğlu Suphi; Deli Hızır; Hızır'ın ölen karısı ve çocuğu, Nazlı Teyze, askerden geç dönen Oğlu Salih; Dilaver Ağa ve eşi Şehnaz Hanım, kızı ve damadı (Prizrende Yaşayan eski ağalardandır); Çavuşoğlu'nun Babası

Feriz Çavuş, oğlu Selim ve eşi Gülnaz; Havadisçi Veysel, Veysel'in anası, kardeşi Hilmi; Çingene Rafet; Köyün tellalı Çingene Cemo; Arif Ağanın tarla komşusu Şahsuvar; Ali Haydar (Etrafta yeni peydah olmuş bir kabadayı). Alaman Maksut'un Babası ve annesi Niyazi, Esmâ; Münih yakınlarındaki Alman Subayı Kurt'un babasına ait çiftliğin sahipleri Hans, eşi Marlen ve kızı Helga; Bakkal Hamdi'nin akrabası Hüso; Seyit, Seyit'in kızı Safiye ve oğlu Hilmi, Karısı Nazmiye; Kel Ali'nin karısı Firdevs, Zülfü, Tahsin, Kasım, Hüsnü; Okul Müdürü, öğretmenler, öğrenciler, Hademeler; Irgatbaşı Hüsnü, Emruş ve Zülfü.

3.13. Sanatçılar: Mehmet Akif Ersoy, Yahya Kemal Beyatlı.

3.14. Balistler: Molla İdris, Şaban Paluja ve arkadaşları, Ömer.

3.15. Çalgıcılar: Zurnacı Gano, Udcu Sefo.

3.16. Çobanlar: Müslüm, Memiş, Feyzo ve Sığırtmaç Baliko.

3.17. Gora'dan Gelenler: Goralı Muyo; Goradan gelen diğer işçiler.

3.18. Din Adamları: Ortadoksların dini lideri Vladikay, Papaz Lazar.

3.19. Milisler: Yanko, Metuş.

3.20. Naziler: Göring, Ribbentrop, Keitel, Kaltenbrunner, Rosenberg, Franck, Frick, Streichen, Sauckel, Yodl, Hes, Funk.

3.21. Yöneticiler: İl Komitesi Başkanlığı: İl Komitesi Başkanı, İl Komitesi Başkan Yardımcısı yoldaş Demuş; İl Komitesi Başkan Yardımcısı Yelena'nın sekreteri Maria ve İl Komitesi Başkanının sekreteri Sırp kadın, Kapıcı Celo, Yelina'nın sekreteri Mariya, Yelena'nın şoförü, Yelena'nın ölen

nişanlısı Marko, İl Komitesi Başkanı Dragan, İlçe Komite Başkanı Milenko, Mark Miloş, İl Komite Hukukçusu Zvonimir, Garnizon Komutanı Moşe, İstihbarat Şefi Nikola.

3.22. Müftülük: Müftü Efendi, Müftü Efendi'nin odacısı ve aynı zamanda Bayraklı Camii Müezzini Topal Vasfı Efendi, Tayyar.

3.23. Savcılık: Savcı Kâmil Efendi, Sekreteri Sevdije Hanım.

3.24. Siyasetçiler: Piriştineli Türk Milletvekili Haşim, Moskovlyev, Veselinov, Mira Rujiç.

3.25. Büyükelçilik: İkinci Kâtip Levent Turan; Sekreter Miryana; Büyükelçi Agah.

3.26. Köyün Dışından Olanlar: Destan Efendi, Azem'in karısı Huriye ve çocukları Cafer'le Cevriye, Irgatlar Haso ve Meho, Şeyh Hasan, Şeyh Muheddin, Şeyh Ramo, Murat'ın asker arkadaşı Fahrettin, Hapishane Bekçisi, Hapishane Müdürü Vasil, Müdür Yardımcısı Zahir, Gardiyan, Kadruş, Berber Kazım, Nalbant Nuri, Komşu Köyün Halk Kurulu Başkanı Vuk, Petar Usta, Karısı Yovanka, Oğlu Velimir, Hakkı Dayı, Karısı Emina, Oğlu Tahir, Yanez, Magda, Rankoviç, Gazeteci Hakan, Yakovalı İbrahim, Tito'nun karısı Sırp Kızı Yavonka Radosavlyev, Yovan Veselinov

Son olarak bir de romanda ciddi bir kusur gibi görünen ve roman boyunca isimleri değişen şahıslar üzerinde duralım:

Roman şahıs kadrosu açısından oldukça zengindir. Sadece vakanın zuhurunda rol alan şahıslar bile ondan fazladır. Dekoratif unsur olarak romanın akışında yer yer karşımıza çıkan irili ufaklı çok sayıda kahraman bulunmaktadır. Şahıs kadrosunun fazlalığı bir yandan romandaki olayları ve durumları çoğaltarak merak unsurunu da zirveye taşıırken bir yandan da okuyucunun olaydan kopmasına sebebiyet verebilir. Hatta bazen yazar için bile bir

külfet olabilir. Çok sık geçmeyen kişiler romanın ilerleyen bölümünde karıştırılabilir, isimleri yanlış yazılabilir. Bu, roman için bir kusur olduğu kadar yazar için de ciddi bir eziyet ve problemdir. “*Taş yerinde Ağırdır*” romanında da böyle bir durum vardır.

Bu dar alanda kalabalık bir şahıs kadrosunun hareket ettirilmesi çeşitli zorlukları da elbet beraberinde getirir. Çoğu zaman kişilerin tasvirleri, ruh halleri, psikolojik durumları üzerinde durulmaz. Şahısların uzun bir zaman kontrollü bir şekilde yürütülmesi, aralarındaki ilişkilerin doğru ve uygun biçimde sağlanması oldukça güçtür. Hatta bazen isimlerini bile koruyabilmeleri zorlaşır. Yani yazarın olay ve kişileri karıştırması, zaman zaman bazı hatalara düşmesine de yol açabilir.

Romanın başlarında Bakkal Hamdi’nin karısı olarak “*Gülşah*” ismi zikredilirken bir başka yerde *Nazlı Teyze* olarak verilir. Yazar daha sonra diğer ciltlerde tekrar Gülşah ismini kullanır. Bakkal Hamdi Çavuşoğlu’ndan yediği dayaktan sonra “*Tedavi için doktora verecek parası olmadığından karısı Nazlı Teyze’nin çeşitli otları kaynatıp karıştırdıktan sonra bunları döverecek elde ettiği bir merhemi sürdü yaralarına on gün süreyle.*” (s.180) şeklindeki ifade edilen Nazlı Teyze, askerden geç dönen Salih’in annesidir. Sayfa 195’te ise “*Salih, Çavuşoğlu’nun kendisini anası Nazlı Teyze’nin Bakkal Hamdi’ye otlardan ilaç yaptığı için dövdüğünü düşünüyor*” biçiminde geçer.

Nazlı teyze başka bir bölümde daha hatalı bir biçimde kullanılır. Nazlı teyze oğlu Salih’i nişanladığı gece, Bakkal Hamdi ile karısının aralarında geçen bir konuşmada; “*-Nazlı teyze oğlu Salih’e Nişan yapmış.*” diyen hanımına, Bakkal Hamdi; “*-Kimlerin kızını nişanlamış oğluna Latif Bey?*” diye sorar. Nazlı Teyze dul bir kadındır ve Latif Bey ile karı-koca değil, kapı komşudur.

Behram'ın karısı Zarife Hala ile ilgili de aynı durum söz konusudur. Gelini Zehra ile karıştırılır. Bakkal Hamdi evi elinden alındıktan sonra yaklaşık iki yıl yanlarında kaldığı eşinin ailesine teşekkür ederken kaynanası Zehra olarak verilir (s.117). Çavuşoğlu buğday almak için Behram'ın evine geldiğinde ortaya çıkan curcunada onlara karşı koyan kadın Zarife hala olarak gösterilir. Aynı bölümde gelini Zehra da zikredilir (s.275). Romanın son bölümlerinde ise, Zehra Hüsmen'in karısı olarak gösterilir (s.277).

Yine ilk bölümlerde Hoca Efendi'nin kızının ismi Ayşe (Hatta Nişan bohçasındaki Havluya F ve A harfleri işlenmiştir; Ferhat ve Ayşe) diye verilirken Murat'ın Hoca Efendi'yi ziyarete gittiği gece kendilerine kahve sunan kişinin Zeynep olduğu ifade edilir (s.195). Oysa Zeynep Çavuşoğlu'nun kızı ve bakkal Hamdi'nin oğlu Bilal'in sevgilisidir.

Çavuşoğlu'nun babası Feriz Çavuş da (s.52), romanın sonlarına doğru Veli Çavuş olarak takdim edilir (s.337). Son ciltte ise bu sefer babası için Nezir Çavuş ismi kullanılır (s.113).

Murat askerden geldikten sonra onu ziyarete gelen dayısının ismi Veli (s.43) olarak zikredilirken kardeşi Ferhat'a kız istemeye giden dayısı Davut'tur (s.247). Romanda Murat'ın kaç dayısı olduğu belirtilmemiştir. Ancak Murat'ın eğer birden çok dayısı olsaydı, iki üç yıl sonra askerden sağ-salim dönen yeğenini mutlaka ziyarete gelirdi. Bu sebeple biz tek bir dayı üzerinden hareket edersek dayının ismi de yanlış zikredilenler arasındadır.

Romanda Fahrettin için de Hayrettin isminin kullanıldığı bölümler olduğu görülür.

Romanda bu hataların sıkça olması bir kusur olarak görülebilir. Yazarın daha dikkatli olması, bu tür hatalardan kurtulabilmek için belki de romanda kullandığı her türlü kişi, tip ve karakterler için bir cetvel oluşturması daha uygun olabilir.

4. SONUÇ

Reşit Hanadan'ın seri roman biçiminde kaleme aldığı “*Taş Yerinde Ağırdır*” romanı üç ciltten oluşur. Bu ciltler “*Taş Yerinde Ağırdır*”, “*Başka Olur Rumeli'nin Harmanı*” ve “*Elveda Hüdavendigâr Diyarı*” adlarını taşır. Yazar bu üçlemde Kosova'da yaşayan Müslüman Türklerin çektiği sıkıntıları dile getirirken II. Dünya Savaşı'ndan sonra ümitle bekledikleri Sosyalist düzenin kendilerini düşürdüğü çaresizliğe vurgu yapar. Romanda sosyalist düzenin halk üzerindeki baskısı, hak hukuk tanımayan uygulamaları, yöneticilerin keyfi davranışları tüm çıplaklığıyla gözler önüne serilir. “Göç” olgusu etrafında şekillenen olayları anlatan yazar, ilk ciltten itibaren göçe hazırlık yaparak göçün alt yapısını oluşturur. Son ciltte de göç hareketliliğini gerçekleştirir.

Balkanlarda yaşayan Türklerin sırf Türk ve Müslüman oldukları için çektikleri sıkıntılar, gördükleri zulüm ve işkencelerin anlatıldığı bu roman, aynı acıların bir daha yaşanmaması için her an uyanık olmamızı öğütler. Evlad-ı Fatihan'ı terk etmek zorunda kalan Türkler için Hüdavendigâr diyarının önemi “*can verilir vatan verilmez*” ifadesiyle somutlaştırılır.

Romanda bizzat yaşanmış gerçek olaylara yer veren yazar, bazı bölümlerde gerçek yaşamdan kişilere de yer verir. Komünist rejimin eleştirisinin yapıldığı romanda farklı taraflardan kişiler bir araya getirilerek bunların arasındaki değerler çatışması ortaya konulur. Romanda yer yer bazı hatalar bulunsa da işlenen konu, ele alınan coğrafya ve yakın tarihe ışık tutabilecek zengin malzemeler barındırması açısından çok önemli bir eser olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- Hanadan, Reşit. (2002), *Taş Yerinde Ağırdır I*, Prizren: “BAF” Grafik-Kırtasiye Şirketi.
- Hanadan, Reşit. (2003), *Başka Olur Rumeli’nin Harmanı (Taş Yerinde Ağırdır II)*, Prizren: “BAF” Grafik-Kırtasiye Şirketi
- Hanadan, Reşit. (2013), *Elveda Hüdavendigâr Diyarı (Taş Yerinde Ağırdır III)*, Prizren: Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Okumuş, Salih (2015). Kosova’da Türkçeyi Bayraklaştıran Büyük Yazar: Reşit Hanedan, Kardeş Kalemler Dergisi, Sayı: 102,103, Haziran-Temmuz, Ankara.
- Okumuş, Salih, (2014). Kosova Çağdaş Türk Hikâyeciliğinde Bir Zirve: Reşit Hanedan ve Hikâyeciliği, I. Uluslararası balkanlarda Türk Dili ve edebiyatı Araştırmaları sempozyumu, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, 20-21 Mayıs. İzmir.

SAMED VURGUN’UN “VAKIF” DRAMINDA TARİHİ ŞAHSİYETLER

Nergiz GAHRAMANLI¹

1. GİRİŞ

Azerbaycan Türk tiyatrosunun ortaya çıkışı XIX. yüzyılın birinci yarısına aittir. Bu dönemde halk kukla gösterileri çok yaygındı. Burada bir veya iki perdeli piyesler, düğünlerde, takvim bayramlarında, meydanlarda “Kilimarası” oyunlar şeklinde sahnelenirdi. İlk tiyatro 1848 yılında Şuşa’da, 1850 yılında Lenkeran’da ve 1857 yılında Şamahı’da oynandı. (Azerbaycan tarihi, 2007: 168)

Türk dünyasında “dramaturji”nin kurucusu Mirza Fetali Ahundzâde’dir. Azerbaycan Türk edebiyatında “maarifçilik ideolojisi” ilk olarak komedi türünde kendini gösterir. Edebî faaliyete şair olarak başlayan Ahundzâde, 1850 yıllarında arka arkaya “*Hekâyet-i Molla İbrahimhalil Kimyager*” (1850), “*Hekâyet-i Müsyo Jordan Hekimi Nebatat ve Derviş Mesteli Şah Cadukün-i Meşhur*” (1850), “*Hekâyet-i Hırs Kuldurbasan*” (1850), “*Sergüzeşt-i Vezir-i Han-i Lenkeran*” (1851), “*Sergüzeşt-i Merdi Hesis*” (“Hacı Kara”) (1852) ve “*Mürâfîe Vekilleri Hekâyeti*” (1855) adlı komedileri ile Azerbaycan Türk edebiyatında “dramaturji”nin temelini atmış, yalnız Azerbaycan’da değil, Yakın Şark ülkelerinde ilk “dramaturg” gibi tanınmıştır. Mirza Fetali Ahundzâde altı komedisi ile milli edebiyatta realizmin doğuşunu gerçekleştirmiştir. XIX. yüzyılın sonlarında Azerbaycan “dramaturji”sinde büyük başarılar elde

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Yeditepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, nergisi@yeditepe.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9347-2469.

edilir. Bu yıllarda Ahundzâde'nin, Rus ve Batı dramaturglarının (Griboyedov, Gogol, Shakespeare, Moliere) eserlerinden ilham alan Necef Bey Vezirov, Reşid Bey Efendiyev, Askerağa Adıgözelov Gorani, Neriman Nerimanov, Celil Memmedguluzade, milli yaşamı yansıtan dramatik eserler yazmaya başlarlar.

Bu devirde, Abdurrahim Bey Hakverdiyev, Eyneli Sultanov gibi yetenekli dramaturglar yetişti. İlk etkili trajedi örneklerini, kıymetli satirik realist komedilerini yazan yazarlar, milli realist edebiyatın gelişmesinde etkili oldular. Bu dramaturglardan Necef Bey Vezirov 1870'li, Reşid Bey Efendiyev 1880'li yıllarda faaliyete başladılar. Bir kısmı da 1890'lı yıllarda yazdılar.

1880-1890 yıllarında yazılan dram eserlerinin bir kısmı Necef Bey Vezirov'a aittir. O, eserlerinde Azerbaycan'ın sosyal problemlerini ele almış, realist bakış açısıyla okuyucuya sunmuştur. Azerbaycan'da ilk trajedi (facia) türünü yazan, “Müsibet-i Fahreddin” (1896) adlı trajedisıyla aydın fikirleri olan, eğitilmiş, kültürlü karakterleri edebiyata ilk getiren Necef Bey Vezirov'dur. “Ev Terbiyesinin Bir Şekli” (1875), “Daldan [arkadan] Atılan Taş Topuğa Değer” (1890), “Sonraki Pişmanlık Fayda Vermez” (1890), “Adı Var Özü Yoh” (1891), “Yağıştan Çıhdığ Yağmura Düştük” (1895) gibi piyeslerinde aile ve yaşam meselelerini ele almıştır. (Akpınar, 1994: 58-60)

XIX. yüzyılın sonu XX. yüzyılın başlangıcında yazılan küçük hacimli realist eserlerde kadın, aile, sosyal yaşam konularına geniş yer verilmiştir. Askerağa Gorani'nin “Kocalıgda Yorğalıg” (1892), Eyneli Sultanov'un “Türk Kızı” (1884), Reşid Bey Efendiyev'in “Kan Ocağı” (1882) ve Abdurrahim Bey Hakverdiyev'nin “Yersen Kaz Etini, Görürsün Lezzetini” (1892) komedilerinde aile yaşamı tasvir edilmiş, bir takım satirik tipler yaratılmış, eski âdetler, genç kızların zorla

evlendirilmesi, hırsızlık gibi sosyal eksiklikler tenkit edilmiş ve eğitici fikirler sunulmuştur. (Celal ve Hüseyinov, 1969: 89-96)

XIX. yüzyılın sonlarında Neriman Nerimanov'un tiyatro eserleri, konuları bakımından dikkat çekicidir. Asıl mesleği doktorluk olan Nerimanov, doktorluk göreviyle birlikte edebi faaliyetini de devam ettirmiştir. 1894 yılında “Nadanlık” piyesini, 1895'te “Dilin Belası yahut Şamdan Bey” komedisini, 1899 yılında “Nadir Şah” trajedisini neşrettirmiştir. Bu eser Azerbaycan Türk edebiyatında tarihi dramın ilk örneğidir. (Celal ve Hüseyinov, 1969: 192, 203)

Üzeyir Hacıbeyli (1885-1948) 22 yaşında iken 1907 yılında yazdığı “Leyli ve Mecnun” operası ile Azerbaycan opera sanatının temelini atmıştır. O, Azerbaycan'da muzikli komedinin de kurucusudur. Kaleme aldığı “Er ve Arvad”, “O Olmasın Bu Olsun”, “Arşın Mal Alan” muzikli komedilerinde Azerbaycan Türklerinin geleneğini, hayatını ve yaşamını yansıtmıştır.

1920'li, 1930'lu yıllar Azerbaycan dramının şekillenmesinde Cefer Cabbarlı'nın büyük rolü vardır. 1928 – 1932 yıllarında Azerbaycan halkının tarihi geçmişini, onun özgürlüğünü ve mücadelesini anlatan birtakım piyesler yazmıştır. “Od Gelini”, “Sevil” (1928), “Almaz” (1930), “1905-ci ilde” (1931) ve “Yaşar” (1932) piyesleri Azerbaycan dramının gelişmesinde etkili olmuştur.

Cefer Cabbarlı geleneği ile olgunlaşan Azerbaycan Sovyet dramaturgiyası Samed Vurgun faaliyeti ile bir üst seviyeye çıkmış ve onun “Vakıf” (1937), “Hanlar” (1939), “Ferhad ve Şirin” (1941) piyesleri ile zenginleşmiştir.

Samed Vurgun'un Azerbaycan'ın klasik şairi Molla Penah Vâkıf'ın hayatını ve mücadelesini anlattığı “Vakıf” (1937) piyesi en iyi örnekler arasındadır. “Ferhat ve Şirin” (1941) piyesi de tarihi kahramanlığı gösteren bir dramdır.

Konusu Nizami Gencevi'nin "Hosrov ve Şirin" poemasından alınmıştır. (Azerbaycan Tarixi, 2008: 308, 311)

Abdulla Şaik konusu Nizami Gencevi'nin "İskendername" poemasından aldığı "Nüşabe" (1945) piyesinde vatan sevgisini dile getirmiştir. "İldırım" (1926) onun bu dönemde kaleme aldığı orijinal piyeslerindendir. "Aldanmış Ulduzlar" (1928) adlı eserinde klasik birikimlerinden yararlanan Şaik, "Eloğlu" (1939), "Veten" (1941) gibi piyeslerinde folkloraya yönelmiştir." (Erol, 1999: 85)

Bu devirde, dram eserleri edebiyatın başka türlerinde olduğu gibi yeni arayışlarla kendini göstermeye başlar. Azerbaycan yazarları eserlerinde halkın hayatını, yaşamını aksettirir, Sovyet Azerbaycanı'ndaki sosyal siyasi değişiklikleri gösterirlerdi.

Sovyet devrinde, aralarında birlik olmayan şair ve yazarlar eski ve yeni diye ikiye ayrılmıştı. Bu durum, represiyaların başlangıcında, Stalin kıyımında, olumsuz etkiler bırakır. Azerbaycan'da edebi, sosyal faaliyet gösteren en iyi temsilciler totalitar bürokratik rejimin kurbanı olur. Onların içerisinde yalnız eski neslin temsilcileri değil, aynı zamanda yeni hayatın kuruculuğuna katılıp yeni faaliyete başlayan yetenekli genç şair, yazar ve edebiyatçılar da vardı. Hayatlarının en iyi dönemlerinde ya sürüldüler ya da katledildiler. Yusuf Vezir Çemenzeminli, Hüseyin Cavid, Ahmed Cavad, S. Hüseyin, Selman Mümtaz, Bekir Çobanzade, T. Simurg, Mikayıl Müşfik, Ali Nazmi vb. Azerbaycan Türk edebiyatında yazdıkları eserlerle ölümsüzleştiler.

2. SAMED VURGUN, SOVYET ŞİİRİ VE TARİHİ DRAMLAR

Samed Vurgun Sovyet şiirinin önemli lirik temsilcilerinden biridir. Sanat hayatına ilk lirik şiirle başlayan yazar daha sonra bu lirik çerçevenin dışına çıkar ve hayatı, olayları daha geniş epik planda yansıtmaya, poemalar, manzum romanlar yazmaya başlar. Yani, lirik âşık koşmalardan, sosyal siyasi poemalara doğru ilerler. Şairin poemaları konu bakımından çeşitlilik arz eder. “Komsomol”, “Besti”, “Zencinin Arzuları”, “Muğan”, “Zamanın Bayragdarı” poemalarında bazen lirik bazen epik olayların gelişimini felsefi planda oluşturur.

Samed Vurgun şiirin yanı sıra “Vakıf”, “Ferhad ve Şirin”, “İnsan” vb. manzum dramlar da yazmıştır. Mehdi Hüseyin’e göre, *“dramaturgiya, Samed Vurğun yaratıcılığının zirvesidir”*, onun *“lirik şiir ve destanlardan manzum dramlara geçmesi de son derece tabii”*dir. Samed Vurgun’un *“dramatik istidadı bütün parlaklığı ile tezahür etti. O büyük karakterlerin ve ihtirasların mübarizesini gösteren dram eserleri ile yeni ve daha yüksek bedii-fikri seviyeye yükseldi.”* (Hüseyin, 1958:392)

Yazarın dram eserleri içerisinde “Vakıf” önemli yer tutmaktadır. 1937 yılında yazılan bu eserde Samed Vurgun Azerbaycan’ın XVIII. yüzyıl tarihini, şair Molla Penah Vakıf’ın hayatını ve faaliyetini vermeye çalışmıştır.

Sovyet döneminde yazılan bu tarihi dram, Samed Vurgun’un hem ilk kalem tecrübesi hem de “şah eseri” sayılmaktadır. Şair Vakıf onun *“iller boyu sevib süslediği, ezizlediği, doğma hesab etdiyi büyük bir şairin bedii eksidir.”* (Abdullayev, 2011: 204-205)

Memmed Arif’in belirttiğine göre, “Vakıf” dramının yazılmasını gerektiren sebepler vardı. XX. yüzyılda halkların tarihi geçmişine ilgi artmış ve tarihi geçmişi doğru öğrenmek yönünde birtakım tedbirler başlamıştı. Bunun esas sebebi

ülkedeki sosyalizm alanındaki zaferleri Sovyet insanında vatanperverlik hislerini ve kendi vatanlarının tarihi geçmişine ilgiyi kuvvetlendirmişti. Sosyalist vatani tehdit eden savaşlar, bir yandan Sovyet halkının vatanperverlik duygularını alevlendirir diğeryandan onların geçmiş parlak sayfalarını, geçmişte azatlık ve istiklalîyet için “mübarîze” eden kahramanların hayatını öğrenmek hevesini artırırđı. (Arif, 1968: 350)

Bu devirde önemli mesele “Sovyet halk”larının geçmişini “marksizm-leninizm” bakımından yansıtmaktı. Komünist partinin bu konuda çıkarttığı bir sıra kararlar vardı.

1930’lu yıllarda Rus Sovyet edebiyatında tarihi konulara büyük önem verilmeye başlandı. Bunun sebebi Stalin’in bu dönemde yazarlar için çıkardığı beş yıllık plan idi. Bu dönemde A. N. Tolstoy “Birinci Pyotr”, V. Şişkov’un “Yemelyan Pugaçov”, V. Kostilyov’un “Kuzma Minin”, V. Yanın “Cengiz Han”, Y. Tınyanov’un “Puşkin”, Novikov Priboy’un “Tsusima” vb. romanları yazılmıştır. Tarihi romanların yazarları, önemli tarihi olayları dönemin ruhu bakımından tasvir eder, halk kitlelerinin rolünü tarihi gelişmede göstermeye çalışırlardı.

Nesir eserleriyle birlikte Rus Sovyet şiirinde ve dram eserlerinde tarihi konular önemli yer tutmakta idi. Örneğın, İ. Selvinski’nin İvan Bolotnikov’a yazdığı “Şövalye Yohan” ve “Babek” dramı, K. Simonov’un “Suvorov” şiirleri, K. Trenyov’un halkların zulüm ve istismarını yansıtan “Pugaçovşına” dramı vb. örnek gösterilebilir.

Bu dönemde Azerbaycan Sovyet edebiyatında da tarihi konulara yönelmeler başladı. Azerbaycan Türk halkının tarihini ve kahramanlarını edebiyatta göstermeyi ilk defa C. Cabbarlı gündeme getirmiştir. C. Cabbarlı’nın “Od Gelini”, E. Hakverdiyev’nin “Köhne Dudman” dramları, M. C. Ordubadi’nin “Dumanlı Tebriz”, “Gizli Bakı”, “Döyüşen Şehir”

tarihi romanları, Hüseyin Cavid'in "Peygamber", "Topal Timur", "Hayyam" gibi yeni eserleri bu devrin ürünü idi.

Samed Vurgun "Komsomol" poemasında "Neden şiirimizin başkahramanı / Gâh Turan'dan gelir, gâh da İran'dan", diyerek Hüseyin Cavid'i eleştirmiştir. (Atilla, 2011: 63, 90)

Samed Vurgun'un tarihi konuda eser yazmaya başlaması devrin sosyal dönemi ile alakalıydı. Şair, tarihi konu olarak "Vakıf"i seçmesinin sebebini şu cümlelerle dile getirmiştir: "*Çocukluktan Vagif şiirinin etkisi altında idim. Onun güzel şiirleri, açık halk dili benim benim yaratıcılığuma büyük tesir etmiştir. Ben ilk şiirlerimi Vagif'in güçlü şiirlerinin etkisi altında yazdım.*" (Vurgun, 1940)

1935 yılında yazdığı "Şairin Ölümü" eserinde "şerimin gönül destanı" dediği Vakıf'ın hatırasını ebedileştirmeye çalışmıştır. "Vakıf" dramının sahnelenmesi ile ilgili yapılan bir toplantıda Samed Vurgun şunları söylemiştir: "*Bu temada bir poema yazdım, lakin o beni temin etmedi ve düşündüğümde çok zayıf oldu. Bu zaman ben bu temada dram yazma kararı aldım, indi oynanılan bu eser onun neticesidir.*" (Vurgun, 1938)

Samed Vurgun'un yazdığı Vakıf'ı okuyucu tarihten tanıyordu. Şair onu olduğundan daha zengin daha abartılı anlatmıştır. Aslında onu tasvir ederken tarihi gerçekliğin dışına çıkmıştır.

Memmed Arif'e göre,

"[Y]azar tarihçi olmadığı gibi, edebi eserin vazifesi de tarih öğretmek değildir; bu – tarihçilerin görevidir. (...) [H]er yazarda onun dünyagörüşüne bağlı olarak değişir. Birinde tarihi doğru bir şekilde vermek ve tarihi olaylara kendi münasebetini bildirmekten, ikincisinde tarihi geçmişe meftun olarak hadiseleri idealize yoluyla muasırlıktan kaçmaktan, üçüncüde

tarihi gerçekleri tahrif ederek onları muasır fikirlerin tebliği vasıtasına çevirmekten, dördüncüde tarihi gelişmeyi tahrif etmemek şartı ile bugün için önemli olan yönlerini göstermekten ibarettir.

Örneğin, Alman maarifçi G. E. Lessing'e göre, tarihi hakikat, yazarı kendi maksadına uygun olarak ilgilendirmelidir. "Hamburg dramaturgiyası" eserinde bu fikri izah eden Lessing yazdığı tarihi facialardan kendi siyasi görüşlerini yaymak, burjuva sınıfının siyasi durumunu kuvvetlendirmek vasıtası gibi istifade etmiştir. Tarihi konulara bu tür yaklaşan yazar tarihi gerçekleri tahrif etmeden onları kendi maksadına uygunlaştırmadan edemez. Tarihi olayları serbert bir şekilde değiştirmek objektif hakikati inkar eden idealist görüşlere götürür.]” (Arif, 1968: 355-356)

Tarihi hadiselerle serbest, sübjektif yaklaşma durumlarına başka yazarlarda da rastlıyoruz. Yazarlar tarihi konuları işlerken kendi devirlerinin sosyal siyasi olaylarını dikkate alsalar da tarihi tahrif etmenin aleyhineler. Onlar tarihten seçtikleri hadiseleri objektif, doğru ve düzgün vermeye çalışmışlar.

Rus yazarlardan A. S. Puşkin'in "Boris Godunov", N. V. Gogol'ün "Taras Bulba" eserleri buna örnek gösterilebilir. İki yazar da halkın tarihinden önemli devirleri almış, tarihi hadiseleri tahrif etmeden "cemiyetin" gelişiminde kitlelerin rolünü "kabarık" bir şekilde tasvir etmede başarılı olmuşlardır. A. S. Puşkin "Boris Godunov" dramında ilk defa olarak tarihi hadiseleri edebi eserde nasıl yansıtmının örneğini vermiştir. L. N. Tolstoy "Savaş ve Barış" eserinde tarihi olaylara sadık kalmış, Rus halkının tarihine kendi devrinin vatanperverliği noktasından bakmış, büyük hakikati doğru bir şekilde göstermiştir. (Arif, 1968: 356)

Sovyet dönemi araştırmacılarına göre, Samed Vurgun “Vakıf” dramında hakikati tahrif etmemiş, tarihi gerçeklerde belirli serbestlikler yapmıştır.

“[Samed Vurgun yaşadığı devreye, kurulan yeni hükümete, onun idealarına derinden bağlı olmuş, onları gururla anlatmıştır. Bolşeviklerin tebliğ ettikleri ‘cennet’in özellikleri Samed Vurgun’u inandırmış, ister istemez yaşadığı devrin idealarını kabul etmiş, hâkim rejimin siyasetine uygun olarak sanat yolunu belirlemiştir.]” (Veliyev ve Efendiyev, 2006: 13) “[Azerbaycan’ın XX yüzyılda geçtiği ‘büyük inkişaf yolu’ zahiren parlak olmuş, aslında halkımız Rus imperyasının esaretine düşmüş, Samed Vurgun’un dile getirdiği idealar ve ‘sosyalist hakikatler’ boşa çıkmıştır. Samed Vurgun bu gerçeği anlasa da kendi düşüncelerini açık şekilde söylemekten çekinmiştir.]” (Veliyev ve Efendiyev, 2006: 13) Çünkü dönemin ruhuna uygun yazmayanların sonu represiya, sürgün ve ölümle biterdi.

“Sovyet hükümeti tarafından yakından izlenen Samed Vurgun, 1937 yılında belki de hayatının en zor zamanlarını yaşar. Vurgun’un bazı şiirleriyle ilgili gazetelerde çıkan suçlayıcı yazılar ve çevresindekilerin kendisine yönelik “milliyetçilik” ithamları, onun bazı zamanlar sorgulanmak üzere idareye çağırılmasına ve sabaha kadar sorgulanmasına neden olur.” (İşgören, 2016: 42)

Samed Vurgun’a göre sanatkarı yaşadığı muhit değiştirir. “Vakıf” dramında bu durumu şöyle dile getirir:

“İnsan! O mügeddes bir kainatdır,

O saf gelbi pozan yalnız heyatdır.” (Vurgun, 1987: 93)

Samed Vurgun “Vakıf” dramını çok kısa sürede yazıp tamamlamıştır. Eser 1941 yılında SSRİ Devlet ödülüne layık görülmüştür.

2.1. Kaçar Hakkında Yazılan Edebi Eserler

Kaçar Şah'ı hakkında yazılan ilk edebi eser Abdrrrahim Bey Hakverdiyev'in "Ağa Mehemed Şah Gacar" faciasıdır (1907). Eserin başkahramanı Şah Kaçar'dır. Eserde tarihi belgelere dayanılarak şahsiyeti değerlendirilmiştir. Bu sahne eserinde olaylar gerçek tarihi olaylara uygun olarak cereyan eder ve Ağa Muhammed Şah'ın (Kerim Han Zend'in ölümünden (1779) sonra) Astrabad ve Mazandaran'da Kaçar hanlığını kurduğu devirden başlar. Eserden anlaşıldığına göre, onun mücadelesinin maksadının işgalcilik değil, devletin toprak bütünlüğünü temin etmek ve ülkedeki ayrımcılığa karşı çıkmaktır. Çok ihtiraslıdır, herkesten şüphe eder, en yakın adamını bile düşman olarak görür. Bu ihtirasın gücü ile karşısına çıkan engelleri kaldırmak için kılıcını kullanır, kan döker, cinayet işler. (Hakverdiyev, 2005)

Ağa Muhammed Şah hakkında diğer eser, Jan Gevr'in "Xace Şah" adlı tarihi romanıdır. Eserde Şah Kaçar şahsiyeti çeşitli yönleri ile ele alınmıştır. İlmi bilgiye sahip, iradeli bir insan, başarılı savaşçı, iyi idareci, devlet başkanı, cömert, adaletli bir hükümdar gibi tanıtılmıştır. (Gevr, 2012)

Yusuf Vezir Çemenzeminli'nin "İki Od Arasında" romanında (1936-37) olaylar tarihi belgelere uygun cereyan eder ve Kerim Han Zend'in ölümüne kadar olan devirden (1770) başlıyor. Eserin başkahramanı Karabağ hanı İbrahim Han ve onun veziri şair Molla Penah Vakıf'tır. Eserde Ağa Muhammed Han kendi arazilerini genişletmek isteyen bir han gibi gösterilmiştir. Yani o, ne dost ne de düşman olarak değerlendirilmiştir. Bu devirde Rusya'nın Kuzey Kafkasya'ya "göz dikmesi", yayılmak istemesi Karabağ hanlığı tarafından itirazla karşılanır. Rusya katı düşman olarak kabul edilir. Kısa bir süre sonra Gürcü knyazı Irakli'nin Rusya'ya geçmesi (1783),

Rusya'nın daha ağır şartlarla Karabağ hanlığını tabi etmek istemesi İbrahim Han'ı sinirlendirir. (Çemenzeminli, 2005)

Nusret Kesemenli'nin “Yaddan Çıxmaz Garabağ” poemasında (1991) Ağa Muhammed Şah gaddar, Azerbaycan'a düşman, işgalci, korkunç bir hükümdar gibi tasvir edilmiştir. (Kesemenli, 2004)

Eli Emirli'nin “Bütün Deyilenlere Rağmen veya Ağa Mehmed Şah Gacar” piyesinde, A. Hakverdiyev'in piyesinde olduğu gibi olumlu değerlendirilmiştir. İlmi bilgisi tam, adaletle çalışan, devletin gücünü herşeyden üstün tutan bir hükümdar gibi anlatılmıştır. (Emirli, 2006)

Samed Vurgun'un “Vakıf” dramının (1937) konusu o devrin tarihine dayansa da eserde ele alınan olayların birçoğu tarihi gerçekleri yansıtmamaktadır. Dram şairin kendi tahayyülünün ürünüdür. Eserin başkahramanı Karabağ hanı İbrahim Han'ın veziri şair Molla Penah Vakıf'tır. İbrahim Han zulmeden bir hükümdar gibi olumsuz olarak gösterilmiştir. Şah Kaçar da kötü, “despot” olarak yansıtılmıştır.

3. “VAKIF” DRAMININ OLAY ÖRGÜSÜ

Samed Vurgun'un “Vakıf” manzum dramı 5 perde ve 11 bölümden oluşur. Azerbaycan şairi Molla Penah Vakıf'ın hayatını konu alan “Vakıf” dramı, Karabağ hanı İbrahim Han'ın veziri Vakıf'ın Han'a karşı mücadelesiyle başlar.

Han'ın halka yaptığı zulümler Vakıf'ı rahatsız etmeye başlar. Vergiler yüksek, halk açtır. Bu süreçte İbrahim Han, İran Hükümdarı Kaçar'ın Karabağ'a saldıracağını bildiren bir mektup alır. Vezirine (Vakıf'a) durumun iyi olmadığını ona bir yol göstermesini ister. Vakıf, halka “vicdan azatlığı” verilmesi, okullar medreseler açılması, halkın cehalet zincirini kırması gerektiğini söyler. İbrahim Han bu durumdan rahatsız olur ve

Şeyh'in tavsiyesi ile servet ve şöhret meraklısı Vakıf'ın eşinin aklını çeler.

İran hükümdarı Kaçar'a Vakıf çok sert bir cevap yazar. Kaçar sinirlenir, ordularıyla Karabağ'ı ele geçirir ve Vakıf'ı huzuruna çağırır, fakat Vakıf şahın huzunda baş eğmez. Kaçar bu tavra sinirlenir, Vakıf'ı zindana attırır. Vakıf'ın eşi Huraman yaptıklarından pişman olur ve Vakıf'tan af dilemek için onunla görüşür, fakat Vakıf onu affetmez. Huraman, üzgün ve pişman bir halde döner ve intihar eder.

Vakıf'ın yakın dostu, halkın zulmüne karşı mücadele eden Eldar isyan eder ve bir grup arkadaşıyla dağa kaçar. Kaçar'ın Vakıf'ı hapse attığı haberini alan Eldar, onu kurtarmaya ve Kaçar'ı öldürmeye yemin eder. Kaçar'ın Karabağ'a geldiğini öğrenen İbrahim Han Dağıstan'a kaçar. Gürcü Tamara, Şaliko ve Küçük Gürcü, Kaçar'ın zulmüne uğrayan, esareti altında bulunan kişilerdir. Onlar Kaçar'ın korumasının sayesinde kaçar ve Eldar'ın yanına giderek onun grubuna katılırlar ve Kaçar'a karşı bir birlik oluştururlar. Vakıf'tan mektup alan Eldar, mektubu okuduktan sonra Kaçar'a karşı daha da hiddetlenir. Şeyh birkaç adamla Vakıf'ı ve oğlu Ali Bey'i öldürmek için Kaçar'ın huzuruna getirdiği sırada Eldar'ın adamları hücumu geçer ve çatışma başlar. Eldar'ın adamı Murad cellâdı öldürüp Ali Bey'i kurtarır. O da Şeyh'i uçurumdan atar. Eldar, Kaçar'la vuruşup onu yaralar ve kılıcını düşürür. Kendi adamı elindeki "sıyırma hançer"i Şah'ın sırtına saplar.

Vidadi ile Vakıf gelir ve herkes saygıyla onlara baş eyer. Eldar hürmetle Vakıf'ın elinden öper, halk onu büyük sevinçle ölüm meydanından çıkarır.

3.1. "Vakıf" Dramında Tarihi Şahsiyetler

Samed Vurgun'un 1937 yılında yazdığı "Vakıf" dramı onun ilk sahne eseridir. (Bayramov, 2006:43) "Vakıf" 1937

yılında yazılmış 5 Ekim 1938 yılında sahnelenmiştir. “*Onda burada tesvir olunan XVIII. esr hadiselerinde 1937-ci ilin «podtekstini» tapmaq çətin olmaz.*” (Garayev, 1988:311; aktaran Bayramov, 2015:16)

Samed Vurgun “Vakıf” dramını yazarken tarihi gerçekleri değiştirmiştir. Karabağ hanı İbrahimhalil Han, Ağa Muhammed Şah Kaçar öldürüldükten sonra yine Şuşa’ya dönmüştür. Şah Kaçar savaşta değil kendi yatağında saray adamları tarafından öldürülmüştür. Vakıf’ı oğlu ile beraber Kaçar değil Muhammed Bey Cavanşir öldürtmüştür. İbrahim Han Samed Vurgun’un dramda anlattığı gibi zayıf biri olmamış, “yabancı işgalcilere” karşı mücadelede, siyasi faaliyetlerinde ileri görüşlü biri olmuştur. Memmed Arif’e göre, “*tarihi faktlara maksimum piayet etmək nögteyi nezerinden dramaturg burada düzgün hereket etmemiştir. Bu barede metbuatta vaxtile yazılmıştır.*” (Arif, 1968: 357) Samed Vurgun kendi de bu tenkitlerden sonra eserinde tarihi tahrif ettiğini, özellikle İbrahim Han’ı tahrif ettiğini kabul etmiştir. (Vurgun, 1946)

Eser şöyle başlar: XVIII esr. Azərbaycan. Gazax mahalı. Vidadinin evi... Vidadî ağac altında namaz kılıyor. Namaz arasında ellerini göğə kaldırıp titrek ve etkili bir sesle şunları söyler:

“Xudaya! İnsanın halı yamandır,

Neler çekdiyimiz sene eyandır.

İşıqlat bu dıbsız garanlıqları...

(...)

Yazıgıdır dünyanın eşrefi insan,

Böyükse, adilsen, keç günahından.

Goyma ki, yerlerde sürünsün beşer,

Dünyada galmasın ne pislik ne şer.

Yaxşılığ insana bir senet olsun,

Dünya başdan-başa goy cennet olsun...” (Vurgun, 1987:8)

Vidadi’nin söylediği mısralarda insanların acısı, ızdırabı, zulmü, isyanı, şikayeti, yakarışı var. Bu ızdırapların son bulması, dünyanın “cennet olması” için dua eder. “İnsanın halı yamandır!” diye feryad eden Vidadi, dünyada kan dökülmesinin aleyhinedir. O dostu Vakıf’a dar günde “Allah kerimdir” demesini, bu dünyada eziyet çekse de, o dünyada cennete gideceğine inanmasını tavsiye eder.

Ahmet Bozdoğan’ın bu durumla ilgili tespiti şöyledir:

“Samed Vurgun, “...XVIII. yüzyılda yaşamış Vâkıf’ı komünist rejim paralelinde düşünen biri olarak göstermeye çalışır. Vurgun, “Vâkıf” adlı piyesinde onu konuştururken, “Boş sözdür ‘dünyanı heçden yaradan’ / Bütün cennetleri guracag insan...” (Vurgun 1988:17) sözleriyle Vâkıf’ın, “Dünya’nın yoktan yaratıldığı” ve “cennet” inancını kabul etmediği imajını uyandırmaya çalışmaktadır. Bu ifadeler, Samed Vurgun’un tarihî şahsiyetleri veya halk kültürünü şiirlerine ustalıkla yerleştirerek rejimin propagandası için nasıl malzeme yaptığına tipik bir örnektir. Çünkü onun, Dünya’nın yoktan yaratıldığına ve Cennet’in varlığına inanmayan biri olarak takdim etmeye çalıştığı Vâkıf, medrese eğitimi almış ve eserlerinde ‘Vâkıfâ göz yum cihanın bahma hub u ziştine / Yüz çevir Al-i Abâya Ahmed-i Muhtare bah’ (Banarlı 1987:743) diyecek kadar hayatı boyunca sunnî inancına sıkı sıkıya bağlı kalmış bir Müslümandır.

Samed Vurgun’un nazarında Vakıf, bütün Azerbaycan’da herkes tarafından sevilen ve takdir edilen bir şairdir. Vâkıf, şairliği, ana diline bağlılığı, kahramanlığı ve vatanseverliği gibi farklı açılardan

ele alınmış ve örnek bir kişilik olarak gösterilmiştir.
(Bozdoğan, 2005: 97-98)

Eserde Vidadi ile Vakıf'ın dostluğu önemli yer tutmaktadır. O hem iyi hem kötü gün dostu olarak tasvir edilmiştir. Vidadi'nin karısı ile sohbet ederken, Vakıf ile turnalar hakkında söz söylerken, Kaçar'la karşılaştığında her zaman sözünü esirgemediğini söylediğini görürüz. Cevad Han'ın adamları (elçiler) Vidadi'nin yanına gelip Han'ın davetini iletiklerinde de aynı tavrı sergiler. Elçiler şunu söyler:

“Xan deyir ki, Vidadi gelsin,
Sarayda yaşasın, burda yükselsin.
Eviniz hazırdır bir bağ içinde
Eyvanı yemyelil yarpağ içinde
Bilmeyeceksiniz ne dert ve zillet
Aşlb daşacagdır sizinçin devlet.
Sizi vezirliye devet edir han...” (Vurgun, 1987:11)

Vidadi elçileri “hastayım, kuvvetim yoktur” diyerek reddeder. Elçiler bu duruma şaşırır. Onu davet eden elçiler giderken Vidadi de arkalarından şunları söyler:

“Gedin! Yanılmışdır sizi gönderen,
Başga bir âlemin gonağıyam men!” (Vurgun, 1987:13)

Vidadi'nin karısı Tükezban da sadık, vefalı birisidir. Vidadi'yi doğru anlar, sarayların şaşası, şan-şöhret onu hiç ilgilendirmez:

“Vidadi, ne dedin! Lap üreyimden!
Ömür sürmemişen goltuglarda sen.” (Vurgun, 1987:13)

“Molla Veli Vidadi tarihte bir süre Karabağ ve Gürcistan'da sarayda yaşamıştır. Fakat piyeste tıpkı Vakıf gibi,

o da sarayı kabul etmez. Çünkü saray, gösteriş demektir. Benzeri durumlar piyesin genelinde görülmektedir. Karakterler olması istendiği gibi verilmektedir.” (İşgören, 2016:191)

Samed Vurgun Kaçar’ı tarihi gerçeklikten uzak, farklı bir şekilde canlandırmıştır. Vakıf’la karşılaştığı sahnede verdiği cevaplar ve Vakıf’ı tutuklatması ona olan nefreti daha da arttırmıştır.

Ağa Muhammed Şah’ın kendisine tabi olması hakkında Karabağ hanlığına gönderdiği mektuba Vakıf hakaret dolu cevap yazar:

“Aldığ mektubunu Mehemmed Gacar

Terlan oylağında sar ola bilmez.

Bu dünya galmamış ulu şahlara

Zülm de zalım da var ola bilmez.

Göydən başımıza odlar da yağsa

Bu eller baş eyib xar ola bilmez.

Mayan turş ayrandır, zatın gırıgdır,

Söyüd ağacında bar ola bilmez.

Basma ayağını bizim torpağa,

İlandan, eqrebden yar ola bilmez!” (Vurgun, 1987: 61)

Şah Kaçar, Vakıf’ın yazdığı sert mektuba sinirlenir. Saldırı emri verir ve Şuşa kalesini ele geçirir. Karabağ hanı İbrahim Han Dağıstan’a kaçar. Vakıf da evinde oturup Kaçar’ın kendisini çağırmasını bekler.

Samed Vurgun her satırında Kaçar’a nefretini belirtmiş ve onu şu mısralarla anlatmıştır:

“Keçdi pencemize gözəl Garabağ,

Öpsün gılincımı her gaya, her dağ,

Men Gacar nesliyem, şahlar şahıyam,
Men de yer üzünün bir Allahıyam.
Gerek biz goymayag daşı daş üste,
Atın yığın-yığın leşi baş üste!
Menim vicdanım da, gelbim de gandır,
Dünya gan üstündə bir xanimandır!..” (Vurgun, 1987: 78)

Ağa Muhammed Şah Kaçar’ın söylediği bu mısralar onun karakterini gösterir:

“Yene de göylerden od, alov yağır.
Bize heyat veren güneş de gandır.
Dünya gan üstünde bir xanimandır...

Başıma ıldırım tökse de felek,
Ganlı gılcımla hökm edem gerek
Sonsuz denizlere, sonsuz çöllere!..
Goy ganla sulansın her susuz dere!
Goy gana boyansız güller, çiçekler,
Yalnız gan goxusun esen külekler!
Benim vicdanım da gelbim de gandır,
Dünya gan üstünde bir xanimandır.” (Vurgun, 1987: 56)

Dünyadaki güzellikler onu mutlu etmez aksine sinirlendirir. Kaçar kimseye güvenmez. O yalnızca kendi kılıcına güvenir.

“Bir boynu olsaydı beşeriyetin,
Onu bir qılıncla vurardım yeqin!” (Vurgun, 1987: 58)

Bu yüzden herkes ondan nefret eder. Hayattan, tabiattan zevk almaz, insanlara zulmetmekten, şehir ve köyleri yakıp yıkmaktan, kan dökmekten zevk alır. En çok kullandığı kelime “kan”dır. “Benim vicdanım da gelbim de gandır / Dünya gan üstünde bir xanimandır”, mısraları dramda birkaç defa tekrarlanır.

Bahtiyar Vahapzade bütün sahnelerde Kaçar’ın bu mısraları söyleyerek kendisini ifşa etmesinin inanadırıcı olmadığını söyler: *“Daha doğrusu bir nece hareketinden biz onun zalım olduğunu gördüyümüz halda, onun özü hakkında “men vehşiyem” demesi, elbette, obraza primitivlik getirir”* (Vahapzade, 1968:277)

Memmet Arif’e göre Kaçar karakteri bir zamanlar bazı tenkitçilerin itirazına sebep olmuştur. Samed Vurgun, Kaçar’ı kan dökmekten zevk alan bir şah gibi göstermeye çalışmıştır. Onun Kaçar’ı kan dökmekten zevk alan bir “şark despotu”dur.

Samed Vurgun Kaçar’ı kendi tahayyülüne uygun tasvir etmiştir. Eser Sovyet döneminde hatta represiyanın zirve yaptığı yıllarda yazılmıştır. Kaçar düşman olarak nitelendirilmiş, “yadelli” denilmiş, insanlardan nefret eden biri gibi canlandırılmıştır. Soyu Türk olan Şah, Farsça’yı seven biri gibi kaleme alınmıştır:

“Kaçar (Vakıf’a)

Gerek Fars dilinde yazsın senetkar

Vakıf

Farsın öz güdretli şairleri var,

Ne çohdur onlarda büyük senetkar

Azeri yurdunun oğluyam men de,

Az-az uydururam yeri gelende.

Kaçar

Yaxşı da... Çarılı kiçik bir ölke

Büyük Firdovsiler yaratdı belke?..

Vakıf

Güneşi örtse de gara buludlar,

Yene güneş adlı bir güdreti var.

Kaçar

Görünür güneşe iştahan vardır

Vakıf

Güneşden gizlenen yarasalardır...” (Vurgun, 1987:83-84)

Hükümdarın Farsça yazma talebine karşı çıkar, farsların kudretli sanatkarlarını da kıymetlendirir.

Kaçar Vakıf'ı huzuruna çağırır. Vakıf da Kaçar'ın huzuruna gider ve aralarında söz savaşı başlar. Ehmedov'un belirttiğine göre, 1937 yılında Samed Vurgun dört defa özel olarak hükümet merkezine çağırılmıştır. (Ehmedov, 1991)

Az sözle çok şey ifade etme başarısını Vakıf'la Kaçar'ın karşılaşmasında görürüz. Vakıf Kaçar'ın huzuruna getirilir:

“Kaçar (hayretle)

Aha, baş eymeyir hüzurumda bu!

Şeyh

Yoxdur vicdanında ganun gorxusu

Kaçar (Vakıf'a)

Şair, hükümdarın huzurundasın!

Vakıf

Bunu sızsız bele düşünürüm men

Kaçar

Bes baş eymediniz?

Vakıf

Eymedim, beli! Eyilmez vicdanın büyük heykeli

Kaçar

Kılıçlar toğuşub iş gören zaman

Neyler dediyiniz guru bir vicdan?

Vakıf

Vicdan dedikleri bir hegetdir –

Beşiyi, mezarı ebediyettir... (Vurgun, 1987: 82)

Bu sahnede Vakıf'ın cesaretini görürüz. Şah'a baş eğmez, sert cevaplar verir. Vakıf Kaçar'ın sorduğu tüm soruları yanıtlar:

Kaçar (Vezire)

“Di ver cevabını, ne durmusan? Din!

He... yine döyükür sarsak gözlerin!..

Vakıf

Neylesin yazığın ne tegsiri var?

Işığı güçlenende çaşar garovlar...

Şeyh

Saire sanattır tikanlı sözler.

Vakıf

Sözden kızarmaz ki, bozarmış yüzler... (Vurgun, 1987:84-85)

Kaçar’la Vakıf’ın karşılaşması sahnesi ve “söz yarışı” Vakıf’ın üstünlüğü ile biter. Hiddetlenen Kaçar onun zindana götürülmesini emreder:

Kaçar

“Aparın, aparın onu zindana,
Göz dağı çekdirin Azərbaycana!

Vakıf

Gızılı udsa da gara torpaglar,

Yene giymetini özünde saxlar...” (Vurgun, 1987: 86)
diyerek çıkar.

Şah Vakıf’ı öldürtüp bütün Azerbaycan’a “dağ çekmek” ister.

Kaçar Vakıf’ı bu görüşmeden önce ona yazdığı keskin cevaplı mektubundan tanıyordu. Vakıf o mektubunda şunları söylemişti:

“Basma ayağını bizim torpağa,

İlandan, egrebden yar ola bilməz!” (Vurgun, 1987: 61)

Şuşa’yı fetheden ve Vakıf’ı esir alan Kaçar ona ceza verilmesini emrettiğinde Vakıf yine Şah’a hakaret eder:

“...Eyb etmez, size de çatar bir evez,

Gatır cinsisiniz, doğub töreməz.” (Vurgun, 1987: 61)

Vakıf eserin başkahramanıdır. Olaylar onun etrafında cereyan eder. Meclislerde Vakıf’ın gazelleri ve şiirleri okunur. Çobanlar onun koşmalarını söyler. Tüm bunlar Vakıf’ın halk tarafından sevildiğini gösteren örneklerdir. Vakıf’ın kendine ait karakter özellikleri vardır. Bu durumu Vidadi, Eldar ve başkalarıyla yaptığı sohbetlerden anlıyoruz.

Celal Abdullayev'in belirttiği gibi, Samed Vurgun “Vaqıfı mütefekkir bir şair, derin felsefî fikirleri sade, aydın bir dille ifade etmeyi bacaran ince lirik, öz dövründe estetik düşüncenin zirvesine çıkan, heyat gözeldir idealını tebliğ eden büyük söz bahadırı kimi qiymetlendirmiştir.” (Abdullayev, 1976: 14).

“Samed Vurgun Molla Penah Vakıf'ta bulunan bazı özellikleri halk kahramanı olarak yarattığı Vakıf karakterinde göstermek istememiştir. Tarihte İbrahim Han'ın veziri olan Molla Penah Vakıf sarayda yaşar. Fakat şöhret ve saray yaşamı, piyeste yaratılan Vakıf'ın kişiliğine terstir. Bu yüzden karakterin saraydaki yaşamı farklı bir nedene bağlanır.” (İşgören, 2016: 191)

Samed Vurgun Vakıf'a “saray şairi” diyenlere karşı çıkar ve şunları söyler: “*Vakıf sarayda vezir vezifesinde çalışmıştır. Lakin onun gelbi daim öz xalgının gəlbi ilə çarpmışdır. Onun İran şahı Mehemed Şah Gacara garşı apardığı büyük mübarizə açıg gösterir ki, şair heç kese satılmadan öz veteninin azadlıq ve istiglaliyyeti uğrunda zindanlara düşmüş, gözü ile ölümler görmüşdür.*” (Vurgun, 1972: 86)

Samed Vurgun'un Vakıf'a sevgisi sonsuzdur. Onun düşüncelerini, isteklerini şu cümlelerle ifade eder:

“Açılsın her yerde mekteb-medrese,

Balalar guş kimi versin ses sese.

Dağların döşünde yollar çekilsin,

Yollar kenarında güller ekilsin.” (Vurgun, 1987: 35)

Vakıf üç gaddar düşman ile mücadele eden biri olarak meydandadır. Samed Vurgun'a göre mertçe savaşmakta ve her defa düşmanları yenmektedir. Düşmanları onu karısı Huraman'la vururlar. Huraman'ın ihaneti, Vakıf'ın duydukları bunu teyit ediyor. Bu yöndeki duygularının ifadesi şöyledir:

“Düşüb-düşmeyeli bu saraylara,
Bir an rast gelmedim vefalı yara!
Çekin boğazımdan meni min dara,
Çobanlar yaylağı yadıma düştü.

Men ki çox keçmişem sonalı gölden,
Bir etir çekmişem her teze gülden,
Vakıf! Ayrı düşdün obadan, elden,
Ömrümün novrağı yadıma düşdü...” (Vurgun,1987: 54)

Huraman Vakıf'ın hanımıdır. Düşünelere daldığı zaman kendi kendine talihinden şikayet eder:

Gece fikir, gündüz fikir...
Ne yurt salır ne ev tikir,
Ele yazır, yazır yine...

Bir baxmayır men deyene. (Vurgun, 1987: 47)

Vakıf'la arası açılan onu düşman olarak gören İbrahim Han iki plan kurar; casus İlyas'ın Vakıf'ın dostu Eldar'ı öldürmesi, Huraman'ın kendisinin zevcesi olması.

İbrahim Han Vakıf'a darbe vurmak için Şeyh'i Vakıf'ın karısı Huraman'ın yanına aklını çelmesi için gönderir. Serveti ve şöhreti çok seven Huraman'ı Vakıf'a karşı kullanır.

Eserdeki karı karakterinin tatlı sözleri Huraman'ı İbrahim Han'a gitmeye razı eder. Karı Huraman'a türlü şeyler söyler:

“Heç darıxma, gül-çiçeyim,
Bir az terpen zirek kimi.

Xan da seni besleyecek

Yağ içinde böyrek kimi.” (Vurgun, 1987: 50)

Karısı Huraman’ın ihaneti Vakıf’ı manevi olarak sarsar. Huraman servete, şan ve şöhrete kanarak İbrahim Han’a gider. Daha sonra pişman olur ve kendini öldürür. Vakıf, Huraman’a karşı sabırlı ve nazik davranır. Ancak Huraman onu üzer, perişan eder.

Bu ihanet bağışlanması mümkün olmayan bir durumdur. Vakıf, oğlu Ali Bey’in, “Ata, goy öldürüm o mürvetsizi!” sözlerine şu cevabı verir:

“Eli Bey, alçaldar cinayet bizi:

Bir bax ellerine yaraşarmı gan?

Oğlum, yaşatmağa yaranmış insan.” (Vurgun, 1987:54)

Vakıf’ın yanına zindana özür dilemek için giden Huraman, yaptıklarından pişman olduğunu, dünyanın “naz-nimeti”ne, servete, şöhrete uyduğunu, her altın hazinenin bir “şahmar” (Vurgun, 1987: 92) olduğunu anladığını, kendisini öldürmesini hem kendisini hem Vakıf’ı bu uygun olmayan davranışıyla alçattığı için pişmanlık duyduğu söyler. Bu sahne eserin en dramatik yerlerinden birisidir. Huraman kendi cezasını kendi verir. Zindanın gapıcısı Huraman’ın kayadan kendisini attığı haberini getirir.

İbrahim Han Karabağ hanıdır. Yerli hükümeti teşkil etmektedir. Eserin birinci bölümünde İbrahim Han’la Vakıf arasında çekişme yaşanır. Vakıf’la Han’ın arası açılır, Han onu düşman olarak görmeye başlar:

“Bir vaxt terifledin mene Eldar’ı,

Dağ dere tutmayır o kaçagları

İndi de Rusların terefdarısan,

Sen elin dostusan, elin yarısan...” (Vurgun, 1987: 38)

Tarihi bir şahsiyet olan İbrahim Han uzun süre Karabağ hanlığının başında, şan-şöhretli bir hükümdar olmuştur. Dramda bir işe yaramayan, korkak hatta veziri Vakıf'ın hanımına göz koyan biri gibi verilmiştir.

Bir gün gece yarısı uykusundan korkarak uyanan İbrahim Han gördüğü rüyayı Şeyh Alı'ya anlatır:

“O yanda Türkiye, bu yanda İran,
Burdan da Rusiya gönderir ferman...
Pozmag isteyirler cah-calalımı,
Galmamış düşünen benim halımı...”

Gördüm deniz olub bir Cıdır düzü,
Ele bir deniz ki, büsbütün gandır,
Onun dörd terefi gara dumandır.” (Vurgun, 1987: 31)

Şeyh Alı Han'ı dinler ve rüyasını şöyle yorumlar:

“Ha...ha... gem yemeyin, adil hökmdar:

Yuhu dehşetlidir - gorhusu yohdur,

Deniz aydınlıdır, gan govuşugdur.” (Vurgun, 1987: 32)

Samed Vurgun İbrahim Han'ı halkına zulüm yapan biri olarak kaleme almıştır.

Bu ağır günlerde Vakıf daha çox elini, obasını, yurdunu düşünür. Kendisinin ve oğlunun başına gelen felaketlere rağmen, faaliyetini devam ettirir. Karabağ'ın savunmasında büyük rol oynar. Oğlu Ali Bey ile Eldar'a haber gönderir:

“Eldar! Bir gulag as, gulag as, Eldar!

Basgına keçmişdir Mehemed Gacar.

Atam çıxmışsa da vezirliyinden,

Deyir, yad ellere keçmesin veten.

Bilirsən, o yanır pervaneler tek,

İndi neyin varsa Esgerana çek

Gacarla vuruşun arxa terefden–

Atamın fikrini söyleyirem men...” (Vurgun, 1987: 72)

Eldar İbrahim Han’ın zulmü ve Kaçar baskınına karşı mücadele eden birliğin başındadır. Eldar’ın birliği yani halktan oluşan vatanperverlerin cephesi tasvir edilir. Eldar’ın, Kürt Musa’nın, Şaliko’nun, Arşak’ın şahsında Kafkas halklarının “işgalcilere” karşı derin nefreti ve birlikte mücadelesi ifade edilir. Bu sahnede Vakıf yok ama onun tavsiyeleri dinlenir. Vakıf’ın oğlu Ali Bey’le gönderdiği haberi alan Eldar birliğine şöyle der:

“Veten toprağının büyük bir oğlu,

Vicdanı bir büyük eşg ile dolu,

Bizi devet edir gışdan bahar-

Azadlığ uğrunda vuruşmalara!...” (Vurgun, 1987: 72)

Kaçar Şah’ın Karabağ’a yürüyüş zamanı Eldar’ın birliği Vakıf’ın tavsiyesi ile vatani “yad ele” Kaçar zulmü altına geçmesin diye ona karşı mücadele eder ve Kaçar ordusuna saldırır.

Savaş meydanında Eldar’ı ve onun arkadaşlarını görürüz. Ancak zaferi temin eden kişi Vakıf’tır, halkın ona olan inancıdır.

Dramın sonunda Kaçar’ın öldürülme sahnesi tarihi gerçeklerden farklı olarak yazarın kendi tahayyülü ile

yazılmıştır. Şah Kaçar Vakıf'ı ve oğlu Ali Bey'i idam ettirdiği sırada isyancı Eldar'ın birliği gelerek onları kurtarır. Eldar Kaçar'ı "misri" kılıçla yaralar, Şah kılıcını elinden düşürür. Bu esnada Kaçar'ın kendi adamı (kapıcı) Şah'ı arkadan vurup öldürür.

Eser, Sovyet ideallerine uygun bir şekilde yazılmıştır. Bir sınıf mücadelesi yapan kaçak Eldar, Vakıf'ın dine karşı çıkması, Şah Kaçar'la Vakıf'ın görüşmesi sahneleri tarihi gerçekleri yansıtmamaktadır.

4. SONUÇ

Eserde hadiseler esasen Karabağ hanlığında cereyan eder. Dram tarihi konudur. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında İran Şahı Muhammed Kaçar Şuşa kalesini tutmuş ve burada da kendi adamı tarafından katledilmiştir. Samed Vurgun bu tarihi olayı kendi yaratıcılık tahayyülünün süzgecinden geçirerek halkın Kaçar'a karşı mücadelesini yansıtan bir eser yazmıştır.

Vakıf, Karabağ hanı İbrahim Han'ın veziridir. Yazar eserde Vakıf'ı yüceltmıştır. Halk onu sevmekte ve saygı duymaktadır. Yazar Vakıf'ın şahsında bir devrin bir halkın en iyi insani niteliklerini, fikri, manevi güzelliğini belirtmiştir.

Halkı temsil eden Vakıf'ı seven şair Vidadi de namazda dua eder, Vakıf'ın durumuna üzülür. Kaçar Vakıf'ı huzuruna çağırdığında Vidadi onu serbest bırakması için Kaçar'a yalvarır. Samed Vurgun'a göre, Vakıf halkına sadıktır. O, saraya şahsi imtiyazları ya da sefa görmek için gitmemiştir. Saraya halkın haklarını savunmak ve onları İbrahim Han'ın gazabından korumak için gitmiştir.

Vakıf hem İbrahim Han'ın yerli memurlara karşı zulmüne, istibdadına karşı hem de Kaçar'a karşı mücadele eder. Samed Vurgun halkın vatanperverliği ve toprağa bağlılığı

yönünü birbiri ile ilişkilendirerek eserin konusunu bütünlemiştir. Vakıf eserin başkahramanıdır. Yazar onun şahsında halkın manevi zenginliğini ve kimseye baş eğmediğini gösteren bir karakter ortaya çıkarmıştır. Yazara göre eserde Eldar ve onun silah arkadaşları halkı koruyan güç, Vakıf ise halkın manevi koruyucusu, halkı düşünen birisidir. Vakıf hem şair hem İbrahim Han'ın veziridir. Savaş meydanında Eldar ve onun arkadaşlarını görsek de zaferi temin eden kişi Vakıf'ın talimatları ve onun halka olan inancıdır.

Samed Vurgun Vakıf'ı aynı zamanda hümanist bir insan olarak kaleme almıştır. Karısı Huraman'ın servete, şan-şöhrete kanarak ona ihanet etmesi Vakıf'ı manevi olarak yıkar. Ancak Huraman'ın pişman olup intihar etmesi haberi onu acıtır.

Samed Vurgun Şah Muhammed Kaçar'ı zalim, işgalci, kan döken bir Şah gibi tasvir etmiştir. Vakıf'ın tam zıddıdır. Yazara göre çocukken onu hadım ettikleri ve varisi olmadığı için kendini bedbaht olarak görmektedir. Tabiatın güzelliği bile onun ruhuna iyi gelmez. Kaçar hayatın zevkini insanlara zulmetmekten, şehir ve köyleri yakıp yıkmaktan, kan dökmekten alır. Karabağ'da Kaçar halkın mukavemeti ile karşılaşır. Misri kılıçla yaralanır ve öldürülür.

Şah Kaçar, Sovyet dönemi yazarları tarafından yeterince değerlendirilmemiş, tahrif edilmiş, insanlıktan nefret eden “İran şahı” adı altında Azerbaycan'a ve Türklüğe düşman, gaddar, işgalci bir hükümdar gibi kaleme alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Abdullayev, C. (1976). *Semed Vurğun Poetikası*. Bakı: Gənclik.
- Abdullayev, C. (2011). *Semed Vurğun'un Senet Dünyası*. C. II. Bakı: Çarşıoğlu.
- Akpınar, Y. (1994). *Azeri Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Arif, M. (1968). *Seçilmiş Eserleri*. Bakı: Azərbaycan CCR Elmler Akademiyası Neşriyyatı.
- Atilla, İ. (2011). *Esrin Şairi III*, Bakı: Müəllim Neşriyyatı.
- Azərbaycan Tarixi (Nisan 1920- Haziran 1941)*. (2008). C. VI, Bakı: Azərbaycan Milli Elmler Akademiyası A. Bakıhanov Adına Tarix İnstitutu Elm.
- Azərbaycan Tarixi XIX. Esr* (2007). C.IV. Bakı: Elm. 2007.
- Bayramov, Adilhan (2006). *Semed Vurğun, Seda Neşriyyatı*, Bakı.
- Bozdoğan, A. (2005). “Samed Vurgun’un Bakış Açısıyla On Bir Türk Şairi”. *Bilig, Yaz / Sayı 34*. ss. 91-115.
- Celal, M. ve F. C. Hüseyinov (1969). *XX. Esr Azərbaycan Edebiyatı*. Bakı: Maarif Neşriyyatı.
- Çemenzeminli, Y. V. (2005). “İki Od Arasında”. *Eserleri*. C. II. Bakı.
- Ehmedov, B. (1991). “Ömrümün Ne Yazığ günleri vardı...”. *Edebiyyat Gezeti*, 5 Nisan.
- Emirli, E. (2006). “Bütün Deyilenlere Reğmen veya Ağa Mehmed Şah Qacar” Piyesi. Bakı.
- Erol, A. (1999). “Abdulla Şaik, Hayatı, Sanatı, Eserleri”, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve*

- Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Garayev, Y. (1988). *Meyar - Şexsiyyetdir*. Bakı: Yazıçı; aktaran Adilhan Bayramov (2015). *Semed Vurğun*, Bakı: Qrifli Neşr.
- Gevr, J. (2012). *Xace Şah*. Tarihi roman, Bakı.
- Hakverdiyev, A. (2005). “Ağa Muhammed Şah Gacar”, *Seçilmiş Eserleri*, C. I. Bakı.
- Hüseyn, M. (1958). *Edebiyat ve Senet Meseleleri*. Bakı: Azərneşr.
- İşgören, T. (2016). “Samed Vurgun, Hayatı-Sanatı ve Eserleri”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İzmir.
- Kesemenli, N. (2004). “Yaddan Çıxmaz Qarabağ”, epik-dramatik poema. *Seçilmiş Eserleri*. Bakı.
- Vahapzade, B. (1968). *Semed Vurğun*. Bakı: Azərneşr.
- Veliyev, F. ve R. Efendiyev (2012). *Semed Vurğun ve Azərbaycan Etnoqrafyası*. Bakı: Çınar-Çap.
- Vurgun, S. (1938). *Edebiyyat Gezeti*, 18 Ekim.
- Vurgun, S. (1940). “Vakıf” piyesinin Azərbaycan Dram Tiyatrosunda ilk defa sahnelenmesi münasibeti ilə nəşredilən “verege” (1940, 24 Ocak).
- Vurgun, S. (1946). “Büyük Senet Eserleri Uğrunda”, *Edebiyyat Gezeti*, 31 Mayıs.
- Vurgun, S. (1972). *Eserleri*. C.V, Bakı: Azərbaycan EA Neşriyyatı.
- Vurgun, S. (1987). “Vagif”, *Seçilmiş Eserleri*. C. III. Bakı: Azərbaycan Devlet Neşriyyatı. ss.2-110

AHMED SÛZÎ DİVANI'NDA DERVİŞLİK PORTRESİ¹

Muhammet AKGÜL²

1. GİRİŞ

Türklerin millet olarak İslam dinine girmelerinden sonra edebiyat ve din ilişkisi daha zengin bir hâl almıştır. Kur'an, Hadis ve dinî kavramlara dayalı yeni bir edebiyat geleneği oluşmaya başlamıştır. Bu edebiyat geleneği İslam dininin etkisi ile hem muhteva hem şekil hem de tür olarak yeni bir yöne evrilmiştir.

20. yüzyıla kadar varlığını sürdüren bu edebî akımın genel karakteri; dinî yönünün ağırlık kazanmış olması ve buna bağlı olarak da ortaya çıkan edebî eserlerin dinî -tasavvufi türde olmasıdır. Bu temel başlıklar haricinde İslami ilimlerin ortaya çıkması ile yeni bir ilim dalı olarak gelişen tasavvuf ve tarikatların ihtiva ettiği konular ve özel kavramlar da yine dinî-tasavvufi edebiyatımızın kaynağı olarak ortaya çıkmıştır.

Mutasavvıflar kültür hayatımıza önemli hizmetler sunmuşlardır. Gönül ehli ve erbabı olan mutasavvıflarımızın edebiyatımıza kazandırdıkları saymakla tükenmez. Allah aşkı, Allah'a manen ulaşma çabası, Allah'a adanma, dünya hayatını terk, ruhun yüceltilmesi, sadelik, nefis terbiyesi, ahlâkın olgunlaşması onların temel gayeleri olmuştur. (Atik, 2018, s.54).

Tasavvufi anlayış ile Hakk'a, gerçeğe ulaşmayı hedefleyen derviş, seyr-i sülûk denilen manevi yolculuk aşamaları ile

¹ Yüksek Lisans Seminer Çalışması Olarak Sunulmuştur.

² Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları ABD, Türk İslam Edebiyatı Yüksek Lisans Öğrenci, mail, ORCID: 0000-0002-7900-720X.

düşünce, duygu, hâl ve davranışlarını kontrol altında tutarak manevi açıdan şekillenmeyi, nefsini arındırmayı ve kemale ermeyi yegâne gaye olarak görmüştür. Mutasavvıf bir şair olan Ahmed Sûzî de hayatını tasavvuf yolunda yaşamaya ve anlatmaya adanmış şairlerimizdendir.

Çalışmamızda Ahmed Sûzî'nin hayatı, eserleri, divan tahlili ve divanda geçen derviş ve dervişlik portresi ile ilgili beyitlerin dil içi tercümeleri yapılarak dervişlerin genel özelliklerinin değerlendirmesi yapılacaktır.

2. AHMED SÛZÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE DİVAN TEŞKİLİ

2.1.Ahmed Sûzî'nin Hayatı

Suzi'nin hayatını konu edinen eserlerde detaylı bilgilere çok az rastlanmaktadır. Bu nedenle diğer eserlerde de yapılan değerlendirmeler tekrar etmektedir. Asıl adının Ahmet olduğu bilinen şairimiz şiirlerinde Suni mahlasını kullanmıştır. 1765 tarihinde dünyaya geldiği bilinen şair Sivaslı mutasavvıf Şemseddin Şinasi'nin de torunudur.

Dedesinin yolundan giden Suni Halvetiye tarikatına mensup olup Şemsiyye koluna mensuptur.

Suzi genç yaşında hac farızasını yerine getirdikten sonra dönüşte Sivas'a gelerek Sivasi dergahına postnişin olmuştur. Suzi uzun yıllar bu vazifeyi yaptıktan sonra 1830 yılında vefat etmiştir.

Suni divanının son bölümünde eserlerinde sanatsal değerlerden ziyade manaya önem verdiğinin ifade etmiştir. Aruz ve hece vezni kullanan şairin hece vezninde kaleme aldığı eserleri daha etkileyicidir.

Suzi mutasavvıf bir şairdir. Bundan dolayı da Yunus Emre, İbrahim Hakkı ve dedesinden (Sivasi) etkilenmiş, bu durum şiirlerine de yansımıştır.

2.2.ESERLERİ

Sade ve anlaşılır bir dil kullanan şairin bilinen yedi eseri vardır. Bu eserlerden beş tanesi manzum iki tanesi ise mensur olarak yazılmıştır. Manzum eserleri; Kasîde-i Bürde Tercümesi, Türkçe Divan, Pendnâme, Süleymannâme, ve Menkıbe-i Abdülvehhâb Gâzî'dir. Mensur eserleri ise Vasiyatname ve Sülûknâmedir (Yıldız, 2012, s.12).

2.2.1. Türkçe Divan

Şairin bu divanı vefatından on yıl önce kaleme aldığı bilinmektedir. Eser 1235 (1820) tarihinde tamamlamıştır.

2.2.2. Süleymânnâme

Suzi'nin Süleymânnâme isimli ederi mesnevî türünde, toplam 533 beyitten oluşmaktadır.

2.2.3. Kasîde-i Bürde Tercümesi

İmam Busirî'nin Kasîde-i Bürde olarak bilinen na't mahiyetinde kaleme aldığı bu eserin İslam dünyasında çok sayıda Türkçe manzum tercümesi bulunmaktadır. Peygamber aşığı ve sevdalısı olan Sûzî, dedesi Şemseddin Sivasî'nin yolunu izleyerek bir Kasîde-i Bürde Tercümesi şerh etmiştir.

2.2.4. Pendnâme

Sûzî tarafından mesnevi nazım şeklinde yazılmış olan 95 beyitten oluşmaktadır. Klasik mesnevî formatında yazılmıştır. Eser bir mü'min ve müridin dikkat etmesi gereken hususları ele almaktadır.

2.2.5. Menkıbe-i Abdülvehhâb Gâzî

Seksen dokuz beyitten oluşan bu eser Hz. Peygamber'in sancaktarlarından biri olduğu iddia edilen Abdülvehhâb Gâzî'nin menkıbesini anlatmaktadır.

2.2.6. Sülûknâme

Tasavvufta kat edilen yola dair adap, usul ve erkânını, insanın yaratılışını, zikrin önemini ayet, hadis ve manzum ifadelerle ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır.

2.2.7. Vasiyetnâme

Bu eser mensur bir eser olup Sûzî'nin vasiyetlerini içermektedir. Eser müritlerine ve akrabalarına tavsiyelerini içermektedir. (Yıldız, 2012, s.32).

1.3. DİVAN TEŞKİLİ

Ahmed Sûzî Divanı, kasidelerle başlayıp, gazeller devam etmektedir. Bu divan klasik bir divan tertibinde olup, bu açıdan adeta mürettep bir divandır. Divan daha sonra ise muaşşerler, rubâiler, müfredler ve manilere yer vermektedir. Son kısımda bir naat ve kaside tarzında uzunca bir şiir bulunmaktadır. Divan, tamamen dinî-tasavvufî şiirlerden müteşekkildir (Göktaş, 1996, s 5).

3. AHMED SÛZÎ DİVANİ'NDA DERVİŞLİK PORTRESİ

Bu bölümde öncelikle Sûzî Divanı'ndan yola çıkılarak dervişin tanımı yapılacak, daha sonra beyitlerin tahlili doğrultusunda derviş portresi, dervişlerin özellikleri ve yaşam tarzları üzerinde durulacaktır.

3.1.Derviş

Derviş, kelime anlamı olarak “muhtaç, yoksul ve dilenci” anlamlarına gelmekle birlikte Farsça bir kelimedir. Büyük bir alanda uzun süre kullanıldığı için farklı anlamlar da kazanmıştır. Farsçada kelime şu şekilleriyle de kullanılmıştır: drigöş, deryöş, drigu, driyöş.

Dervişlik kelimesi Arapçadaki fakir ve fakr kelimelerinin yerine zahidi ve zühdü, sufiyi ve tasavvufu ifade maksadıyla kullanılmıştır. Zamanla daha geniş içeriğe bürünmüştür. Farsça yazılan tasavvufi eserlerde derviş ve dervişi kelimeleri fakir ve fakr anlamlarında kullanılmıştır.

Derviş ilk dönem eserlerinde fakir kelimesinin karşılığı olarak kullanılmış olsa da tasavvufun farklı millet ve coğrafyalara yayılmasıyla Allah’a muhtaçlığı ifade eden sufi anlamında kullanılmaya başlanmıştır.

Dervişlik, ilk anlamıyla yoksulluk ve gönül zenginliği; ikinci anlamıyla fani olmak demektir. Tasavvuf mensubu kişilere de sufi denilmekteydi. Sufiler yukarda bahsedilen iki anlamdaki dervişliğe de önem vermekteydiler. Sufiler toplumda farklı bir zümre olarak görülüyor, manevi esaslara bağlı kalıp adap, erkân, hırka gibi dış görünüş hususlarına önem veriyorlardı.

Dervişler, ilk dönemlerde şeyhler etrafında toplanarak mescitlerde, evlerde, zaviyelerde mürşitlerinin sohbetinden faydalanıyorlardı.

Zümreler, bazı farklılıkları olmakla birlikte tasavvufun temel ilkeleri hususunda birleşiyor, dervişlik zihniyetini birlikte geliştiriyor ve dervişliğin esasları ve adabını birlikte belirliyorlardı.

Dervişler ayrıca gezgin özelliği de gösterirler. Dervişlerin bazıları olgunluk döneminde, bazıları tasavvufa ilk girdiklerinde sefere çıkmış, bazıları ise sefere çıkmamışlardır. Allah’ın

büyükliğini gösteren değişik şeyler görmek, bilgili kişilerden faydalanmak, nefzi zorlukları eğitmek, çile çekmek seferin amaçlarındandır.

Dervişlik, ruhi âleme doğru maddi alemden yapılan manevi bir ibadet olarak da değerlendirilebilir.

Dervişler, iç yüzlerinin iyi olması için dış yüzlerinin çirkin görünmesi gerektiğine inandıkları için genelde kılık kıyafetlerine önem vermezler. Mevlana, bu kişileri “hırka altındaki sultanlar” olarak tanımlamıştır.

Derviş, tasavvufta bir tarikat veya şeyhe bağlılık gösteren kişiye denir. Müdahale faaliyeti ve riyazet ile başlayan dervişlikte yeme, içme, konuşma ve uyku en az düzeye indirilerek sıkı bir perhize girilir. Manevi olgunluğa ulaşabilmek için zikir, ibadet ve tefekkür artırılır, nefsin arzularına hakim olunmaya çalışılır, ölçülü ve disiplinli yaşanılır. Çile hırkasını giyen derviş zorluklara dayanır ve istediği gibi hareket edemez. Derviş, sabırlı ve tahammüllü olarak muradına ermeye çalışır. Dervişler, gerçeğin peşinde yürüyen incilere benzerler

Tahta ihtiyaçları olmayan dervişler, gönüller dünyasının sultanıdır. Derviş olmayan sultan da olamaz. Dervişler âsîtâna yüz sürüp öperler. Burada yaptıkları her hizmeti ibadet olarak görürler. (Üstüner, 2007, s.407).

Derviş yalnız başına maksuda ulaşamaz. Bir mürşidin elini tutması lazımdır. Derviş tüm zamanını maksuda ulaşmak için aşkla geçirir. Tasavvuftaki üç killet denilen killet-i kelam, killet-i menâm, killet-i taâm yani az konuşmak, az uyumak, az yemek dervişliğin ayrılmaz hususiyetleridir. (Göktaş, 1996, s 5).

Sûzî Divanı tamamen dinî-tasavvufî şiirlerden meydana gelmektedir. Divanda 66 beyitte derviş ve dervişânlık kavramının kullanıldığı tespit edilmiştir. Suzî Divanı’nda, dervişlik, dervişlik

adabı ve dervişlik yolunun merhaleleri, dervişlik portresi beyitlerin tahliliyle açıklanmıştır.

Sûzî, Kasideler bölümünde yer alan **Bahâriyye der-vasf-ı ezhâr** alt başlığındaki 11. Şiirinde Dervişlerin mürşid-derviş münasebetlerinin nasıl olması gerektiği açıklanmıştır.

Dahi dervîş-i sâlik hâllerini

Buyurmuşdu misâlidir çü ezhâr

Gerekdir sâlike mürşîd rızâsı

Gece gündüz düşünme ede efkâr (K 11/36-41b) (Yıldız, 2012, s.34).

(Derviş olma yoluna girenin hâli çiçekler gibidir. Gece gündüz mürşidinin rızasını nasıl kazanırım diye düşünmekle başlar.)

Sûzî, Bahariyye kasîdesinde, mürşid-i kâmilî gül'e, gül etrafında bulunan diğer çiçekleri de mürşidin emrinde ki dervişlere teşbihle açıklamıştır.

Kasîdetün fi't-tahmîd ve's-senâ li-vâcibi'l-vücûd celle ve alâ ve'ssalâtü ve't-tahîyyetü li'n-nebiyyi'l-muhtâr aleyhi's-selâm bölümü 3.şiirinde dervişlerin genel vasıfları, mürşid-i kâmile teslimiyet, yalancı dervişlerin toplumdaki karşılığı ve seyr-i sülûkun aşamaları açıklanmıştır.

Dervîş olan ekli şurbı killet eder dâimâ

Terk eder hem hâb u râhat zikr eder rûz u şebân

(Derviş odur ki az yer, az uyur, az içer. Böylece uykuyu, rahatlığı terk edip gece gündüz Allah'ı zikreder.)

Gayrıyı terk eyle nefsin ârif isen ey dilâ

Nefsini bildinse cânım Hakkı bildin sen hemân

Ahmed Sûzi bu beyitte “Nefsini bilen Rabb’ini bilir.” hadis-i şerifine atıfta bulunmuştur.

(Ey gönül arif isen bundan sonra nefsinı terk et. Ey dervîş sen nefsinı bildiysen Rabb’ini bildin demektir)

Dervîş isen mürşidinden gayrıyı bilme sakın

Mürşidi bildikde Hakka vasıl oldun bî-gümân (K3/18-53b)
(Yıldız, 2012, s.70-74).

(Dervîşlik yoluna girdiysen mürşidinden başka birini rehber edinme sakın. Başka birini arama ona tabi ol.)

Kasîdetün fî bâbî’n-nushi’l-îtibâr, bölümü 18.şiirinde özellikle sahte dervîşlerden, dünya hayatına meyletmelerinden, bu hasletleri taşıyanların bir an önce yaptıkları yanlıştan/ hatadan dönüp bir mürşide tabi olup iki cihan kurtuluşunu sağlaması nasihat edilmektedir.

Sana derim dervîş ozan nedir bilmen edeb erkân

Yakan yırtıp eden cevân güler karşında çün ezdâd

(Ey dervîşlik yolunda olduğunu söyleyen sana derim edeb erkan bilmez misin? Çok çalıştığını sanıyorsun ancak yaptıklarına cümle zatlar gülmekte.)

Edip sûretini dervîş kulûbundan gitmez teşviş

Hemân söylen yalan yanlış kanı vird ü kanı evrâd (K18/33-49b)
(Yıldız, 2012, s.120).

(Suretin dervîş gibi görünüyor ama kalbinden geçenler karmakarışık. Allah’ı anıcı sözlerin, zikirlerin, duaların dahi yalan yanlış.)

Gazeller bölümünün Harfû'l Elif alt başlığındaki 23. şiirinde, dervişlerin dünyaya meyletmesinin doğuracağı sonuçlar ve ancak bunların terki ile gerçek anlamda derviş olunabileceği vurgulanmaktadır.

Dervîş olur tâc hırka ile pes

Hürmet etmez şarta erkâna şehâ

(Dervîş dünya makamlarına dur der. Kuralları da pek dikkate almaz.)

Terk-i râhat eden oldu dervîş

Feyzin alıp bulur ol neşv ü nemâ (G23/8-15b) (Yıldız, 2012, s.141).

(Rahatını terk eden dervîş olur. Bu sayede feyz alarak en yüksek mertebeye ulaşır.)

Gazeller bölümünün Harf'ür Ra alt başlığındaki 83 ve 88.şiirlerinde,

Dervîşlerin sürekli zikirle meşgul olmalarını şu beyitlerde anlatmaktadır.

Dervîş olan dâim zikr-i Hudâ söyler

Cân u başın Hak yoluna fedâ söyler (G83/1-7b) (Yıldız, 2012, s.142).

(Dervîş olan her an Allah adını zikreder. Canını başını tüm varlığını Allah yolunda feda eder.)

Kimisi dervîşdir kimisi sûfî

Sûfî isen kardaş kıl kalbin sâfî

Gönlünde bulunsun Allâh'ın havfı

Er yarın Hak dîvânında bell'olur (G88/3k) (Yıldız, 2012, s.142).
(Kimisi dervîştir kimisi sufi, eğer sufi isen kalbini temiz kıl,Allah'ın korkusu gönlünden çıkmasın, er olan hak divanında belli olur.)

Sûzî, Gazeller bölümünün Harf'ür Ra alt başlığındaki 96. şiirinde (bilir redifli gazel) tasavvuf öğretisi açısından dervîşte bulunması gereken hususiyetlerden biri olan alçak gönüllülük ve kalp gözünün açıklık hâlini şu şekilde ifade etmiştir.

Dervîş olan kendini ednâ bilir

Kalb gözün açar bunu âmâ bilir (G96/1-9) (Yıldız, 2012, s.203).

(Dervîş kişi kendini herkesten aşağı görür. Gözleri görmeyen de bilir ki dervîşin kalp gözü açıktır.)

Gazeller bölümünün Harfû'r-Râ alt başlığındaki 96. şiirde Suzî, dervîşlerde bulunması gereken özelliklerden, geceleri Allah'ı zikrederek geçirmeyi, her anında Allah'ın rızasını kazanmayı temel prensip edinmesi gerektiği şu beyitlerde açıklanmıştır:

Dervîş olan bîdâr olur geceler

Derd-i Hak'la bîmâr olur geceler (G98/1-9 b) (Yıldız, 2012, s.191).

(Dervîş olan geceleri uyanık olur, Allah'ın rızasını kazanmak arzusu ile geceleri güçsüz düşer, hasta olur.)

Gazeller bölümünün Harfû's-Şîn alt başlığındaki 121. şiirinde dervîşliğin; mâsivâ kirlerinden arınarak, aşk ateşi ile yanarak ve Allah adı ile zikrederek olacağı açıklanmaktadır.

Gel geçelim bu dünyâdan eğer dervîş isen dervîş

Pâk olalım mâsivâdan eğer dervîş isen dervîş

(Ey kendini dervîş olarak gören, eğer gerçek dervîş isen dünya kirinden temizlen.)

Sûzî sözün dırâz etme gönülden hiç ırak gitme

Seherlerde sakın yatma eğer dervîş isen dervîş (G 121/1-11b)
(Yıldız, 2012, s.224).

(Ey Suzî sözünü uzatıp gönüllerden uzak kalma, eğer dervîş isen seher vaktinde sakın uyuma.)

Sûzî, bu şiirin tamamında kendini dervîş olarak görenlerin neleri yapmaları ve neleri terk etmeleri gerektiğini açıklamıştır. Ayrıca dervîşin verdiği tüm sözleri tutması, geceleri sadece ibadet ederek tefekkür ve zikirle geçirmesi, mürşidin nasihat ve telkinlerine sadakatle tabi olması gerektiğini söylemiştir. Böylece dervîşlik makamına uygun yaşanacağı ifade edilmiştir.

Gazeller bölümünün Harfû'l-Fe alt başlığındaki 138. şiirde, dervîşe cihâdı kendi nefsiyle yapması söylenmiştir. Ayrıca nefsinin isteklerine uymama, boş sözlerden uzak durma, yaratılıştaki mükemmeliyet, dünya nimetlerine aldanmama, mürşidin emrine teslimiyet, dervîşin basiret sahibi kişilerin hizmetinde bulunması, gerçek mürşid-i kâmilin vasıfları konularına yer verilmiştir.

Zâhidâ zühdünü terk et kalbini gel eyle sâf

Merd isen eyle cihâdı nefs ile etme güzâf

(Ey zahit, çokça ibadet etmeyi bırak, kalbini saflaştır/temizle.
Mert insan boş sözlerden uzak durup nefsi ile cihat edendir.)

Dervîş isen mürşidin emrine teslim olagör

Kim rızâ-yı Hakk'ı anda buldular cümle eslâf (G 138/1-9) (Yıldız ,2012, s.238).

(Derviş isen mürşidin emrine teslim ol. Cümle geçmişler de Hakk'ın rızasını mürşide teslim olmakta buldular.)

Gazeller bölümünün Harfû'l-Kaf alt başlığındaki 143. şiirde, dünya hayatının gelip geçiciliği, dünyaya gönderiliş amacımız, dünya için ahiret hayatını yok etmeme, Allah'ın razı olduğu kul olmanın gerekliliği, tüm isteklerini Allah'tan ve onun rızasını kazanmak için isteme konularına değinilmiştir.

Revâ mıdır bu ömr-i nâzenîni hep hebâ kılmak

Bu fânîde olanca varını nefis ü hevâ kılmak (G143/1-7) (Yıldız, 2012, s.244).

(Bu kısa ömrünü boşa harcamak reva mı? Bu fani olan dünyaya nefsinden gelen isteklerine boyun eğme.)

Gazeller bölümünün Harfû'l-Kaf alt başlığındaki 144. şiirde ise, aşka tutulmak, sevgilinin yanı başından ayrılmamak, Allah aşkıyla çılgına dönmek, her an onunla olmaktan söz edilir. Kelebek misali, maşûkun sevgisiyle yanıp tutuşmak derviş olmanın şartıdır.

Eğer dervîş isen mâşûk yolunda

Ki varın mahv edersen oldun âşık

Geceler uyumaz dervîş olanlar

Uyursa da olur kalbi uyanık (G144/1-11) (Yıldız, 2012, s.245).

(Âşık olma yoluna girmiş bir derviş isen, tüm varlığını bu uğurda yok edersen âşık olabilirsin. Derviş geceleri uyumaz, uyusa bile kalbi uyanıktır.)

Gazeller bölümünün Harfû'l-Kaf alt başlığındaki 158. şiirinde, dervîş'in mensubu olduğu tarikata ve bağlı olduğu mürşide hizmette sadık olması, yaptığı ahdine kalbi ile bağlı olması, her hâli ile olgun bir şahsiyet sergilemesi, nefsi ile her daim mücadele hâlinde olması, mürşidine şahlara layık hizmette bulunması, aşk ateşi ile dünyayı terk ederek kalbini tüm kötülüklerden arındırması açıklanmaktadır.

Dervîş olan hizmetinde sâdıkâne gerek

Bilip âdâb u erkânı hizmet-i şâhâne gerek

(Dervîş olanın hizmette doğru/sadık olması gerekir. Adabı, erkânı, geleneği, göreneği bilip şahlara layık hizmet etmesi gerekir.) (G 158/1-7) (Yıldız, 2012, s.245).

Kasîdetün fî bâbî'n-nushi'l-îtibâr bölümünün (18/41b) ve Gazeller bölümünün Harfû'l He alt başlığındaki 217. şiirinde Sûzî, sülûk ehline mutlak surette bir mürşid-i kamil bulmalarını ve onun terbiyesi altına yürümelerini tavsiye eder. Çünkü mürşit müridini nefsi arzularından ve iblisin tuzağına düşmekten koruyacak yolu göstermekte, nefsi arzularını durduracak gönül huzuru sağlayarak giderir. Bu bölümde ayrıca , sâliklere kalbini Allah aşkı ile doldurma, dünyayı terk etme, seher vakti zikrini yapma ve kimseden bir şey istemeden hakiki dervîşlerin yolundan gitmeyi anlatmaktadır.

Gel imdi bunları fîkr et hulûs ile hemân zîkr et

Ara bir mürşidi bul git seni ol eyleye irşâd (K18/41) (Yıldız, 2012, s.253).

(Ey Sûzî, gel şimdi temiz bir kalp ile düşün, zikret, bir mürşide tabi ol ki hak olan yolu sana göstereyim.)

İstemek âdet değildir dervîşe

İstedik de verilmekdir kâımı (G 241/7) (Yıldız, 2012, s.232).

(Dervişlerin bir şey istemesi âdeti değildir. Zira ne istese o verilir. Allah'ın mağfiretini talep etmek dervişlerin daimî zikridir.)

Hakka teslim olmak mürşidin belirlediği istikamette onun ilkelerine uymakla mümkün olabileceği ifade edilmektedir. Mürid, mürşidine kendisini tüm varlığı ile teslim etmelidir. Aksi takdirde hem dünya hayatında hem de ebedi hayatında pişman olacağı, tam bir teslimiyetle de Allah'ın razı olduğu bir kul ve mürid olacağını bu beyitleriyle ifade etmektedir.

Gazeller bölümünün Harfû'l-Ya alt başlığındaki 255. şiirinde, ölümün kaçınılmaz bir son olduğu, ölüm gelmeden ahiret hazırlığının tamamlanması gerekliliği, gaflet ile maksuda ulaşılamayacağı, dünyanın faniliği ve ölüm huşuları anlatılmıştır. Sûzî yine bu bölümde dervişlere nasihat ederek dünyayı terk etmelerini, ahiret için hazır olup ölmeden evvel ölmeyi salık verir. Ayrıca dünyaya veda etmeden evvel, nefsin meşru sınırları içerisinde olmayan isteklerini, bedeni arzularını, bitmek bilmeyen hırslarını, ölmeden kendi irademizle terk etmemiz gerektiğini söylemiştir.

Demedim mi demedim mi sana cânım demedim mi?

Gönül murgı yuvasından uçar bir gün demedim mi?

(Ey can sana demedim mi, gönül kuşu elbet bir gün yuvasından uçacak/ölüm gelip her canlı gibi seni de bulacak.)

Cânım dervîş gözüm dervîş çalış maksûduna eriş

Bu gafletle baş olmaz iş geçer fırsat demedim mi (G255/1-9) (Yıldız, 2012, s.345).

(Ey derviş sana demedim mi, sen çalışarak maksadına, gayene, hedefine eriş. İş işten geçer de bu gafletle maksadına eremezsin.)

Na't-ı Şerîf-i Rasûl aleyhi's-salât ü ve's-selâm bölümünde; söz ile dervişliğin olamayacağı, dervişin Allah aşkı ile kendini yok etmesi gerektiği, nefsinin yenenin ancak kıymetli olacağı, dervişlerin dergâha hizmetleri, pirin kapısında bekleme, dergâha kabul edilme gibi sâliklerin sülûk yolundaki hâlleri anlatılmaktadır.

Cân u başın saklayanlar eremez cânânına

Vermeyen varını bunda alamaz fakr u fenâ

(Sûzî, dervişin her şeyi ile canını feda etmedikçe ve geceler boyunca sabaha kadar gözyaşları dökmedikçe muradına eremeyeceğini ifade etmektedir.)

Söz ile dervişlik olmaz özünü hâk etmeli

Nefsini ednâ gözeden buldu çün kadr-i âlâ

(Söz ile dervişlik olmaz benliğini yok etmeli, yalnızca nefsinin alçak gören/gözetken Yaratan'ın katında en yüksek mertebeye ulaşabilir.)

Varımız hem cânımızı cümle ifnâ eyledik

Akıdıp gözler yaşını geceler tâ subha tâ (K186/9-10) (Yıldız, 2012, s.399).

(Canını varlığını bu yolda seve seve feda edip, sabahlara dek gözyaşı dökerek varlığını Allah'a adayabilirsin.)

Sûzî Divanı'nda; Derviş/sâlik kavramları birbirinin devamı/tamamlayıcısı olarak zikredilmiş olup, divanın öncelikli konuları arasındadır. Şeyhlik mertebesine ulaşmış dedesi

Şemseddin Sivasi'nin Sivasi dergahının postnişini olarak irşad vazifesini yerine getirmiş olan suzi, derviş ve sülûk ehline mürşid-i kamil hassasiyetini çok açık bir şekilde şiirlerinde ifade etmiştir.

Derviş, kendi benliğini herkesten alçakta görmeli,yaratılmış tüm canlılara hüsnü zan göstermelidir. Derviş, kendisini Allahtan uzaklaştıran her şey'den arındırmalı, Allah aşkı ile benliğini yakmalı, tevhid denizinde boğulmalıdır. Nefis terbiyesinde az konuşmalı, az yemeli, az uyumalıdır. Çünkü bu prensipler dervişin en temel unsurlarıdır. Allah'ın rızasını kazanmayı gaye edinmiş derviş, zikir ve ibadetle zamanının çoğunu geçirmelidir.

Derviş, boş sözlerden, gıybet, yalan ve iftiradan, tüm nefsani arzulardan kendini beri kılan, sabr ederek kanaatkâr bir hayat sürendir. Derviş, ölmeden önce nefisini öldürendir. (Yıldız, 2012, s.263).

4. SONUÇ

18. yüzyılın sonu ile 19. yüzyılın ilk yarısında hayatını sürdürmüş olan Sûzî, Halveti geleneğini devam ettiren mutasavvıf bir şairdir. İncelediğimiz divanında en fazla öne çıkan kavramlar din ve tasavvuftur. Divanda bulunan şiirlerin tümünde bunu görmek mümkündür. Yaşamı boyunca tasavvuf ehlinin seyr-i sülûk sürecini, bu yola girmiş dervişlerin kat etmesi gereken aşamaları manzum olarak açıklamıştır.

İnsanın mâsivâdan kurtulmasının ancak fani olan dünyadan ve dünya nimetlerinden uzaklaşmakla mümkün olacağı şiirsel bir dille ifade edilmiştir. Sûzî insanın asıl gayesinin iyi bir kul olmak, kulluk vazifesini yerine getirmek ve bunu da aşk ile yapmak olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca doğru istikamet üzere olmak, seyr-i sülûkte sâliklerin intisap ettiği şeyh veya mürşid-i kâmiline

gönlünde zerre miktarı dahi şüphe olmadan tam bir teslimiyetle bağlılıkla tabi olmak ve mensubu olduğu dergâhına canla başla çalışmak gerektiğini nasihat verici bir üslupla beyitlere dökmüştür.

Sûzî'ye göre dervişlik söz ile olmaz. O, eserinde dervişliğin; kapı kapı gezip bir mürşid-i kâmilin kapısında pişerek, onun belirlediği seyr-i sülûkten geçerek, tabi olduğu mürşid-i kâmile kayıtsız şartsız bağlılığını bildirerek olacağını ifade etmiştir. Gerçek bir dervişin yapması ve sakınması gereken davranışların neler olması gerektiğinin, dervişlerin toplumdaki konumlarının ve onlara bakış açısının, sâliklerin zorlu nefis mücadelelerinin anlatıldığı divan, tasavvufa gönül vermiş tüm sâlikler tarafından okunması ve incelenmesi gereken bir divan olarak tanımlanabilir.

Çalışmamızda Ahmed Sûzî Divanı'nda sıkça kullanılan dervişlik portresi, şiirlerin tahlili yapılmak suretiyle açıklanmıştır.

KAYNAKÇA

- Atık, H. (2018). *Türk İslam Edebiyatı* (1. Baskı). Ankara: Bilay Yayınları.
- Göktaş, M. (1996). *Sûzî Divanı'nın Dini ve Tasavvufî Tahlili*, (Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Üstüner, K. (2007). *Divan Şirinde Tasavvuf*. (1.Baskı). Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Tahsin Yazıcı, “Derviş”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1994, 8, 188-190. <https://islamansiklopedisi.org.tr/dervis>. 20.05.2023, 20:11
- Yıldız, A. (2011). *Ahmed Sûzî Hayatı ve Şiirleri*. (1.Baskı). Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Yıldız, A. (2012). *Ahmed Sûzî Divanı* (1.Baskı), Sivas: Buruciye Yayınları.
- Yıldız, A. (2012). *Sivaslı Sufî Şâir Ahmed Sûzî ve Dönemi* (1.Baskı), Sivas: Buruciye Yayınları.
- Yıldız, A. (2012). *Sivaslı Sufî Şâir Ahmed Sûzî ve Dönemi* (1.Baskı), Sivas: Buruciye Yayınları.

YENİ TÜRK EDEBİYATI ÇALIŞMALARI

yaz
yayınları

YAZ Yayınları

M.İhtisas OSB Mah. 4A Cad. No:3/3

İscehisar / AFYONKARAHİSAR

Tel : (0 531) 880 92 99

yazyayinlari@gmail.com • www.yazyayinlari.com